

LAPSEN ETU HUOLTORIITATILANTEESSA

Kirjallisuuskatsaus lapsen edun toteutumisesta
huoltoriitatilanteessa

Noora Rajala
Maisterintutkielma
Sosiaalityö
Yhteiskuntatieteiden ja filo-
sofian laitos
Jyväskylän yliopisto
Syksy 2023

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta Humanistis-yhteiskuntatieteellinen	Laitos Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos
Tekijä Noora Rajala	
Työn nimi Lapsen etu huoltoriitatilanteessa Kirjallisuuskatsaus lapsen edun toteutumisesta huoltoriitatilanteessa	
Oppiaine Sosiaalityö	Työn laji Maisterintutkielma
Aika Syksy 2023	Sivumäärä 67 + liite 1
<p>Tiivistelmä</p> <p>Maisterintutkielmani tavoitteena oli luoda parempaa tutkimusperustaista ymmärrystä lapsen edusta ja sen vaarantumisesta huoltoriitojen keskellä. Tutkielmani keskeisenä lähtökohtana oli pyrkimys selvittää, millaisia ilmiöitä lapsen etuun huoltoriitatilanteissa liittyy ja toisaalta tunnistaa millaisia yhteyksiä näillä ilmiöillä on lapsen edun toteutumisen kanssa. Tutkielmani teoreettisessa viitekehysessä tarkastelin lapsen edun käsitettä, jonka näin tutkielmassani rakentuvan erityisesti käsitteen oikeusperustan kautta. Tutkielmani yhteiskunnallinen merkitys korostuu sekä huoltoriitojen määrän lisääntyessä että lapsen edun ensisijaisuutta peräänkuuluttavien ihmisoikeussopimusten sekä kansallisen lainsäädännön näkökulmasta.</p> <p>Toteutin tutkielmani kuvailevan kirjallisuuskatsauksen avulla. Tutkielmani aineisto koostui 11 vertaisarvioidusta kansainvälisestä artikkelista. Aineistoni artikkeleissa tarkasteltiin huoltoriitaa erityisesti oikeudellisesta näkökulmasta, ja pääosa artikkeleista tarkasteli huoltoriitoja asiantuntijoiden ja ammattilaisten kokemuksista käsin. Teoriasidonnaisen temaattisen analyysin avulla muodostin tutkielmani aineistosta viisi erilaista teemaa, jotka ovat lapsen edun toteutumisen kannalta merkityksellisiä. Teemat olivat <i>monimuotoinen väkivalta, vanhempiin liittyvät tekijät, vuorovaikutus ja osapuolinen välinen dynamiikka, lapsen osallisuus sekä ammatilliset käytännöt ja rakenteelliset tekijät</i>.</p> <p>Tutkielmani perusteella vaikuttaa siltä, että lapsen oikeuksien ja tätä kautta lapsen edun toteutuminen vaarantuvat huoltoriidoissa niin vanhempien toiminnan, rakenteellisten tekijöiden kuin viranomaistyönkin osalta. Erityisen keskeinen tekijä lapsen edun kannalta on huoltoriitoihin usein kietoutunut monimuotoinen väkivalta, jonka tunnistaminen ja todistaminen on usein haastavaa. Lisäksi lapsen edun kannalta on merkityksellistä, että lapsen osallisuus ei näytä tosiasiallisesti toteutuvan riittävällä tavalla.</p> <p>Tutkielmani perusteella huoltoriitojen yhteydessä tulisi pohtia sitä, minkälaisen merkityksen viranomaisen tekemä arviointityö saa ja toisaalta, mitkä asiat arviointiin vaikuttavat. Haasteeksi näyttää muodostuvan myös lapsen edun käsitteen hajanainen teoreettinen pohja. Lisäksi huomiota tulisi kiinnittää rakenteellisiin tekijöihin ja siihen, etteivät rakenteet mahdollista niiden käyttämistä henkisen väkivallan välineenä.</p>	
Asiasanat Lapsen etu, lapsen oikeudet, huoltoriita, korkean riskin ero, vaativa erotilanne, huoltajuus	
Säilytyspaikka Jyväskylän yliopisto	
Muita tietoja	

TAULUKOT

TAULUKKO 1	Aineiston haku.....	27
TAULUKKO 2	Sisäänotto- ja poissulkukriteerit.....	29
TAULUKKO 3	Lapsen etu ja oikeudet.....	32

LIITTEET

LIITE 1	Tutkielman aineisto
---------	---------------------

SISÄLLYS

1	JOHDANTO	1
2	HUOLTORIITA JA VIRANOMAISTOIMINTA	4
2.1	Vanhempien ero ja huoltoriita	4
2.2	Lapsen liittyvät järjestelyt eron jälkeen.....	5
2.3	Lastensuojelu ja huoltoriidat	8
2.4	Väkivalta huoltoriidoissa	10
3	LAPSEN ETU TEOREETTISENA VIITEKEHYKSENÄ.....	13
3.1	Lapsen etu käsitteenä ja päämääränä.....	13
3.2	Lapsen edun arvioiminen	16
3.3	Lapsen ja vanhemman edun välinen tasapainoilu.....	17
3.4	Lapsen osallisuus	18
3.5	Lapsen etu oikeudellisena normina	21
3.5.1	Lapsen oikeuksien sopimus.....	21
3.5.2	Kansallinen lainsäädäntö	22
3.5.3	Lapsen etu tutkielmassani.....	24
4	TUTKIMUKSEN METODOLOGISET LÄHTÖKOHDAT.....	25
4.1	Tutkielman tavoite	25
4.2	Tutkimusmenetelmänä kuvaileva kirjallisuuskatsaus	25
4.3	Aineiston haku	27
4.4	Aineiston analyysi.....	30
4.5	Tutkimusetiikka ja luotettavuus	33
5	HUOLTORIITA JA LAPSEN ETU	36
5.1	Monimuotoinen väkivalta	36
5.2	Vanhempaan liittyvät tekijät	40
5.2.1	Äitiys, isyys, yhteisvanhemmuus ja ensisijainen hoiva.....	40
5.2.2	Vanhemman terveys ja hyvinvointi.....	41
5.2.3	Vanhempaan kohdistuva stigma ja puolueellisuus	42

5.3	Vuorovaikutus ja osapuolien välinen dynamiikka	43
5.4	Lapsen osallisuus	44
5.5	Ammatilliset käytännöt ja rakenteelliset tekijät	46
5.5.1	Ammatilliset käytännöt, viranomaistoiminta, rakenteelliset tekijät	46
5.5.2	Arvion tekeminen ja lapsen edun määrittely	47
6	JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTAA	50
6.1	Johtopäätökset	50
6.2	Pohdinta	55
7	LÄHTEET	58

1 JOHDANTO

Vanhempien ero koskettaa vuosittain arvion mukaan noin 30 000 lasta. Vaikka valtaosassa näistä tilanteista vanhemmat pystyvät sopimaan eron jälkeisistä järjestelyistä sovussa, johtavat erimielisyydet joissain tapauksissa niin sanottuun vaativaan tai pitkittyneeseen erotilanteeseen, jossa vanhemmat eivät pääse yhteisymmärrykseen esimerkiksi lapsen huollosta, asumisesta, elatuksesta tai tapaamisasioista. (THL Vaativat erotilanteet ja eron jälkeinen väkivalta i.a.) Tällainen edellä kuvattu tilanne, jota tässä tutkielmassani kutsun huoltoriidaksi, kehittyy noin viidessä prosentissa vanhempien eroista (Eduskunnan oikeusasiamies 2022). Vaikka prosenttiosuus on suhteellisesti pieni, joutuu määrällisesti merkittävän moni lapsi vuosittain vanhempien huoltoriitatilanteelle altistumaan: esimerkiksi tuomioistuimissa on vuosittain noin 3200 huolto- ja tapaamista koskevaa asiaa ja näistä kaikkein vaativimpia on noin 100 (THL Vaativat erotilanteet ja eron jälkeinen väkivalta i.a.).

Maisterintutkielmassani perehdyn lapsen etuun huoltoriitatilanteissa. Tarkoituksenani on selvittää, millaisia lapsen edun toteutumisen kannalta olennaisia ilmiöitä huoltoriitoja koskevassa tutkimuskirjallisuudessa käsitellään ja millaisia merkityksiä näillä ilmiöillä on lapsen edulle. Tutkielmani on toteutettu kuvailevana kirjallisuuskatsauksena, vaikkakin tiedonhakuja olen toteuttanut systemaattisesti. Valitsin kuvailevan kirjallisuuskatsauksen maisterintutkielmani menetelmäksi, sillä halusin saada tutkimuskirjallisuuden valossa laajan kokonaiskuvan lapsen edusta huoltoriitatilanteissa (ks. esim. Salminen 2011, 7). Tutkielmani aineisto koostuu yhteensä yhdestätoista vuosina 2012–2023 julkaistusta empiirisestä alkuperäistutkimuksesta, joista laadullisia on yhdeksän ja määrällisiä on kaksi. Aineistoni koostuu kansainvälisistä artikkeleista, mutta mahdollisuuksien mukaan pyrin peilaamaan tuloksia myös Suomen kontekstiin. Tarkastelen tutkielmassani huoltoriitoja, joissa on mukana jokin viranomaistaho, kuten lastensuojelu tai oikeuslaitos, ja kiinnostuksen kohteenani onkin tarkastella lapsen edun vaarantumista vanhempien toiminnan lisäksi myös viranomaistyön ja rakenteellisten tekijöiden kontekstissa.

Tutkielmani teoreettisessa viitekehyksessä tarkastelen lapsen edun (eng. *child's best interest tai best interest of the child*) käsitettä. Tarkastelen lapsen etua erityisesti sen oikeusperustan pohjalta, ja tämän vuoksi puhunkin tutkielmassani paljon myös lapsen oikeuksista. Lapsen etu ja lapsen oikeudet eivät kuitenkaan ole keskenään synonyymejä, eikä lapsen etu ole tarkasteltavissa vain oikeudelliselta pohjalta, vaan se saa sisältöään esimerkiksi kehityspsykologian tai lastenpsykiatrian teorioista. (ks. esim. Pösö 2012, 76, 84; Puonti, Saarnio & Hujala 2004, 3, viitattu lähteessä Pösö 2012, 84; Tolonen & Linnanmäki 2020, 24–25, 29–31, 187–188.)

Kiinnostukseni huoltoriitoihin liittyvään problematiikkaan lähti liikkeelle jo kandidaatintutkielmastani, jossa perehdyin väkivaltaväitteitä sisältäviin huoltoriitoihin (Laurila 2019). Lastensuojelun kentällä työskenneltyäni huomasin monesti näiden teemojen ajankohtaisuuden ja kiistanalaisuudenkin, ja tämän vuoksi halusin perehtyä aiheeseen lisää. Huoltoriitoja on nähdäkseni erityisen tärkeää tarkastella lapsen edun näkökulmasta, sillä kuten luvussa kolme tarkemmin erittelen, kaiken päätöksenteon tulisi pohjata lapsen edun ensisijaisuuteen niin ihmisoikeussopimusten kuin kansallisen lainsäädännönkin pohjalta. Tätä haastaa kuitenkin se, että lapsen edun mukaisen ratkaisun arvioiminen sisältää paljon epävarmuustekijöitä, ja lapsen etua voidaan tarkastella hyvin eri näkökulmista käsin. Tämän vuoksi on tärkeää saada lisää tutkimustietoa ja teoriapohjaa sille, miten lapsen etua määritellään.

Huoltoriitojen ja lapsen edun tutkiminen on erityisen ajankohtaista Lapsen oikeuksien komitean tuoreiden suositusten valossa. Lapsen oikeuksien komitea on tuonut esille Suomea koskien huolensa siitä, että vaikka lapsen edun ensisijaisuus mainitaan useissa laeissa, ei sitä käytännössä tarpeeksi tehokkaasti sovelleta. Komitean suositukset kehottavatkin huomioimaan entistä paremmin lapsen edun ensisijaisuuden oikeanlaista ja järjestelmällistä noudattamista sekä periaatteen vaikutusten seuraamista esimerkiksi hallinnollisissa ja oikeudellisissa prosesseissa esimerkiksi suhteessa huoltajuuteen. Lisäksi komitea peräänkuuluttaa lapsen etua työssään arvioivien ja soveltavien lisäkoulutusta sekä lapsen mielipiteen huomioinnin tärkeyttä. (CRC 2023, 4–5.)

Huoltoriitojen tutkiminen on tärkeää myös sen vuoksi, että tiedetään vaativien erotilanteiden lisäävän riskiä lapsen kaltoinkohtelulle ja kuormittavan lasta eri tavoin. Lisäksi pitkittynyt erotilanne riskeeraa lapsen hyvinvoinnin, mielenterveyden ja kehityksen. (ks. esim. Lange, Visser, Scholte & Finkenaur 2022; Bream & Buchanan 2003.) Erityisesti sosiaalityön käytännön ja tutkimuksen kannalta näen tärkeäksi saada lisää

tietoa lapsen edusta huoltoriidan keskellä, sillä sosiaalityö on usein läsnä esimerkiksi arvioimassa lapsen edun toteutumista.

2 HUOLTORIITA JA VIRANOMAISTOIMINTA

Tässä luvussa käsittelen huoltoriitoja ja niihin liittyvää viranomaistoimintaa. Aluksi tarkastelen huoltoriidan määritelmää tutkielmani kontekstissa sekä sitä, miten vanhempien ero ja huoltoriita vaikuttavat lapsen hyvinvointiin. Tämän jälkeen, alaluvussa 2.2, käyn läpi lapsen asioista sopimista tai päättämistä eron jälkeen erityisesti silloin, jos vanhemmat eivät pääse sopuun keskenään. Alaluvussa 2.3 tarkastelen lastensuojelun roolia huoltoriitatilanteissa ja käyn läpi, minkä vuoksi lastensuojelun rooli huoltoriitatilanteessa ei ole yksinkertainen. Lopuksi tarkastelen vielä väkivallan ja huoltoriitojen välistä yhteyttä.

2.1 Vanhempien ero ja huoltoriita

Kuten edellisessä luvussa toin esiin, tarkoitan huoltoriidalla tässä tutkielmassani vanhempien riitaisuutta lapsen huollosta, tapaamisesta, asumisesta tai elatuksesta. Huoltoriitaa voidaan joissain yhteyksissä käyttää kuvaamaan myös riitatilannetta, johon ei liity oikeusprosessia (Muukkonen & Vaitomaa 2021, 12), mutta tutkielmassani tarkastelen kuitenkin pääasiassa niitä huoltoriitoja, joihin liittyy jokin julkisen vallan edustaja. Käytännössä huoltoriitatilanteissa julkinen valta käsittää tuomioistuimen ja sosiaalitoimen, vaikkakin vain tuomioistuimella on varsinaista päätösvaltaa (Hautanen 2010, 19).

Vanhempien ero vaikuttaa lapsen hyvinvointiin monella tavalla ilman huoltoriitakin ja on lasten elämässä jopa yksi merkittävimmistä haitallisista tapahtumista (Auersperg, Vlasak, Ponocny & Barth 2019, 107). Harmanin, Krukin ja Hinesin (2018) tutkimuksessa huomattiin erityisen isoja eroja niiden lasten ryhmässä, joiden vanhemmillä on hyvä ja vakaa parisuhde. Näistä lapsista ne, joiden vanhemmat päätyivät

eroon, kokivat merkittävimpiä seurauksia hyvinvoinnilleen. (emt.) Tutkimusten mukaan vanhempien erosta seuraa suurelle osalle lapsista vähintään hetkellinen kriisi ja vanhempien parisuhdeongelmat tai erotilanne uhkaavatkin muun muassa lapsen psyykkistä terveyttä (Auersperg ym. 2019; Salo 2011, 115–116; Sinkkonen 2018, 465). Vanhempien erolla on myös pitkäaikaisia vaikutuksia, ja esimerkiksi lapsena vanhempiensa avioeron kokeneita aikuisia tutkittaessa on todettu heillä olevan elämänhistoriassaan enemmän negatiivisia tapahtumia kuin niillä, joiden vanhemmat eivät olleet eronneet (Ängarne-Lindberg & Wadsby 2009; Mustonen ym. 2013, 52). Lisäksi lapsena vanhempiensa avioeron kokeneilla on myös aikuisena isompi riski sairastua mielenterveyden häiriöihin (Auersperg ym. 2019, 113–114). Toisaalta on huomattava, että vanhempien epävakaa suhde voi vaikuttaa lapsiin ilman eroakin esimerkiksi lisäksi näiden aggressiivista käyttäytymistä (Fomby & Osborne 2010).

Niin ikään huoltoriidat ovat merkittävä riski lapsen hyvinvoinnille ja lisäävät todennäköisyyttä kokea esimerkiksi traumaperäisiä stressireaktioita (Lange ym. 2022) ja ahdistusta (Bream & Buchanan 2003). On havaittu, että erityisesti silloin, kun huoltoriitaan liittyy väkivaltaa tai vanhemman kokemaa ahdistusta, kasvaa lapsen kokemaa ahdistusta. Myös esimerkiksi huoltoriitaan liittyvä oikeudenkäynti voi laskea lapsen kestävyyskykyä ja altistaa erilaisille kielteisille seurauksille. Haastavaa on, että samanaikaisesti myös vanhemman jaksaminen saattaa olla koetuksella oikeudenkäynnin seurauksena eikä vanhempi pysty vastaamaan lapsen tarpeisiin silloin, kun tämä eniten sitä tarvitsisi. (Bream & Buchanan 2003.) Huoltoriitojen yhteydessä on lapsen hyvinvointia kuitenkin mahdollista ainakin jossain määrin suojata ulkopuolisella ammattiavulla, esimerkiksi psykologikontaktilla (Nambiar, Jangam, Jose & Seshadri 2022; Fotheringham, Dunbar & Hensley 2013).

2.2 Lapsen liittyvät järjestelyt eron jälkeen

Vanhempien on eron jälkeen sovittava lapsen liittyvistä järjestelyistä, kuten huollosta, elatuksesta, tapaamisesta ja asumisesta. Lähtökohtaisesti tavoitteena on, että vanhemmat ratkaisevat nämä kysymykset keskenään. Sopimusten vahvistamista lastenvalvojalla suositellaan, vaikkei se olekaan juridisesti välttämätöntä. (THL Lapsen asema erotilanteessa 2020.) Kuitenkin vasta vahvistetuista sopimuksista tulee täytäntöönpanokelpoisia. Lastenvalvojalla ei ole mahdollisuutta muuttaa vanhempien välisiä sopimuksia, mutta mikäli sopimuksen arvioidaan olevan lapsen edun vastainen, tulisi se jättää vahvistamatta. Sopimuksen sisältöä ja lapsen etua arvioidessa tulisi arvioida myös sitä, onko lapsen mielipide tullut ikätasoon nähden huomioituksi. (Valkama &

Litmala 2006, 9–10.) Kuitenkin, vaikka lastenvalvoja ei sopimusta vahvistaisi, voivat vanhemmat sitä noudattaa.

Tilanteessa, jossa vanhemmat eivät pääse yhteisymmärrykseen lapsen huollosta, ratkaisua voidaan hakea perheasiansovittelusta, jossa tarkoituksena on saavuttaa luottamuksellinen ja avoin keskustelu osapuolten välillä ulkopuolisen sovittelijan avulla. Sovittelijan tulee pyrkiä lopputulokseen, joka on kaikkien asianosaisten kannalta paras mahdollinen, mutta ensisijaisesti tulee kiinnittää huomiota perheen alaikäisten lasten asemaan. (AL 234/1929 20§, 21§.) Perheasiansovittelussa sovittelijan koulutusvaatimuksia ei määritellä tarkemmin, mutta sovittelija on usein taustaltaan esimerkiksi sosiaalityöntekijä, psykologi, perheneuvoja, perhetyöntekijä tai lastenvalvoja. Perheasiansovitteluista ei ole valtakunnallista tilastoa, mutta esimerkiksi vuonna 2021 Helsingissä tilastoitiin 905 sovittelutapaamista. Perheitä sovitteluun osallistui 480. (Peltonen ym. 2022, 72.)

Perheissä syntyvät ristiriidat tulisi lähtökohtaisesti pyrkiä selvittämään neuvotlemalla ja ratkaista yhteisellä sopimuksella (AL 234/1929 21§). Mikäli osapuolet eivät kuitenkaan pääse sopuun perheasiansovittelun keinoin tai eivät sitä halua käyttää, on mahdollista tehdä hakemus asian käsittelyä varten tuomioistuimessa. Tässäkin vaiheessa on vielä mahdollisuus pyrkiä välttämään oikeusprosessi asiantuntija-avusteisella tuomioistuinsovittelulla eli niin kutsutulla follo-sovittelulla, jossa asiat tulevat vireille suoralla hakemuksella tai oikeudenkäyntimenettelyn kautta missä tahansa oikeudenkäynnin vaiheessa. Follo-sovittelussa sovittelijoita on kaksi, tuomari ja asiantuntija-avustaja. (Peltonen 2022, 77.) Asiantuntija-avustajana toimii laillistettu psykologi, lastenpsykiatri tai sosiaalityöntekijä taikka muun soveltuvan ylemmän korkeakoulututkinnon suorittanut henkilö, jolla tulee olla tehtävän kannalta olennaista lisäkoulutusta ja kokemusta (LhL 361/1983 17 c §). Follo-sovitteluiden määrästä ei ole kattavaa tilastotietoa, mutta arvion mukaan sovitteluja oli esimerkiksi vuonna 2020 yhteensä 1200 ja huoltoriidat olivat ainakin Oulun käräjäoikeuden sovittelutilastojen välillä ylläpidettyinä muihin riitatyyppeihin nähden. (Sovittelun tilanne ja kehittämistarpeet oikeusministeriön hallinnonalalla 2023, 21–22.) Arvion mukaan noin 70 % follo-sovittelun osallistuneista päättyy sopuun (Peltonen 2022, 77).

Tuomioistuinsovitteluun ryhtyminen vaatii sen, että sovittelu on tarkoituksenmukaista osapuolien vaatimukset huomioiden (Laki riita-asioiden sovittelusta ja sovinnon vahvistamisesta yleisissä tuomioistuimissa 394/2011 1§). Tällainen ei-tarkoituksenmukainen tilanne, joka rajautuu tuomioistuinsovittelun ulkopuolelle, voi olla esimerkiksi rajat ylittävään lapsikaappaustilanteeseen liittyvä vaade lapsen palauttamisesta. (Sovittelun tilanne ja kehittämistarpeet oikeusministeriön hallinnonalalla

2023, 24.) Kuten muussakin viranomaistoiminnassa, on tuomioistuinsovittelussa ensisijaisesti huomioitava lapsen etu, lapsen omat toivomukset ja mielipide. Lisäksi mahdollisuutta syntyneen sovinnon vahvistamiselle on harkittava lapsenhuoltolain pohjalta. (Laki riita-asioiden sovittelusta... 394/2011 10§.) Lapsen edun toteutumisen kannalta on kuitenkin huomioitava, että sovittelu ei ole ongelmaton varsinkaan silloin, kun perheenjäsenten välillä on ollut väkivaltaa. Tällöin riskinä on, että väkivaltaa ei tunnisteta ja tämä saattaa johtaa uhrien kannalta epätasa-arvoiseen lopputulokseen. (Johnson, Saccuzzo & Koen 2005, 1045–1046.) Lisäksi sovittelijan on kiinnitettävä huomiota siihen, ettei sovittelua käytetä konfliktin välineenä (Peltonen ym. 2022, 77).

Mikäli tuomioistuinsovittelu ei ole tarkoituksenmukainen tai tuota tulosta, jää vaihtoehdoksi tuomioistuimen päätös. Kun tuomioistuin arvioi lapsen edun mukaista ratkaisua, tulee tilanteessa huomioida sekä perus- ja ihmisoikeudet että esimerkiksi lapsenhuoltolakiin kirjatut tavoitteet lapsen huollosta. Vaikka laissa on määritelty erilaisia tavoitteita hyvälle huollolle, ei lapsen edun arviointi todellisissa tilanteissa ole yksinkertaista. Lapsen edun mukaista ratkaisua arvioitaessa on perinteisesti kiinnitetty huomiota muun muassa lapsen elinympäristön pysyvyyteen, lapsen näkemykseen, vanhempien ominaisuuksiin, lasten ja vanhempien vuorovaikutussuhteeseen, arjen sujuvuuteen ja sisaruussuhteisiin. (Tolonen & Linnanmäki 2020, 187–188; Helin 1984, viitattu lähteessä Tolonen & Linnanmäki 2020, 187–188.)

Vaikka sopimus tai ratkaisu lapsen huoltoon liittyen saataisiin aikaan, on mahdollista, ettei joku osapuolista tähän sitoudu. Tällöin on mahdollista turvautua täytäntöönpanosovitteluun, jossa tarkoituksena on edistää vanhempien yhteistoimintaa lapsen edun mukaisella tavalla. Täytäntöönpanosovittelussa ei kuitenkaan ole nimestään huolimatta enää kyse varsinaisesti sovittelusta, vaan ennemminkin suostuttelusta, eikä asianosaisilla ole mahdollisuutta vaikuttaa lopputulokseen. (Peltonen ym. 2022, 70)

Viimeistään silloin, jos huoltoriitaan liittyy väkivaltaa, hyväksikäyttöä tai lainlyöntiä koskevia syytöksiä, saattaa siihen esimerkiksi perheoikeudellisten palveluiden tai tuomioistuinlaitoksen lisäksi liittyä myös muita toimijoita, kuten lastensuojelu tai poliisi. Tällöin päällekkäin saattaa olla mukana useita toimijoita ja prosesseja niin perheoikeuden, rikosoikeuden kuin lastensuojelunkin taholta. Tämänkaltaiset tilanteet voivat olla hyvin haastavia ja epäselviä niin perheille kuin viranomaisillekin. (Houston, Bala & Saini 2017, 362.)

2.3 Lastensuojelu ja huoltoriidat

Lastensuojelulaissa (1302/2014 27§) määritellään lastensuojelun asiakkuuden alkamisen kriteereitä seuraavasti:

- ”1) lapsen kasvuolosuhteet vaarantavat tai eivät turvaa lapsen terveyttä tai kehitystä; taikka*
- 2) lapsi käyttäytymisellään vaarantaa terveyttään ja kehitystään; ja*
- 3) lapsi tarvitsee lastensuojelulain mukaisia palveluja ja tukitoimia.”*

Lastensuojelu voi olla luonteeltaan sekä ennaltaehkäisevää että lapsi- ja perhekohtaista. Tässä tutkielmassa tarkastelen lastensuojelua pääosin lapsi- ja perhekohtaisen lastensuojelun näkökulmasta. Lapsi- ja perhekohtaisella lastensuojelulla on käytävissä monipuolisesti erilaisia tukitoimia ja varsinaisen lastensuojelun avohuollon asiakkuuden lisäksi lasta voidaan tukea myös esimerkiksi sosiaalihuoltolain (1301/2014) mukaisin keinoin. Sosiaalihuoltolain mukaisesti voidaan lapselle ja perheelle tarjota esimerkiksi kotipalvelua, tukihenkilötyöskentelyä, tukiperhettä, perhetyötä sekä vertaisryhmä-, loma- ja virkistystoimintaa (1301/2014 14§). Lastensuojelulain perusteella voidaan myöntää edellisten lisäksi esimerkiksi seuraavia tukitoimia:

- ”1) tukea lapsen ja perheen ongelmatilanteen selvittämiseen;*
- 2) lapsen taloudellista ja muuta tukemista koulunkäynnissä, ammatin ja asunnon hankinnassa, työhön sijoittumisessa, harrastuksissa, läheisten ihmissuhteiden ylläpitämisessä sekä muiden henkilökohtaisten tarpeiden tyydyttämisessä;*
- 3) lapsen kuntoutumista tukevia hoito- ja terapiapalveluja;*
- 4) tehostettua perhetyötä;*
- 5) perhekuntoutusta; sekä*
- 6) muita lasta ja perhettä tukevia palveluja ja tukitoimia.” (LsL 417/2007 36§)*

Lisäksi lapselle ja perheelle voidaan myöntää toimeentulotukea, ehkäisevää toimeentulotukea tai lasten päivähoitoa. Tukitoimet on järjestettävä lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän arvioiman tarpeen mukaisesti. (LsL 417/2007 36§.) Listauksen tarkoituksena ei ole rajata mahdollisia tukitoimia, vaan tuen tarpeita voidaan arvioida ja räätälöidä perheen tilanteen mukaisesti (THL Lastensuojelun avohuollon tukitoimet 2023).

Vaikka huoltoriita voi vaikuttaa lapsen kasvuolosuhteisiin niin, että lapsi tarvitsee lastensuojelun tukitoimia terveytensä ja kehityksensä tueksi, ei lastensuojelulla ole lähtökohtaisesti toimivaltaa huoltoriitatilanteissa. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että huoltoriidat ratkaistaan käräjäoikeudessa ja lastensuojelun ei tulisi puuttua tai pyrkiä vaikuttamaan siihen, miten ratkaisut tehdään (Eduskunnan oikeusasiamies 2022). Lasta on kuitenkin luonnollisesti suojattava samaan tapaan kuin missä muussa vain tilanteessa, ja onkin todettu, että lastensuojelu on mukana erotilanteissa yhä useammin. Lastensuojelua saatetaan tarvita huoltoriidoissa esimerkiksi silloin, kun halutaan arvioida esitettyjä väkivaltasyytöksiä tai pyrkiä suojaamaan lasta henkiseltä kuormalta, jota huoltoriita lapselle voi aiheuttaa. (Houston ym. 2017, 362). Käytännössä se, minkä verran lastensuojelu huoltoriitatilanteeseen puuttuu, perustuu suurilta osin työntekijöiden ammatilliseen harkintaan. Varsinaisen lapsen ja perheen kanssa tapahtuvan työskentelyn lisäksi lastensuojelun työntekijät voivat olla asian-tuntijatodistajina huoltoriitojen oikeuskäsittelyissä. (Eduskunnan oikeusasiamies 2022, 2–3.)

Lastensuojelu voi tulla mukaan huoltoriitaan esimerkiksi silloin, kun vanhemmat tekevät toisistaan lastensuojeluilmoituksia (Eduskunnan oikeusasiamies 2022, 9; Houston ym. 2017, 362). Ilmoituksia voi tulla liittyen esimerkiksi toisen vanhemman fyysiseen tai henkiseen väkivaltaisuuteen tai muuhun laiminlyöntiin. Vanhempien tekemien ilmoitusten lisäksi yhteydenottoja voi tulla monilta muilta tahoilta, kuten poliisilta tai muilta ammattilaisilta. Monesti, vaikkakaan ei aina, näiden ilmoitusten alkuperäinen huoli osoitetaan perättömäksi, mutta lapsen arvioidaan silti olevan lastensuojelun tarpeessa, sillä vanhempien välisen riitelyn nähdään vaarantavan lapsen kehitystä ja hyvinvointia. (Houston ym. 2017, 362.)

Lastensuojelun rooli huoltoriitatilanteessa ei kuitenkaan ole yksinkertainen. Lastensuojelun työntekijöitä huoltoriitatilanteissa rasittavat esimerkiksi toistuvat syytökset ja vastasyytökset lapsen pahoinpitelystä tai kaltoinkohtelusta, vanhempien välinen jatkuva riitaisuus, asianajajien painostus kannan ottamiseen sekä huoltoriitatilanteisiin liittyvien toimintaohjeiden puute. (Saini, Black, Godbout & Deljavan 2019.) Onkin todettu, että lastensuojelu saattaa olla jopa haluton puuttumaan huoltoriitatilanteisiin niihin liittyvien suurien haasteiden vuoksi (Houston ym. 2017, 369).

Lastensuojelun haastava rooli huoltoriidoissa näkyy myös Eduskunnan oikeusasiamiehelle tehdyissä useissa kanteluissa, jotka koskevat lastensuojelun toimintaa huoltoriitatilanteissa. Suuressa osassa kantelija on kokenut, ettei lastensuojelu ole riittäväällä tavalla puuttunut tilanteeseen. Näissä tilanteissa kantelijavanhempi on

esimerkiksi syyttänyt toista vieraannuttamisesta, ja kokenut, että lastensuojelun tulisi vahvemmin toimia perhesuhteiden yhdistämiseksi. Toisaalta osassa tapauksista kantelija on kokenut lastensuojelun puuttuneen liikaa ja vain sotkuneen tilannetta. Kantelut ovat johtaneet vain harvoin toimenpiteisiin esimerkiksi sen vuoksi, että tuomioistuimessa on samaan aikaan vireillä asiaan liittyvä oikeudenkäynti, eikä kantelua voida ratkaista ottamatta kantaa tuomioistuimessa käsittelyssä olevaan asiaan. (Eduskunnan oikeusasiamies 2022.)

2.4 Väkipalta huoltoriidoissa

Aiemman tutkimuksen perusteella väkipalta, tai väitteet siitä, ovat merkittävässä roolissa huoltoriidoissa (Black, Saini, Fallon, Deljavan & Theoduloz 2021; Houston, Bala & Saini 2017; Hautanen 2010). Väkipalta on monimuotoinen ilmiö, jonka määrittely yksiselitteisesti ja tyhjentävästi lienee mahdotonta. Erityisesti silloin, kun väkivallan uhrina on lapsia, korostuu tulkinnan ja tulkitsijan rooli (Pösö 1995, 33–34). Maailman terveysjärjestön (WHO) mukaan väkipalta on *”fyysisen voiman tai vallan tahallista käyttöä tai sillä uhkaamista, joka kohdistuu ihmiseen itseensä, toiseen ihmiseen tai ihmisryhmään tai yhteisöön ja joka johtaa tai joka voi hyvin todennäköisesti johtaa kuolemaan, fyysisen tai psyykkisen vamman syntymiseen, kehityksen häiriytymiseen tai perustarpeiden tyydyttämättä jäämiseen”*. Väkipalta voi muodoltaan olla muun muassa fyysistä, seksuaalista tai henkistä, tai toisaalta myös riistoa ja laiminlyöntiä. (WHO i.a.)

Väkivallalla on sekä välittömiä että pitkäaikaisia vaikutuksia. Voidaan sanoa, että väkipalta on merkittävä riski lapsen terveydelle, kehitykselle ja hyvinvoinnille sekä silloin, kun lapsi on suoraan uhrina, että silloin, kun lapsi altistuu väkivallalle muutoin (Hautanen 2010, 42). Väkipallalle altistuminen muodossa tai toisessa lisää esimerkiksi merkittävästi riskiä lapsen tunne-elämän haasteille, käyttäytymisongelmille, kehitystason hidastumiselle sekä väkivaltaiselle käytökselle myöhemmin elämässä. Lisäksi väkipalta vaikuttaa lapseen välillisesti muun muassa siksi, että lähisuhdeväkipalta voi vaikuttaa merkittävästi uhrin kykyyn toimia vanhempana. (Holt, Buckley & Whelan 2008.)

Koetulla tai todistetulla väkivallalla on myös pitkäaikaisia seurauksia: lapsuusiän traumaattiset kokemukset vaikuttavat merkittävästi ihmisen fyysiseen ja psyykkiseen terveyteen myös aikuisiällä (Bucci, Marques, Oh & Harris 2016). Lisäksi lapsuusiän traumat voivat vaarantaa lapsen ja vanhemman välisen turvallisen kiintymyssuhteeseen syntymisen (Sinkkonen 2004; Grady, Yoder & Brown 2018). Turvattoman

kiintymyssuhteen on puolestaan todettu altistavan esimerkiksi erilaisille mielenterveyden häiriöille (Sinkkonen 2004).

Väitteitä väkivallasta on hankalaa osoittaa tapahtuneeksi jälkikäteen, ja arviot siitä, kuinka iso osa väitteistä on paikkansa pitäviä, vaihtelevat tutkimusten välillä: esimerkiksi Troemén ja Balan (2005, 1335) mukaan valtaosa väitteistä on totuudenmukaisia, kun taas Jaffen ja hänen kollegoidensa (2008) mukaan noin 50–75 % parisuhteessa tapahtunutta väkivaltaa koskevista syytöksistä on todistettavissa, lapsiin kohdistuvasta väkivallasta osuus on noin 22–25 %. On kuitenkin muistettava, ettei todisteiden puute tarkoita sitä, etteikö väkivaltaa olisi voinut olla. (Jaffe 2008, 506–509; myös Hautanen 2010, 26–27.)

Turvallisuuskulmaa arvioitaessa on tärkeää huomata, että huoltoriidan yhteydessä esitettyä väitettä väkivallasta ei tulisi ohittaa vain huoltoriitaan liittyvänä asiana (Jaffe 2008, 506–509; myös Hautanen 2010, 26–27). Lisäksi silloinkin, kun väitetty tai todistettu väkivalta on tapahtunut vanhempien välillä, on asiaa arvioitava myös lapsen turvallisuuden näkökulmasta. Tutkimusten mukaan parisuhteessa tapahtunut väkivalta nostaa merkittävästi riskiä myös lapsen kohdistuvalla väkivallalle (Holt ym. 2008; Appel & Holden 1998; Oudesluys-Murphy, Diderich, Dechesne & Buitendijk 2015).

Yksi huoltoriitoihin liittyvä väkivallan muoto on vieraannuttaminen (Harman ym. 2018, 1275; HE 88/2018 vp, 35). Vieraannuttamisella tarkoitetaan tilannetta, jossa vanhempi pyrkii erotilanteessa vaikeuttamaan tai jopa katkaisemaan lapsen suhteen toiseen vanhempaan (Häkkänen-Nyholm 2010, 499; Sinkkonen 2018). Vieraannuttamisesta ei puhuta silloin, kun lapsen yhteydenpitoa rajataan vanhempaan, jonka kanssa lapsen suhde on vahingollinen. (Häkkänen-Nyholm 2010, 499). Monissa tapauksissa vieraannuttamiseen liittyy toisen vanhemman persoonallisuushäiriö (Neff & Cooper 2004, 102) tai katkeruus ja halu kostaa (Häkkänen-Nyholm 2010, 503).

Vieraannuttamista on arvioitu esiintyvän noin neljäsosassa niistä tapauksista, jotka päätyvät oikeuteen asti (Sinkkonen 2018). Samaan aikaan, kun vieraannuttamisoireyhtymää ja vieraannuttamissyttöksiä koskeva puhe ja oikeustapaukset lisääntyvät vauhdilla, on vieraannuttamisoireyhtymä yhä kovin kiistelty ilmiö. Vieraannuttamisoireyhtymän ympärillä käydään keskustelua siitä, onko ilmiössä kyse lapsen käyttäytymismallista vai käytetäänkö sitä ennemminkin puolustuksena tilanteessa, jossa vanhempaa syytetään esimerkiksi lapsen kaltoinkohtelusta tai lähisuhdeväkivallasta. Tällä tarkoitetaan esimerkiksi tilannetta, jossa syytösten kohteeksi joutunut vanhempi voi vedota toisen vanhemman pyrkimykseen vieraannuttaa lasta itsestään. (Kline

Pruett, Johnson, Saini, Sullivan & Salem 2023, 374). Todellisen vieraannuttamisen olemassaolon arvioiminen ei ole helppoa ja arvioinnin tulisi tapahtua kokeneen mielen-terveyden ammattilaisen toimesta. Käytännössä arvioidessa tulee selvittää, onko kyse todellisesta vieraannuttamisesta vai siitä, että lasta suojataan kaltoin kohtelevalta ihmiseltä. (Jaffe ym. 2008, 518.)

3 LAPSEN ETU TEOREETTISENA VIITEKEHYKSENÄ

Tässä luvussa tarkastelen tutkielmani teoreettista viitekehystä, eli lapsen edun käsitettä. Ensimmäisessä alaluvussa avaan lapsen edun käsitteen teoreettista pohjaa ja käsitteen saamaa kritiikkiä. Alaluvussa 3.2 käsittelen lapsen etua arvioivan tahon merkitystä lapsen edun käsitteen saamille sisällöille. Sen jälkeen havainnollistan lapsen edun ja vanhemman edun välistä ristiriitaa ja sitä, miten vaikeaa voi toisinaan olla erottaa lapsen ja vanhemman etua toisistaan. Alaluvussa 3.4 tarkastelen lapsen edun ja osallisuuden välistä suhdetta. Lopuksi käyn läpi lapsen etua oikeudellisena normina ja tarkastelen Lapsen oikeuksien sopimusta (1989) ja kansallista lainsäädäntöä lapsen edun pohjalla. Tarkastelemani listauksen tarkoitus ei ole olla tyhjentävä, ja lapsen asemaa ja oikeuksia määritellään myös muissa yhteyksissä, kuten YK:n ihmisoikeuksien yleismaailmallisessa julistuksessa (1948).

3.1 Lapsen etu käsitteenä ja päämääränä

Lapsen etuun vetoaminen on nykykeskusteluissa runsaasti käytössä oleva retorinen keino, jolla voidaan varsin tehokkaastikin pyrkiä arvottamaan toimintaa huonoksi tai hyväksi (Pösö 2012, 75; Salter 2012, 180). Lapsen edun käsite on keskeinen erityisesti lastensuojelun kontekstissa ja lasten huollosta päätettäessä, ja kaikkien toimien tulisi-kin olla ensisijaisesti lapsen edun mukaisia. Lapsen edun ensisijaisuus tarkoittaa käytännössä sitä, että lapsen edun tulisi olla tärkein prioriteetti, eikä se saisi olla alisteinen esimerkiksi vanhempien edulle, hallinnon sujuvuudelle tai taloudellisille näkökulmille. (Pösö 2012, 75–76.) Vaikka lapsen edun toteutumisen tulee ohjata kaikkea julkisen vallan päätöksentekoa, on muistettava, että lapsen edun toteutumisesta vastuussa ovat ensisijaisesti huoltajat (ks. esim. Tolonen & Linnanmäki 2020, 28; Linnanmäki 2019, 317).

Lapsen edun käsitteellä ei ole yhtenäistä teoreettista pohjaa ja käytännössä käsitettä voidaan tarkastella ainakin oikeudellisesta, kulttuurisesta, sosiaalisesta, moraalista, kasvatustieteellisestä, psykologisesta tai psykiatrisesta näkökulmasta teenalasta ja asiayhteydestä riippuen. Tässä tutkielmassa ymmärrän lapsen edun käsitteen muodostuvan erityisesti oikeusperiaatteiden ja -sääntöjen kautta. (ks. esim. Auvinen 2006, 201–203; Pösö 2012, 76.) Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että käsitteen lapsen etua erityisesti niiden oikeuksien kautta, joita erilaiset lait, julistukset ja sopimukset lapselle tuovat. Vaikka lapsen edun ja oikeuksien liittäminen toisiinsa on nykyisin varsin vakiintunut näkemys, on huomattava, että lapsen etu ei ole tyhjentävästi tarkasteltavissa vain oikeudellisesta näkökulmasta, vaan se saa erilaisia painotuksia ja sisältöjä kontekstista riippuen (Tolonen & Linnanmäki 2020, 24–25, 29–31).

Lapsen etu ei käsitteenä ole helposti määriteltävissä, ja se voi pitää sisällään hyvinkin erilaisia tulkintoja (Linnanmäki 2019, 274–275, 317). Käsite ei myöskään sisällä itsessään toimintaohjeita siitä, millainen ratkaisu on lapsen edun mukainen (ks. esim. Rätty 2023, 13; Pösö 2012, 76–77, 91), vaan sen keskeisinä arvioijina toimivat usein eri viranomaiset, joiden tapauskohtaisen ja yksilöllisen arvioinnin kautta käsite saa sisällönsä (Rätty 2015, 13; Hautanen 2010, 23; Tolonen & Linnanmäki 2020, 188). Mikäli esimerkiksi huoltoriitatilanteessa vanhempien tai muun tahon ja lapsen edun välillä on ristiriitaa, on viranomaisten suoritettava tapauskohtaista arviota siitä, onko tilanteessa löydettävissä kaikkien etua palveleva ratkaisu. Mikäli tällaista ratkaisua ei ole löydettävissä, on asiat ratkaistava viime kädessä lapsen etu edellä. (HE 88/2018 vp, 56.)

Lapsen edun käsite saa myös kritiikkiä esimerkiksi Pösöltä (2012, 76–81), Auviselta (2006, 199–203) ja Salterilta (2012) sillä käsitteen teoreettista pohjaa voidaan pitää hyvin hajanaisena ja liiankin tulkinnanvaraisena. Tällöin on mahdollista, että siihen viittaaminen voi saada ratkaisun tuntumaan lapsen edun mukaiselta silloinkin, kun asiaa ei olisi sen syvällisemmin tarkasteltu (Pösö 2012, 75–76). Avoimuuden ja liian tulkinnanvaraisuuden lisäksi lapsen edun käsitettä voidaan syyttää siitä, että se pitää sisällään oletuksia ja yleistyksiä hämärtäen näin lasten yksilökohtaiset erot, esimerkiksi luokkaerot (Krutzinna 2022). Esimerkiksi Salter (2012) ehdottaakin jopa, että lapsen edun käsite tulisi hylätä sen epä johdonmukaisen käytön ja soveltamisen vuoksi. Hänen näkemyksensä mukaan lapsen edun käsite ei ole myöskään sisällöltään riittävä toimimaan päätöksenteon pohjana. (emt. 2012, 195–196.)

Saamastaan kritiikistä huolimatta lapsen etu on laajasti hyväksytty tavoite ja saanee esimerkiksi lastensuojelun toimintaa merkittävällä tavalla. Vastaukseksi lapsen

edun saamaan kritiikkiin Pösö (2012) ehdottaa, että käsitettä tulisi jatkossa entistä enemmän selkiyttää ja luoda sille yhtenäisempi teoreettinen pohja. (Pösö 2012, 75–76, 91–93.) Myöskään Krutzinna (2022) ei esille tuomastaan kritiikistä huolimatta suhtaudu lapsen edun käsitteeseen yhtä ehdottomasti kuin esimerkiksi Salter (2012), vaan ehdottaa, että lapsen edun mukaisen päätöksen saavuttamiseksi tulisi edetä kolmiportaisen mallin mukaan. Mallin ensimmäisessä vaiheessa tulisi tunnistaa lapsen erityistarpeet, esimerkiksi vammaisuus tai etninen tausta. Mallin toisessa vaiheessa tulisi muodostaa lapsesta yksilöllinen kuva muun muassa kuulemalla lasta. Kolmannessa, eli viimeisessä, vaiheessa tulisi tunnistaa lapseen liittyvät erityistarpeet ja yhdistää se yksilölliseen tietoon, joka lapsesta on ja pyrkiä tekemään lapsen edun mukainen päätös tältä pohjalta. (emt. 2022, 133–134.) Toisaalta lapsen edun käsitteen avoimuudella on myös vahvuuksia, joita esimerkiksi Auvinen (2006, 202) ja Krutzinna (2022, 141) käsittelevät tuoden esiin, että lapsen edun avoimuus mahdollistaa yksilöllisen ja tilannekohtaisen harkinnan ja näin mahdollisuuden oikeudenmukaisemman ratkaisun tavoitteluun.

Se, miten tänä päivänä ymmärrämme lapsen asemaa ja tätä kautta lapsen etua, on muuttunut Suomessa merkittävästi viimeisen sadan vuoden aikana. Käytännössä tämä tarkoittaa esimerkiksi sitä, ettei lapsia nähdä enää samalla tavalla vanhemmilleen alisteisiksi, vaan enemmän omiksi yksilöikseen, joilla on itsessään laajat oikeudet. Lasta ja hänen oikeuksiaan ei enää myöskään tarkastella vain osana perhettä. (ks. esim. Linnamäki 2019, 73; Auvinen 2006, 376.) Toisaalta vieläkin on tunnistettavissa lapsen asemaa passiivisena suojelun kohteena painottava näkökulma, jossa vaarana on se, että lapsen näkeminen aktiivisena ja omat oikeudet omaavana yksilönä hämärtyy (De Godzinsky 2014, 7).

Lapsen edun käsitteen käytön laajentumisen voidaan nähdä lähteneen liikkeelle, kun Goldsteinin, Freudin ja Solnitin 1973 julkaisemassa teoksessa *Beyond the Best interest of the child* tarkasteltiin huostaan otettujen lasten ja näiden vanhempien välisten intressien ristiriitaa. Teos otti voimakkaasti kantaa lapsen tarpeiden ja turvallisen elinympäristön ensisijaisuuteen päätöksenteossa, ja taustalla oli ajatus siitä, että lasten vanhempien oikeudet ja etu sanelivat päätöksenteon suuntaa sen sijaan, että asiaa olisi tarkasteltu lapsen edun kannalta. Kyseinen teos sai vielä kaksi jatko-osaa ja teossarjaa voidaan pitää lapsen etua peräänkuuluttavan keskustelun kannalta erityisen merkittävänä. Toisaalta Goldsteinin, Freudin ja Solnitin teoksen lisäksi lapsen etuun liittyvään ajatuksen muutokseen voidaan löytää muitakin taustatekijöitä, kuten laajempi yhteiskunnallinen kiinnostus lapsen kehityksestä. Suomessa lapsen edun käsitteen käyttö vakiintui lastensuojelulain (683/1983) uudistuksen myötä 1980-luvulla, kun

lapsen edun toteutuminen kirjattiin sen ensisijaiseksi tavoitteeksi (Pösö 2012, 78–81; Goldstein ym. 1973, viitattu lähteessä Pösö 2012, 78).

Lähikäsitteinä lapsen edun käsitteelle voidaan pitää ainakin lapsen oikeuksia, osallisuutta, liittymistä, intressejä sekä tarpeita. Näillä käsitteillä on erilaisia painotuseroja verrattuna lapsen edun käsitteeseen, vaikkakin niitä voidaan osittain tarkastella myös päällekkäin: esimerkiksi käsite lapsen oikeus pohjautuu kirjaimellisesti lapsen ihmisoikeuksiin ja niiden toteutumiseen. Lapsen edun käsitettä käytetään joskus rinnakkaisena käsitteenä myös lapsen näkökulman kanssa. (Pösö 2012, 76–77, 82.) Vaikka tarkastelen tutkielmassani lapsen etua pitkälti oikeuksien kautta, olen tehnyt valinnan käyttää lapsen edun käsitettä, jonka näen mahdollistavan laajemman näkökulman tarkastelun.

3.2 Lapsen edun arvioiminen

Lapsen edun arviointi on haastavaa ja sitä voidaan tarkastella esimerkiksi kasvuympäristön pysyvyyden, lapsen näkemyksen, vanhempien ja lapsen välisen suhteen sekä eri näkökulmien välisten painotusten vertailun kautta (Tolonen ja Linnanmäki 2020, 187). Voidaan sanoa, että lapsen edun toteutuminen on mahdollista vain, jos otetaan huomioon kaikki lapselle kuuluvat oikeudet ja niiden pohjalta arvioidaan mahdollisimman tilannekohtaisesti paras ratkaisu (Linnanmäki 2019, 317). Tai toisin sanottuna, lapsen edun arvioinnissa on kyse siitä, että ratkaisun on turvattava lapsen oikeus hyvään hoitoon, kasvatukseen sekä molempiin vanhempiinsa (Räty 2023, 13).

Lapsen etua voidaan myös tarkastella käänteisesti: mikä vaarantaa lapsen hyvinvoinnin ja kasvun, mikä taas suojaa niitä tai pohtia esimerkiksi niitä kriteereitä, joita hyvälle huollolle on laissa asetettu (Räty 2015, 14; Auvinen 2006, 205). On myös ehdotettu, että lapsen edun käsitteen voisi korvata *riskin* käsitteellä, jolloin lapsen tilannetta arvioitaisiin hänen elämässään olevien riskien kautta: millaisia riskejä esimerkiksi hänen kasvuympäristöönsä liittyy. Riski-käsitteen käyttöön liittyen Pösö (2021, 93–94) tuo kuitenkin esiin näkökulman siitä, ettei käsitteen vaihto poista siihen liittyviä ongelmia ja arvioinnin epävarmuutta. (emt. 2012, 93–94.)

Huoltoriitojen kontekstissa merkityksellistä on erityisesti viranomaistyössä määriteltävät sisällöt lapsen edulle. Esimerkiksi tuomioistuimen ratkaisuprosessit ovatkin hyvin harkinnanvaraisia, ja niissä on tarkoitus tarkastella lapsen etua kaikista lähtökohdista käsin. (Valkama & Litmala 2006, 14.) Sen lisäksi, että tämän tarkastelun tulisi olla eettistä, tulisi sen perustua olemassa oleviin todisteisiin, harkinnan

mahdollisuuteen, vuorovaikutukseen ja tasapainaisuuteen (Dan 2018). Kuitenkin, kuten todettua, lapsen edun tapauskohtainen harkinta ei ole yksinkertaista tai yksiselitteistä (ks. esim. De Godzinsky 2014, 87; Bream & Buchanan 2003, 236) ja lopulliseen ratkaisuun voivat vaikuttaa niin tulkitsijan persoona, tämän ennako-oletukset kuin henkilökohtaiset arvotkin (Dan 2018; Tolonen & Linnanmäki 2020, 188). Tämän vuoksi edes viranomaisten kesken ei välttämättä päästä yhteisymmärrykseen siitä, miten lapsen etu parhaiten toteutuu, vaikka kaikki arvioissaan siihen pyrkisivätkin (De Godzinsky 2014, 87).

3.3 Lapsen ja vanhemman edun välinen tasapainoilu

Lapsen edun käsitteen avoimuuden ja harkinnanvaraisuuden tuoman problematiikan lisäksi on tärkeää huomata, kenen näkökulmasta lapsen etua määritellään ja kuka sitä määrittelee. Yhtäältä on niin, että lapsen oikeuksia ei voida pitää täysin irrallisina vanhempien oikeuksista (ks. esim. Auvinen 2006, 375), mutta toisaalta on kuitenkin myös selvää, että intressit voivat olla ristiriidassa. Lisäksi on huomioitava, ettei eri osapuolien etujen erottaminen toisistaan myöskään ole aina kovin yksinkertaista. Esimerkiksi huoltoriitojen yhteydessä haasteensa tuokin se, miten sovittaa yhteen lapsen etu ja lähtökohtaisesti aikuiskeskeinen päätöksentekoprosessi ja toisaalta se, että osapuolet pyrkivät perustelemaan omaa kantaansa lapsen edulla, sillä huoltoriidassa ei ole mahdollista vedota omaan etuun tai omiin oikeuksiin. (Semple 2010; Semple 2012, 310–311).

Kuten aiemmin kuvasin, lapsen edun käsitteen käytön alkua voidaan paikantaa huostaan otettujen lasten ja näiden vanhempien välisten etujen ristiriitaan (Pösö 2012, 78–81). Huolimatta käsitteen vakiintumisesta on samankaltainen asetelma vielä olemassa: esimerkiksi Hautanen (2010) tarkasteli väitöskirjassaan huoltoriitoja koskevia oikeusprosesseja, ja lähes aina ratkaisut tehtiin vanhempien vaatimusten perusteella sen sijaan, että tuomarit olisivat esittäneet muita ratkaisumahdollisuuksia (Hautanen 2010, 93). Olisikin tärkeää, että lapseen liittyvät kysymykset ratkaistaisi lapsen edun ensisijaisuuden näkökulmasta sen sijaan, että vanhempien vaatimukset saisivat ison roolin päätösprosessissa (Valkama & Litmala 2006, 11).

Lapsen edun mukaiseen päätösprosessiin liittyen on tärkeää kuitenkin pohtia asiaa myös toisesta näkökulmasta: esimerkiksi huoltoriitojen mahdollisimman sovinnollinen ratkaiseminen voi luoda paremmat edellytykset yhteistyölle ja riidattomuudelle jatkossa (Valkama & Lasola 2008, 26). Nähdäkseni tämä esimerkki havainnollistaa, kuinka moniulotteista lapsen edun mukaisen päätöksen arvioiminen on ja

toisaalta, kuinka vaikeaa on irrottaa vanhempien ja lasten keskinäiset intressit toisistaan – olisiko lapsen edun mukainen ratkaisu mukailla vanhempien toiveita ja saavuttaa tätä kautta ehkä mahdollisimman sovinnollinen lopputulos vai arvioida lapsen etua puhtaasti tässä hetkessä?

Räty (2015) lähestyy lapsen ja vanhemman edun arviointia jakamalla tarkastelua lapsi- ja perhekeskeiseen lähestymistapaan. Lapsikeskeisessä lähestymistavassa lapsen etua arvioidaan lapsen tilanteesta käsin, kun taas perhekeskeisessä lähestymistavassa kiinnitetään huomiota vanhempiin ja siihen, millaisia velvollisuuksia lapsen edun toteutuminen ja hyvän huollon vaatimukset vanhemmille asettavat. Lähtökohteisesti kuitenkin molempien edellä mainittujen näkökulmien voidaan nähdä olevan yksinään vajavaisia, ja Rädyn (2015) mukaan tulisikin löytää tasapaino näiden näkökulmien välillä niin, että lapsen tarpeet priorisoitaisiin. (emt 2015, 11–12.) Myös Pösö (2012, 92–93) kehottaa siihen, että lapsen etua tulisi tarkastella enemmän osana yhteisöä ja kulttuuria, sillä lasta ei voida asettaa irralleen näistä.

3.4 Lapsen osallisuus

Laajasti määriteltynä lapsen osallisuudella tarkoitetaan lapsen kuulumista ja liittymistä yhteisöön sekä mahdollisuuteen vaikuttaa siellä. Suppeammin ymmärrettynä osallisuudella tarkoitetaan lapsen mahdollisuutta määritellä, toteuttaa ja arvioida hänen etunsa tavoittelemiseksi tehtävää työtä. (Hotari, Oranen & Pösö 2013, 149.) Esimerkiksi lastensuojelun kontekstissa lapsen oikeus osallisuuteen tarkoittaa sitä, että lapsella on oikeus saada tietoa ja mahdollisuus ilmaista mielipiteensä itseään koskevassa lastensuojeluasiassa (LsL 417/2007 5§). Lapsen osallisuutta pidetään tärkeänä lähtökohtana, mutta siitä huolimatta lapsen osallisuus ei välttämättä tosiasiallisesti toteudu (van Bijleveld, Dedding & Bunders-Aelen 2015, 136). Lapset kuitenkin haluavat osallistua itseään koskeviin asioihin (van Bijleveld ym. 2015; Daniel Shuttleworth 2023,

Lapsen perus- ja ihmisoikeuksiin kuuluu oikeus osallisuuteen (Auvinen 2006, 379) ja voidaankin ajatella, että lapsen etu ei voi toteutua, mikäli hänen oikeutensa osallisuuteen ei toteudu (De Godzinsky 2014). Suomessa on sitouduttu noudattamaan YK:n Lapsen oikeuksien yleissopimusta (LOS 1989), joka alleviivaa lapsen oikeutta osallisuuteen. YK:n lapsen oikeuksien komitea on kuitenkin toistuvasti huomionnut lapsen osallisuuteen liittyvät puutteet Suomessa ja antanut suosituksia tilanteen parantamiseksi. (CRC 2023, 5, 9; De Godzinsky 2014.) Samankaltaisia havaintoja lapsen osallisuuden toteutumattomuudesta ovat tehneet myös esimerkiksi De Godzinsky

(2014, 42, 47–50) sekä Pösö ja Enroos (2017, 9), jotka ovat tutkimuksissaan kartoittaneet lapsen osallisuutta huostaanotto-tilanteissa. Molemmissa tutkimuksissa huomattiin, että lapsen oikeus osallisuuteen ei välttämättä toteutunut lastensuojelun tai tuomioistuimen prosesseissa varsinkaan silloin, jos lapsi oli alle 12-vuotias. Pääasiassa yli 12-vuotiasta lasta kyllä muodollisesti kuultiin, mutta lapsen mielipidettä ei useinkaan huomioitu (Pösö & Enroos 2017, 9; De Godzinsky 2014, 42, 47–50, 81.) Lapsen osallisuuden toteutumattomuudesta ja lapsen mielipiteen huomioon otamisen muodollisuudesta käydään samankaltaista keskustelua myös kansainvälisessä tutkimuksessa (Saarnik, Sindi & Toros 2023; van Bijleveld ym. 2015, 136; Ten Brummelaar, Harder, Kalverboer, Post & Knorth 2018).

Aikaisemman tutkimuksen perusteella lapsen osallisuuden tosiasiallisen toteutumisen on havaittu lisäävän lapsen kokemusta esimerkiksi hyvinvoinnistaan (Vis 2011) sekä turvallisuuden tunteestaan (Daniel Shuttleworth 2023). Lisäksi lapset näyttäisivät sitoutuvan päätöksiin paremmin, mikäli ovat saaneet vaikuttaa niihin (Ten Brummelaar ym. 2018). On kuitenkin huomattava, että lapsen oikeus osallisuuteen ei tarkoita sitä, että lapsella olisi velvollisuutta siihen. (De Godzinsky 2014, 18; Birbaum & Saini 2012.) Vaikka asiantuntijahavainnot eivät voi korvata lapsen omaa kokemusta, voi sosiaalityöntekijä pyrkiä selvittämään lapsen näkökulmaa ja edustaa tätä silloinkin, jos lapsi ei halua esimerkiksi osallistua tapaamiseen (Vis, Strandbu, Holtan & Thomas 2011, 331).

Birbaum ja Saini (2022) tarkastelivat kirjallisuuskatsauksessaan lapsen osallisuutta huoltoriidoissa ja tulivat siihen tulokseen, että aikuisten toiminta on merkittävässä roolissa lapsen osallisuuden toteutumisen kannalta joko vahvistaen tai tukahduttaen lapsen ääntä. He korostivat myös sitä, että lapset lähtökohtaisesti haluavat tulla kuulluiksi niin epävirallisissa kuin virallisissakin kontakteissa. Birbaumin ja Sainin mukaan lapset myös ymmärtävät eron kuulluksi tulemisen ja valinnan tekemisen välillä. (emt.) Myös esimerkiksi van Bijleveld ja hänen tutkijakollegansa (2015) korostivat kirjallisuuskatsauksensa perusteella aikuisen roolia lapsen osallisuuden toteutumisessa tekemällä havainnon siitä, että lapsen ja sosiaalityöntekijän välinen suhde näyttäytyy yhtenä merkittävimmistä tekijöistä lapsen osallisuuden toteutumisen kannalta.

Myös Vis, Holtan ja Thomas (2012) kartoittivat esteitä lapsen osallisuuden toteutumiselle lastensuojelun käytännöissä Norjassa. He ryhmittelivät tutkimuksensa perusteella kolme merkittävää lapsen osallisuuden toteutumattomuuteen vaikuttavaa tekijää, jotka olivat kommunikaatiovaikeudet, lapsen osallisuuden tarpeettomana pitäminen sekä lapsen suojaaminen osallisuuden kustannuksella eli niin kutsuttu

protektionismi. Kommunikaatioon liittyvät tekijät pitivät sisällään muun muassa sosiaalityöntekijän osaamiseen liittyviä asioita, lapsen ja sosiaalityöntekijän välisen vuorovaikutussuhteen laadun sekä rakenteelliset kysymykset liittyen esimerkiksi siihen, tukeeko palvelujärjestelmä lapsen osallisuutta. Kommunikaatiotekijöihin liittyi myös huoli siitä, kykenevätkö lapset ilmaisemaan todellisen mielipiteensä. (emt. 2012, 13, 16–17.) Myös Bijlevald ja hänen kollegansa (2015, 136–137) nostavat esiin lapsen osallisuutta estäviä rakenteellisia tekijöitä, esimerkiksi käytettävissä olevan ajan.

Toinen osallisuuden toteutumattomuuteen vaikuttava tekijä Visin, Holtanin ja Thomasin (2012) tutkimuksessa oli sosiaalityöntekijän näkemys lapsen osallisuuden tarpeettomuudesta. Tämä tekijä piti sisällään näkemyksen siitä, ettei lapsen mielipiteen selvittäminen ole aina tarpeellista ja toisaalta ajatuksen siitä, ettei mielipiteen selvittäminen aina ole lapsen edun mukaisena. Lisäksi sosiaalityöntekijät saattoivat ajatella, että mikäli lapsella ei ole todellisia mahdollisuuksia vaikuttaa päätökseen ainaakaan merkittävästi, ei lapsen osallisuus ole yhtä tärkeää. (emt. 2012, 14, 17.)

Kolmas Visin, Holtanin ja Thomasin tutkimuksessa kartoitettu tekijä, eli protektionismi, tarkoittaa toimintaa, jossa suojelun nimissä estetään lapsen oikeus osallisuuden esimerkiksi rajaamalla lapsen saamaa tietoa, estämällä lasta osallistumasta tapamiseen tai muulla tavoin jättämällä lapsi työskentelyn ulkopuolelle. Protektionismi voi liittyä siihen, miten lapset ja lapsuus nähdään nyky-yhteiskunnassa ja protektionismia saatetaan vahvistaa esimerkiksi sosiaalityön koulutuksessa korostamalla näkökulmaa lapsista haavoittuvina ja suojelun tarpeessa olevina yksilöinä, joita tulisi suojata erilaisilta riskeiltä. Tällöin on mahdollista, että sosiaalityöntekijät arvioivat lapsen osallisuuden juuri erilaisten riskien ja vaarojen näkökulmasta. (Vis ym. 2012, 13–14, 19.) Myös Birbaum ja Saini (2012) sekä Bijlevald ja tutkijakollegansa (2015, 137) nostivat kirjallisuuskatsauksissaan esiin suojelun ja osallisuuden välisen ristiriidan lapsen osallisuuden toteutumisen haastajina.

Lapsen osallisuuden toteutumisen kannalta on tärkeää käydä keskustelua siitä, kuka lapsen etua määrittelee, ja miten tämä suhteutuu lapsen oikeuteen sanoa mielipiteensä ja tulla kuulluksi. Esimerkiksi Hensley ja Dunbar pohtivatkin artikkelissaan sitä, minkä verran lapsen on edes mahdollista määrittää omaa etuaan ja tulisiko päätöksenteossa kiinnittää huomiota erityisesti aikuisen arvioon siitä, mikä lapsen etu on. (Hensley & Dunbar 2011, 266, viitattu lähteessä Fotheringham, Dunbar & Hensley 2013, 312.)

3.5 Lapsen etu oikeudellisena normina

Laajasti katsottuna lapsen edun oikeudellista pohjaa voidaan tarkastella perus- ja ihmisoikeuksien näkökulmasta (Auvinen 2006, 201; Rätty 2015, 14). Tämän lisäksi kansallisella tasolla määritellään sitä, millaiseksi lapsen etu muotoutuu ja tätä kautta annetaan raameja lapsen edun arvioinnille päätöksiä tehdessä. Suomessa, kuten muissakin länsimaissa, lapsen edun toteutumisen tulee ohjata päätöksentekoa myös kansallisen lainsäädännön määrittelemänä. (ks. esim. Semple 2012, 311). Tutkielmassani tarkastelen lapsen etua myös oikeudellisena normina, joten seuraavaksi avaan tarkemmin sitä, miten lainsäädännössä määritellään lapsen etua ja oikeuksia huoltoritojen kontekstissa.

3.5.1 Lapsen oikeuksien sopimus

YK:n Lapsen oikeuksien yleissopimus (Lapsen oikeuksien sopimus, LOS) toimii erityisen keskeisenä lapsen edun ja oikeuksien määrittelijänä (ks. esim. De Godzinsky 2014, 8). Lapsen oikeuksien sopimus on eniten ratifioitu YK:n ihmisoikeussopimus, ja sen ulkopuolella on enää Yhdysvallat (UNICEF Lapsen oikeuksien sopimus). Suomi ratifioi Lapsen oikeuksien sopimuksen vuonna 1991, ja siitä lähtien sopimus on velvoittanut Suomen valtiota turvaamaan lapsen oikeudet ja myös edistämään niitä. (Lastensuojelun keskusliitto i.a.) Lapsen oikeuksien sopimusta voidaan pitää erittäin merkittävänä sopimuksena myös siitä syystä, että se tunnustaa lapset yksilöinä, joilla on itsenäisiä oikeuksia sekä perheen sisällä että sen ulkopuolella sen sijaan, että lapsia tarkasteltaisiin vain osana perhettä (Linnanmäki 2019, 73–74). Toisaalta lasten tasa-arvoisen aseman ja heille kuuluvan erityisen suojelun välisen tasapainon saavuttaminen onkin yksi Lapsen oikeuksien sopimuksen haasteista (Pösö 2012, 83). Tarkastelen Lapsen oikeuksien sopimusta tutkielmani kannalta soveltuvien osien painottaen erityisesti lapsen edun ensisijaisuuteen, hyvinvointiin, turvalliseen ja kehitystä tukevaan kasvuympäristöön, ja osallisuuteen liittyvää keskustelua.

Lapsen oikeuksien sopimuksen (LOS 1989) ratifioineet valtiot ovat sitoutuneet noudattamaan lapsen edun ensisijaisuutta ”kaikissa julkisen tai yksityisen sosiaalihuollon, tuomioistuinten, hallintoviranomaisten tai lainsäädäntöelimien toimissa, jotka koskevat lapsia” (artikla 3). Sopimusvaltiot ovat myös sitoutuneet takaamaan lapselle henkiinjäämisen ja kehittymisen edellytyksen mahdollisimman täysimääräisesti (artikla 6). Käytännössä sopimusvaltioiden tulee toimia niin, ettei lapsi joudu minkäänlaisen väkivallan kohteeksi (artikla 19). (Yleissopimus lapsen oikeuksista, 1989.) Väkivallalla tarkoitetaan ” kaikenlaista ruumiillista ja henkistä väkivaltaa, vahingoittamista ja pahoinpitelyä, laiminlyöntiä tai välinpitämättömyyttä tai huonoa

kohtelua tai hyväksikäyttöä, mukaan lukien seksuaalinen hyväksikäyttö”. (Yleiskommentti 13 2011, 4.)

Erityisesti lapsen ja tämän vanhempien välisen suhteen tärkeydestä määritellään artiklassa 9, jossa velvoitetaan, että sopimusvaltioiden tulee kunnioittaa lapsen ja tästä erossa asuvan vanhemman välistä suhdetta, ellei se ole lapsen edun vastaista. Lisäksi artiklan 18 mukaisesti sopimusvaltioiden tulee tunnustaa, että ensisijaisesti lapsen kasvatuksesta ja kehityksestä vastaavat hänen vanhempansa yhteisvastuullisesti. Vanhempien on toimittava lapsen edun mukaisesti. (Yleissopimus lapsen oikeuksista, 1989.)

Lapsen oikeuksien sopimus (LOS 1989) nostaa pelkän suojaamisen ja huolenpidon rinnalle ajatuksen lapsen osallisuuden tärkeydestä. Lapsen oikeuksien sopimukseen kirjattu lähtökohta on, että lapsella on oikeus ilmaista näkemyksensä, mikäli hän ikänsä ja kehitystasonsa puolesta siihen kykenee. Lisäksi lasta on kuultava häntä koskevilla oikeudellisilla tai hallinnollisilla asioilla. (Yleissopimus lapsen oikeuksista, 1989, artikla 12; Auvinen 2006, 375.)

3.5.2 Kansallinen lainsäädäntö

Perustuslaissa (1999) määritellään, että lapset tulee nähdä tasa-arvoisina yksilöinä. Heidän tulee myös saada olla osallisia itseään koskeviin asioihin siten, miten kehitystaso sen mahdollistaa. Perustuslaki velvoittaa julkista valtaa tukemaan lapsen huolenpidosta vastaavia lapsen hyvinvoinnin ja yksilöllisen kasvun mahdollistamisessa. Käytännössä voidaan siis sanoa, että perusoikeudet kuuluvat yhtä lailla lapselle, vaikkakaan lapsella ei ole oikeutta määrätä itsenäisesti kaikesta (Auvinen 2006, 24). Vaikka perustuslaki ei suoraan mainitse lapsen edun ensisijaisuutta, velvoittavat edellä mainitut lainkohdat turvaamaan niin lapsen hyvinvointia kuin kuulluksi tulemistakin.

Lapsen edun ensisijaisuutta määritellään myös sosiaalihuoltolaissa (1301/2014), jossa myös painotetaan, että kaikissa lasta koskevilla ratkaisuilla on ensisijaisesti huomioitava lapsen etu. Lapsen edun ensisijaisuutta arvioitaessa on pohdittava, miten erilaiset vaihtoehdot turvaavat lapselle: ”1) tasapainoisen kehityksen ja hyvinvoinnin; 2) mahdollisuuden saada ymmärtämystä sekä iän ja kehitystason mukaisen huolenpidon; 3) turvallisen kasvuympäristön ja ruumiillisen sekä henkisen koskemattomuuden; 4) itsenäistymisen ja kasvamisen vastuullisuuteen.” (SHL 1301/2014 5§) Myös sosiaalihuoltolaki ottaa kantaa lapsen mielipiteen ja toivomusten kuulemisen tärkeyteen (SHL 1301/2014 23§).

Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta eli niin kutsuttu lapsenhuoltolaki on tutkielmani kannalta erityisen merkittävä kokonaisuus. Lapsenhuoltolaki uudistui monilta osin vuonna 2019 ja uudistuksen keskeinen tavoite oli lapsen edun toteutumisen mahdollistaminen entistä paremmin sekä lapsen osallisuuden vahvistaminen (HE 88/2018 vp, 18; Tolonen & Linnanmäki 2020, 11–12, 23). Myös lapsenhuoltolain ydinajatus on, että ratkaisut on tehtävä ensisijaisesti lapsen edun ensisijaisuutta noudattaen, ja käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että esimerkiksi vanhempien tasapuolisuuden edistämisen ei tulisi mennä lapsen edun edelle. Lisäksi on tärkeää, että lapsen etua arvioidaan yksilöllisesti – myös silloin, kun arvioidaan sisarusten tilannetta. (Tolonen & Linnanmäki 2020, 185–186.)

Lapsenhuoltolaki määrittelee huollon tehtäväksi lapsen tasapainoisen kehityksen ja hyvinvoinnin turvaamisen niin, että kasvatuksessa ja lapsen elämää koskevia päätöksiä tehdessä huomioidaan lapsen mielipide, yksilölliset tarpeet ja toiveet. Lapsenhuoltolain mukaisesti lapsen myönteiset ja läheiset ihmissuhteet tulee turvata myös siihen vanhempaan, jonka luona tämä ei asu ja molempien vanhempien on myötävaikutettava tämän oikeuden toteutumista sekä vältettävä kaikkea, mikä vahingoittaa lapsen ja toisen vanhemman välistä suhdetta. Lapsella on lähtökohtaisesti oikeus viettää aikaansa myös sen vanhemman kanssa, jonka kanssa ei asu. Näiden lisäksi lasta tulee suojata kaikenlaiselta väkivallalta, huonolta kohtelulta ja hyväksikäytöltä. (LHL 361/1983 1§, 2§ & 4§.) On tärkeää huomata, että tapaamisoikeus tarkoittaa nimenomaan lapsen oikeutta tavata vanhempaa, ei vanhemman oikeutta tavata lasta (ks. esim. Hautanen 2010, 17).

Lapsenhuoltolaki on tutkielmani kannalta erityisen merkityksellinen myös siksi, että se määrittelee, millaisia tavoitteita hyvällä huollolla on, ja esimerkiksi huoltoritätapausta ratkaistaessa on huomioitava kaikki ne huollon ja tapaamisoikeuden tavoitteet, joista lain 1§ ja 2§ säädetään¹. (HE 88/2018 vp, 56.) On tärkeää huomata, että hyvä huolto käsittää monia muitakin asioita, kuin vain perustarpeista huolehtimisen, ja huomiota tulisikin kiinnittää erityisesti esimerkiksi lapsen ja vanhempien väliseen kiintymyssuhteeseen (Ludolph & Dale 2012, 15).

Lapsen etua määritellään myös lastensuojelulaissa (417/2007). Lastensuojelulain pyrkimyksenä on ”*turvata lapsen oikeus turvalliseseen kasvuympäristöön, tasapainoiseen ja*

¹ Lapsenhuoltolain (1983/361) 1§ ja 2§ säädetään lapsen huollon tarkoituksista ja tapaamisoikeudesta. Pykälässä 1 määritellään lapsen huollon tarkoitukseksi muun muassa tasapainoisen kehityksen ja hyvinvoinnin toteutuminen sekä myönteisten ihmissuhteiden turvaaminen. Lapsen tulee saada myös tarpeidensa mukainen hoito ja huolenpito, virikkeellinen kasvuympäristö, hellyys ja ymmärrys. Pykälässä 2 säädetään lapsen oikeudesta tavata myös sitä vanhempansa, jonka luona ei asu ja toisen vanhemman on tuettava lapsen suhdetta tapaamisoikeuden toteutumiseen.

monipuoliseen kehitykseen sekä erityiseen suojeluun” (417/2007 1§). Lastensuojelulain mukaan ensisijaisesti huoltajat vastaavat lapsen hyvinvoinnin toteutumisesta, mutta tarpeen vaatiessa vastuuta tulee ottaa myös viranomaisten toimesta. Lievimmillään tämä voi tarkoittaa ehkäisevää lastensuojelua, kuten esimerkiksi päiväkodin erityistä tukea, mutta toisessa ääripäässä tuki voi olla hyvinkin vahvaa ja tarkoittaa esimerkiksi lapsen sijoittamista kodin ulkopuolelle. (LSL 417/2007 2–3 §)

Myös lastensuojelulaki velvoittaa lapsen edun ensisijaisuuteen päätöksenteossa (LSL 417/2007 4§). Huoltoriitojen näkökulmasta tärkeää on erityisesti lastensuojelulain tuoma oikeus tasapainoiseen kehitykseen ja hyvinvointiin sekä läheisiin ihmissuhteisiin, jotka ovat myös jatkuvia. Lapsen tulee saada turvallinen kasvuympäristö sekä ruumiillinen ja henkinen koskemattomuus. Lisäksi lapsen tulee saada omia asioitaan koskien mahdollisuus osallistumiseen ja vaikuttamiseen. (LSL 417/2007 4§.)

3.5.3 Lapsen etu tutkielmassani

Edellä kuvatut lait ja sopimukset luovat velvoitteita niin lapsen huoltajille, viranomaisille kuin valtiollekin. Nähdäkseni voidaan tiivistää, että erityisesti lapsen huollon näkökulmasta eri lait ja sopimukset luovat lapsen edulle ja tätä kautta oikeuksille ainakin seuraavia määritelmiä:

- Tasapainoisen kehityksen ja hyvinvoinnin tukeminen.
- Myönteisten ja läheisten ihmissuhteiden turvaaminen. Erityisesti lait ja sopimukset takaavat oikeuden molempiin vanhempiin, myös eron jälkeen.
- Hyvän hoidon ja kasvatuksen sekä tarpeellisen valvonnan ja huolenpidon.
- Turvallisen ja väkivallattoman kasvuympäristön.
- Lapsen mielipiteen selvittämisen ja huomioon otamisen ikätasoisesti.
- Lapsen edun mukainen päätöksenteko

Seuraavaksi tiivistän vielä edelliset oikeudet viiteen isompaan teemaan, joita ovat 1. Oikeus tasapainoiseen kehitykseen ja hyvinvointiin sekä turvalliseen ja väkivallattomaan kasvuympäristöön, 2. Oikeus myönteisiin ihmissuhteisiin, 3. Oikeus osallisuuteen sekä 4. Oikeus lapsen edun ensisijaisuuteen. Näitä luokitteluita peilaan myöhemmin tutkielmani analysoidessani aineistoani. On selvää, että luokittelut ovat osittain päällekkäisiä, eikä niitä voida tarkastella ainakaan täysin erillään toisistaan.

4 TUTKIMUKSEN METODOLOGISET LÄHTÖKOHDAT

Tässä luvussa esittelen tarkemmin tutkielmani tavoitetta ja tutkimuskysymystäni. Lisäksi esittelen tutkielmassani käytettyjä tutkimus- ja analyysimenetelmiä ja aineiston hakua. Lopuksi pohdin tutkielmani eettisyyteen ja luotettavuuteen vaikuttavia asioita.

4.1 Tutkielman tavoite

Maisterintutkielmani tavoitteena on luoda parempaa tutkimusperustaista ymmärrystä lapsen edusta ja sen vaarantumisesta huoltoriitojen keskellä. Tutkimuksen keskeisenä lähtökohtana on pyrkimys selvittää, millaisia ilmiöitä lapsen etuun huoltoriitatilanteissa liittyy ja toisaalta tunnistaa millaisia yhteyksiä näillä ilmiöillä on lapsen toteutumisen kanssa. Tutkielmani pyrkii vastaamaan kysymykseen ”Millaisia lapsen edun toteutumisen kannalta merkityksellisiä ilmiöitä huoltoriitoja koskevassa tutkimuskirjallisuudessa kuvataan ja millaisia merkityksiä näillä ilmiöillä on lapsen edun toteutumisen kannalta?”

4.2 Tutkimusmenetelmänä kuvaileva kirjallisuuskatsaus

Maisterintutkielmani on toteutettu narratiivisen tai kuvailevan kirjallisuuskatsauksen keinoin. Kuvailevaa ja narratiivista kirjallisuuskatsausta voidaan käyttää synonyymeinä, mutta niillä voidaan nähdä olevan myös painotuseroja (Vilkkä 2023, 18–21; Salminen 2011, 6). Tutkielmassani tarkastelen niitä kuitenkin yhteisesti. Yleisesti ottaen kirjallisuuskatsauksen tarkoituksena on tuottaa tietoa siitä, mitä tutkittavasta ilmiöstä tiedetään: miten ja mistä näkökulmista aihetta on jo tutkittu (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2009, 121). Kirjallisuuskatsaus sisältyy perinteisesti kaiken tutkimuksen

tekemiseen, mutta sitä voidaan käyttää tutkimusmetodina myös itsessään. Kirjallisuuskatsauksen tarkoitus ei ole olla esimerkiksi raportti tai pelkkä tiivistelmä aihetta koskevasta kirjallisuudesta, vaan sen tarkoituksena on tiivistämisen lisäksi tunnistaa, arvioida, tulkita ja yhdistää alkuperäistutkimusten tietoa ja vastata asetettuun tutkimuskysymykseen. (Vilka 2023, 11–12.)

Kirjallisuuskatsausta voidaan kuvailla monimenetelmälliseksi tutkimustavaksi, jossa yhdistellään sekä laadullisesta että määrällistä tutkimustapaa. Kirjallisuuskatsausta tehdessä on tärkeää kertoa lukijalle kaikki tutkimusprosessin vaiheet mahdollisimman yksityiskohtaisesti, jolloin kirjallisuuskatsaus on läpinäkyvää ja toistettavissa. Kuitenkin on muistettava, ettei kirjallisuuskatsauksen tekeminen ole vain teknistä suorittamista, vaan luonteeltaan analyttinen ja luova prosessi. (Vilka 2023, 12)

Kirjallisuuskatsaus metodina voidaan jakaa karkeasti neljään päätyyppiin, eli systemaattiseen, narratiiviseen, integratiiviseen tai integroivaan ja meta-analyysiin. Kuten totesin, narratiivista kirjallisuuskatsausta käytetään kuvailevan kirjallisuuskatsauksen synonyymina, mutta toisaalta kuvailevan kirjallisuuskatsauksen voidaan myös nähdä jakautuvan integroivaan ja narratiiviseen suuntaukseen, jolloin päätyyppejä olisi kolme. (Vilka 2023, 18–21; Salminen 2011, 6.) Tyypin valinta perustuu siihen, millaista ilmiötä tutkitaan ja millainen tavoite ja kohderyhmä katsauksella on (Vilka 2023, 18).

Kuvailevan kirjallisuuskatsauksen keinoin pystytään kuvaamaan ilmiö kattavasti ja tarvittaessa luokittelemaan myös sen ominaisuuksia (ks. esim. Salminen 2011, 8). Kuvaileva kirjallisuuskatsaus on suhteellisen vapaamuotoinen tutkimustapa, joka hyödyntää laajaa aineistoa. Tämä tarkoittaa muun muassa sitä, ettei aineiston valintaa rajoiteta tiukoilla metodisilla säännöillä. Vapauksistaan huolimatta on huomattava, että kirjallisuuskatsauksen tarkoituksena on olla kurinalainen prosessi, jotta voidaan saavuttaa mahdollisimman luotettava, pätevä ja yleistettävä lopputulos. (Salminen 2011, 6; Vilka 2023, 13.)

Kuvailevan kirjallisuuskatsauksen avulla ei saavuteta analyttisintä lopputulosta, vaan tarkoituksena on tarjota pikemminkin yleiskuvaa ilmiöstä. Kuvaileva kirjallisuuskatsaus on metodisesti kevyt ja esimerkiksi tiedon hakua ei rajoiteta tarkasti ja kuvailevaa kirjallisuuskatsausta onkin kritisoitu sen sattumanvaraisesta ja subjektiivisesta tiedonhausta. Toisaalta kuvailevankin katsauksen yhteydessä on kuitenkin mahdollista toimia systemaattisesti ja läpinäkyvästi. (Kangasniemi, Utriainen, Ahonen, Pietilä, Jääskeläinen & Liikanen 2013, 294, 298–299; Vilka 2023, 23; Salminen 2011, 7.) Kuvaileva kirjallisuuskatsaus valikoitui maisterintutkielmani

katsaustyyppiksi, sillä lähtökohtanani ei ollut selvittää ilmiön yleisyyttä, vaan lähinnä sitä, mitä ilmiöstä tiedetään, mitä ilmiöitä siihen liitetään ja miten ne suhteutuvat toisiinsa. Lisäksi aineistohakujen perusteella aiheittani ei ole tutkittu paljoa, joka myös tukee kuvailevan katsauksen tekemistä. (Vilkkä 2023, 21–29). Tarkoituksenani on kuitenkin toteuttaa katsaus tarkasti, systemaattisesti ja läpinäkyvästi, jolla pyrin vastaamaan katsauksen luotettavuuteen.

4.3 Aineiston haku

Alla olevassa taulukossa kuvaan aineiston haun suunnittelua. Taulukko on mukailtu versio Anne Parkatin ja Mia Tammelinin (2020, 158) artikkelin tiedonhaun tunnistamisvaiheen hakusuunnitelmasta. Yliviivatut kohdat tarkoittavat asioita, joita alun perin tarkoituksenani oli haun suhteen tehdä, mutta päädyin toiseen ratkaisuun. Kursivoidut tekstit tarkoittavat rajoituksia, joita tein vasta myöhemmässä vaiheessa. Perustelen rajoitusten muutoksia myöhemmässä vaiheessa sekä aineiston hakua että tutkielman luotettavuutta kuvatessani.

Taulukko 1. Aineiston haku (Parkatti & Tammelin 2020, 158)

Tutkimuskysymys	”Millaisia lapsen edun toteutumisen kannalta merkityksellisiä ilmiöitä huoltoriitoja koskevassa tutkimuskirjallisuudessa kuvataan ja millaisia merkityksiä näillä ilmiöillä on lapsen edun toteutumisen kannalta?”
Hakusanat	child’s best interest, best interest of the child, custody dispute, custody battle, high conflict divorce
Tietokannat	Google, Google Scholar Social Services Abstract Jykdok
Sisäänottokriteerit	Vertaisarvioitu, englanninkielinen,
Poissulkukriteerit	Harmaa kirjallisuus, Maantieteellinen sijainti muu kuin Eurooppa, Pohjois-Amerikka, Australia tai Uusi Seelanti
Hakulauseke	(child’s best interest OR best interest of the child) AND (custody dispute OR custody battle OR high conflict divorce)
Julkaisuvuodet	2011 ja sitä vanhemmat julkaisut

Aloitin kirjallisuuskatsaukseni hakemalla aiheitani koskevaa aiempaa tutkimusta esimerkiksi Googlasta ja Google Scholarista. Tarkoituksena ei ollut tässä vaiheessa etsiä tutkielmaani artikkeleita, vaan tarkastella, minkälaista tutkimusta aiheesta on tehty ja minkälaisia keskusteluja siitä käydään. Halusin myös kartoittaa, mitä terminologiaa huoltoriitoja ja lapsen etua koskevassa tutkimuksessa on käytetty, jotta osaisin hakea aineistoani mahdollisimman kattavasti. Tässä vaiheessa tein hakuja hyvin vapaamuotoisesti sekä suomeksi ja englanniksi ja huomasin, että ylipäänsä huoltoriitoja koskevaa tutkimusta on saatavilla kohtuullisen hyvin.

Tutkimusaiheen esikartoituksen jälkeen jatkoin työskentelyä tekemällä alustavia hakuja Jyväskylän yliopiston tietokannasta Jykdokista. Käytin hauissa apuna boolean-operaattoreita, joiden avulla on mahdollista tarpeen mukaan rajata tai laajentaa hakutuloksia omaan tarkoitukseen sopivaksi (ks. esim. Vilka 2023, 58). Aluksi tein hakuja käyttäen hakusanoja *child custody dispute*, *child custody battle*, *child's best interest* ja *best interest of the child* ja kohdistin hakua koko tekstiin. Hakutuloksia tuli tässä vaiheessa vielä valtavia määriä: esimerkiksi Yliopiston tietokannasta hakulausekkeella (*child custody dispute OR child custody battle*) AND (*child's best interest OR best interest of the child*) tuli hakutuloksia 44 304.

Seuraavassa vaiheessa rajasin hakuehtoja ja lisäsin vielä muita hakusanoja. Lopullinen hakulauseke oli: (*child's best interest OR the best interest of the child*) AND (*custody dispute OR custody battle OR high conflict divorce*) ja rajasin haun koskemaan tiivistelmiä. Tässä vaiheessa rajasin haut myös koskemaan vain vertaisarvioituja artikkeleita, joista oli koko teksti saatavilla. Lisäksi rajasin valmistumisajan vuosiin 2012–2023. Tällöin hakutuloksia tuli 83 (06/2023). Tein hakuja myös lisäämällä eri julkisen vallan edustajia hakusanoihin, mutta koska tuloksia tuli niin vähän, koin helpommaksi käydä läpi artikkeleita yksi kerrallaan.

Ensimmäisellä kierroksella poistin hakutuloksista otsikon ja tiivistelmän perusteella vain selkeät tapaukset, eli: a) dublikaatit b) muut kuin englanninkieliset c) artikkelit, jotka eivät käsitelleet aiheitani. Jäljelle jäi 32 artikkelia. Tämän jälkeen kävin artikkeleita läpi vielä tarkemmin ja tarkastelin niitä myös koko tekstin tasolla sekä poistin teoreettiset tutkimukset. Tämän jälkeen sisäänottokriteerini läpäisi 18 artikkelia, jotka luin tarkkaan läpi. Näistä 18 artikkelista ensimmäisen tarkemman läpikäynnin jälkeen jäi enää 9.

Tein haun myös *Social Services Abstract*-tietokannasta. Sieltä hakulausekkeella (*child's best interest OR best interest of the child*) AND (*custody dispute OR custody*

battle OR high conflict divorce) ja rajattuna 2012 jälkeen valmistuneisiin ja vertaisarvioituihin artikkeleihin jäi vain 20 artikkelia, joista 5 oli dublikaatteja. Hakua kohdistin kaikkeen muuhun paitsi koko tekstiin. Jäljelle jäävistä 15 artikkelista sisäänottokriteerit täytti 2 artikkelia, jotka otin myös tutkielmani aineistoon.

Taulukossa 2 käyn läpi tutkielmani lopulliset sisäänotto- ja poissulkukriteerit. Edellä mainittujen kriteerien lisäksi tein rajauksen ottaa tutkimukseen mukaan vain empiiriset alkuperäistutkimukset, vaikka toisin kuin systemaattisessa kirjallisuuskatsauksessa, olisi myös teoreettiset tutkimukset voineet sisällyttää aineistoon (Salminen 2011, 8). En ottanut mukaan myöskään tiettyjen hankkeiden vaikutuksia koskevia tutkimuksia, sillä niiden sisällyttäminen katsaukseeni oli haastavaa hyvin rajatun näkökulman vuoksi. En tehnyt kuitenkaan rajausta sen suhteen, ovatko tutkielmani artikkelit määrällisiä vai laadullisia.

Taulukko 2. Sisäänotto- ja poissulkukriteerit

Sisäänottokriteerit	Poissulkukriteerit
Artikkeli käsittelee huoltoriitatilannetta ja artikkelissa on lapsen edun näkökulma.	Artikkeli ei käsittele huoltoriitatilannetta tai siinä ei ole lapsen edun näkökulmaa.
Empiirinen alkuperäistutkimus.	Jokin muu, kuin empiirinen alkuperäistutkimus.
	Artikkeli rajautuu tarkastelemaan tiukasti tietyn maan lainsäädäntöä ja lainsäädännön muutoksia. Artikkelissa tarkastellaan jotain hyvin rajattua ilmiötä, esimerkiksi tiettyyn historialliseen jaksoon liittyvää.
Artikkeli on julkaistu vuosina 2012–2023.	Artikkeli eri sovellu aikarajaukseen (2012–2023).
Artikkeli on saatavilla maksuttomasti kokonaan.	Artikkelista on saatavilla maksuttomasti vain osa, esimerkiksi tiivistelmä.
Artikkeli on vertaisarvioitu.	Artikkeli ei ole vertaisarvioitu.
Artikkeli on englannin kielellä.	Artikkeli on kokonaisuena saatavilla vain jollain muulla kuin englannin kielellä.

Kirjallisuuskatsaukseni aineisto lyhyine esittelyineen löytyy taulukosta 4 (Liitteet). Artikkeleista kolmessa (Rika 2021; DeWolf 2021; Schindeler 2019) aineisto oli kerätty tutustumalla huoltoriitaan liittyviin asiakirjoihin, kolmessa (Kline Pruett, Johnston, Saini, Sullivan & Salem 2023; Enosh, Nouman & Sharon 2021; Toros & Falch-Eriksen 2021) aineisto oli kerätty asiantuntijoille suunnatulla kyselylomakkeella ja neljässä (Stolnicu, De Mol, Hendrick & Gague 2022; Godbout, Parent & Saint-Jacques 2015; Viljoen & Van Rensburg 2014; Semple 2012) aineisto oli kerätty haastattelemalla asiantuntijoita. Huoltoriidan osapuolia oli haastateltu yhdessä tutkimuksessa (Kuvalanka, Bellis, Goldberg & McGuire 2019). Näin ollen pääosa aineistoni artikkeleista käsitteli huoltoriitaan liittyvien ammattilaisten ja asiantuntijoiden näkökulmaa. Aineistoni artikkeleista laadullisia on yhdeksän ja määrällisiä on kaksi. Aineiston artikkelit on julkaistu Kanadassa (3), USA:ssa (2), Australiassa, Belgiassa, Etelä-Afrikassa, Indonesiassa, Israelissa sekä Virossa. Artikkelit käsittelivät esimerkiksi erimuotoista väkivaltaa, ammattilaisten ja asiantuntijoiden näkemyksiä huoltoriidoista sekä erilaisien tekijöiden, kuten vanhemman seksityön, vaikutuksia huoltoriidassa.

4.4 Aineiston analyysi

Olen jäsennellyt aineistoni teoriasidonnaisen temaattisen analyysin avulla. Teoriasidonnaisella tai teoriaohjaavalla analyysillä tarkoitetaan sitä, että teoria toimii analyysin apuna, mutta ei suoraan anna pohjaa sille. Aiempi tieto ohjaa teoriasidonnaista analyysia esimerkiksi niin, että aluksi aineiston kanssa edetään aineistolähtöisesti, mutta lopussa osaksi analyysia tuodaan myös aiempi tutkimustieto. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 80–81.) Suuntaviivoina analyysin teossa hyödynsin Apiaisen ja hänen kollegoidensa käyttämää temaattisen analyysin prosessikuvausta (Apiainen, Åstedt-Kurki, Palonen & Kylmä 2018, 229), jonka vaiheet kuvaan alla vapaamuotoisesti. Vaiheiden listaamisen jälkeen käyn läpi vaiheet vielä konkreettisemmin.

1. Aineisto
2. Aineistoon tutustuminen
3. Merkityksellisten yksiköiden valinta
4. Alustavien teemojen luominen
5. Alustavien teemojen johdonmukaisuus (mikäli eivät ole, paluu kohtaan 4)
6. Alateemat muodostuneet
7. Teemat muodostuneet
8. Teemat johdonmukaisia (mikäli eivät ole, paluu kohtaan 4)
9. Tulokset

Kun tutkimusaineistoni oli rajautunut, kävin artikkeleita läpi vielä tarkemmalla tasolla. Ensimmäisellä varsinaisella lukukerralla kävin artikkelit läpi tehden vain hyvin yksinkertaisia, yleensä yhden sanan, muistiinpanoja tarkoitukseni saada aineistostani yleiskuva. Huomasin heti, että sain tehdä ryhmittelyitä tiettyihin aihepiireihin, joita artikkeleissa käsiteltiin. Ensimmäiset aihepiirit, joihin alustavia ryhmittelyjä tein, olivat ammatilliset käytännöt, seksuaalinen ja fyysinen väkivalta, lapsen suhde molempiin vanhempiinsa, vieraannuttaminen, vanhemman toimintaan liittyvät asiat, jotka eivät kuitenkaan suoraan vaikuta lapseen sekä lapsen osallisuus. Löysin myös muunlaisia teemoja, kuten huoltoriidan vaikutus ammattilaiseen, jotka eivät kuitenkaan olleet tutkimuskysymykseni kannalta olennaisia.

Toisella varsinaisella lukukierroksella kävin läpi alleviivauksia ja rastitin yli tutkimuskysymykseni kannalta epäolennaisia asioita. Aloin myös poimimaan erilliselle tiedostolle ajatuksia, joita lukiessa syntyi. Tässä vaiheessa muodostin jo aihepiireistä erilaisia hyvin alustavia alateemoja ja teemoja. Kolmannella lukukierroksella tein aineistosta laajempia muistiinpanoja. Tässä kohtaa muodostin myös uusia alateemoja, ja toisaalta myös yhdistelin ja muodostin teemoja uudelleen epäjohdonmukaisuuden vuoksi. Kun lopulta sain johdonmukaiset alateemat muodostettua, ryhmittelin niitä vielä eri teemojen alle. Kun teemat olivat mielestäni valmiita, etenin kirjoittamaan tuloslukua. Lopulliset teemat olivat *monimuotoinen väkivalta, vanhempaan liittyvät tekijät, vuorovaikutus ja osapuolien välinen dynamiikka, lapsen osallisuus sekä ammatilliset käytännöt ja rakenteet*.

Tein analyysia teoriasidonnaisesti. Tällä tarkoitan sitä, että vaikka minulla oli jo valmiina ajatus, minkälaisia asioita lapsen etu pitää sisällään, kävin artikkeleita ensin läpi aineistolähtöisesti eli muodostamalla niiden kautta käsityksen, millaisia ilmiöitä huoltoriitoihin liittyvässä tutkimuskirjallisuudessa lapsen etuun liittyen kuvataan. Vaikka käsitys lapsen edun teoreettisesta sisällöstä (ks. taulukko 2) ohjasi tässäkin kohtaa, en vielä systemaattisesti käyttänyt sitä hyväkseni. Muodostettuani lopulliset teemat kävin näiden teemojen sisällä käytävää keskustelua läpi taulukossa 2 esitellyn jäsenyyksen avulla.

Taulukkoon 3 olen koonnut ja tiivistänyt tutkielmani kannalta oleelliset oikeudet, jotka muodostavat perustan lapsen edulle. Muodostin taulukon kokoamalla yhteen ensin huoltoriidan kannalta keskeisen lainsäädännön ja sopimuksien tuomia oikeuksia sekä perehtymällä tutkimuskirjallisuuteen, joissa näille oikeuksille annettiin sisältöjä. Tämän jälkeen muodostin oikeuksista vasemman sarakkeen osiot. Keskimmäiseen sarakkeeseen kuvasin, mitä kyseinen oikeus pitää sisällään ja

oikeanpuoleiseen sarakkeeseen nimesin tärkeimmät lait ja sopimukset, joista kyseisistä oikeuksista säädetään. Käytin taulukkoa apuna analysoinnissa poimimalla artikkeleista tunnistamieni ilmiöiden sisältä oheisen taulukon avulla tekijöitä, jotka vaarantavat lapsen edun toteutumisen. Aineistolähtöisistä syistä päädyin kuitenkin jäsentelemään tulokseni aineistosta muodostamieni lapsen etua vaarantavien teemojen varaan sen sijaan, että olisin käyttänyt taulukossa esiteltyä jakoa tulosten esittämisen pohjana. Tutkielmassani katson lapsen edun muodostuvan pitkälti taulukossa 3 esitetyjen oikeuksien pohjalta, vaikkakin lapsen etu saa myös muita, aiemmin määrittelmiäni, sisältöjä.

Taulukko 3. Lapsen etu ja oikeudet

OIKEUS	PITÄÄ SISÄLLÄÄN	KESKEISET SOPIMUKSET JA LAIT
Tasapainoinen kehitys ja hyvinvointi, turvallinen ja väkivallaton kasvuympäristö	Muun muassa.: <ul style="list-style-type: none"> - Perushoiva. - Hellyys. - Ymmärrys. - Yksilöllisten tarpeiden ja toiveiden mukainen huolto. - Riittävä valvonta ja huolenpito. - Virikkeitä antava kasvuympäristö. - Hyvä kohtelu. - Kaikilta väkivallan muodoilta suojaaminen. 	<ul style="list-style-type: none"> - Lapsen oikeuksien sopimus (1989) - Lapsenhuoltolaki 190/2019 - Lastensuojelulaki 417/2007
Myönteiset ihmissuhteet	Lapsella on oikeus molempiin vanhempiinsa myös eron jälkeen. Vanhempien on myös toimittava niin, että lapsen yhteys toiseen vanhempaan säilyy.	<ul style="list-style-type: none"> - Lapsen oikeuksien sopimus (1989) - Lapsenhuoltolaki 190/2019 - Lastensuojelulaki 417/2007
Osallisuus	Lapsen perus- ja ihmisoikeuksiin kuuluu oikeus osallisuuteen (Auvinen 2006, 379). Osallisuus pitää sisällään mm.:	<ul style="list-style-type: none"> - Lapsen oikeuksien yleissopimus (1989) - Perustuslaki 1999/731

	<ul style="list-style-type: none"> - Oikeus vaikuttaa ikätasoisesti omiin asioihin 	
Lapsen edun ensisijaisuus	<ul style="list-style-type: none"> - Lapsella on oikeus lapsen edun mukaiseen päätöksentekoon, lapsen edun on oltava ensisijainen päätöskriteeri (ks. esim. Pösö 2012). - Lapsi on tasa-arvoinen yksilö, jolla on itsenäiset oikeudet (Linnanmäki 2019, 73). 	<ul style="list-style-type: none"> - Lapsen oikeuksien sopimus (1989) - Perustuslaki 731/1999 - Lapsenhuoltolaki 190/2019 - Lastensuojelulaki 417/2007 - Sosiaalihuoltolaki 1301/2014 -

4.5 Tutkimusetiikka ja luotettavuus

Tein tutkielmani kuvailevan kirjallisuuskatsauksen keinoin, jolloin tutkielman teossa ei ollut tarvetta esimerkiksi tutkimuslupien hakemiselle tai tutkittavien anonymisoinnille. Kaikessa tutkimuksen teossa on kuitenkin tärkeää noudattaa hyvää tieteellistä käytäntöä, vaikka eettisten näkökulmien huomiointi ei olekaan aina yksinkertaista, ja voi vaatia harjoittelua (Hirsjärvi ym. 2006, 27). Hyvällä tieteellisellä käytännöllä tarkoitetaan esimerkiksi sitä, että tutkimusta tulee tehdä tarkasti, huolellisesti ja rehellisesti sekä pyrkiä asianmukaisiin ja eettisesti kestäviin menetelmiin aina tutkimuksen alusta sen julkaisemiseen asti. Tarkkuuden lisäksi hyvään tieteelliseen käytäntöön kuuluu tärkeänä osana esimerkiksi viittaaminen muiden tutkijoiden teksteihin sovitulla tavalla. (Hyvä tieteellinen käytäntö 2023.) Tutkielmaa tehdessäni sitoudun noudattamaan hyvää tieteellistä käytäntöä, esimerkiksi siis tekemään tutkielmaani tarkasti ja käyttämään asianmukaisia viittaustapoja sekä olemaan tarkka sen suhteen, etten esitä muiden ajatuksia ominani.

Teen tutkielmaani läpinäkyvästi ja esimerkiksi raportoin eri vaiheet mahdollisimman tarkasti (Vilkkä 2023, 13). Tämän lisäksi pyrin tutkimuseettiseen kestävyyyteen myös tulosten esittämisen osalta. Tämä tarkoittaa esimerkiksi sitä, että pyrin viittaamaan muiden teksteihin säilyttäen niiden alkuperäisen sisällön niin, etten

esimerkiksi väitä epävarmana asiana ilmaistua havaintoa varmaksi (Hirsjärvi ym. 2009, 363–364). Pyrin myös esittämään tutkielmani tulokset mahdollisimman totuudenmukaisesti ja olemaan perusteettomasti yleistämättä tai harhaanjohtamatta esittäessäni tuloksia. (Hirsjärvi ym. 2009, 26).

Tutkielmani luotettavuuteen vaikuttaa monia tekijöitä, jotka liittyvät niin aineiston hakuun, aineiston rajaamiseen kuin itse aineistoonkin. Aineiston haun kannalta käytetyillä hakutermeillä on suuri merkitys. Itse tein valinnan hakea aineistoa sekä "high conflict divorce" että "custody battle/dispute"- termeillä. Nämä eivät kuitenkaan ole keskenään täysin synonyymejä, sillä "high conflict divorce" viittaa ennemminkin vaikeaan erotilanteeseen, mutta ei kuitenkaan periaatteessa välttämättä sisällä huoltoriitaa. Termit ovat nähdäkseni hyvin lähellä toisiaan, mutta eivät synonyymeja. Arvioni mukaan tällä rajauksella ei ole suurta merkitystä tutkielmani lopputuloksen kannalta, sillä joka tapauksessa karsin aineistostani pois ne artikkelit, joissa ei käsitelty kiistaa huoltajuudesta. Tällä voi kuitenkin olla merkitystä siihen, että joku artikkeli nousi hakutuloksiin, vaikkei se muutoin olisi noussut.

Rajatessani aineistoa pohdin, tulisiko minun rajata aineistoani myös maantieteellisin perustein. On selvää, että huoltoriitoihin, kuten moniin muihinkin ilmiöihin, liittyy paljon kulttuurillisia kysymyksiä. Esimerkiksi lapsen tai naisen asema yhteiskunnassa, äitiyttä koskeva diskurssi ja suhtautuminen esimerkiksi perheväkivaltaan tai ylipäänsä avioeroon ovat asioita, joilla voi olla merkitystä huoltoriitojen sisällöille. Eroavuuksia on myös eri maiden palvelujärjestelmien ja niiden orientaatioiden välillä, ja tämän on havaittu vaikuttavan esimerkiksi lastensuojelun toimintaan (ks. esim. Falconer & Shardlow 2018; Burns, Pösö & Skivenes 2016). Päädyin kuitenkin olemaan rajaamatta aineistoani maantieteellisin perustein, sillä koin arvokkaaksi sisällyttää tutkielmaani artikkeleita mahdollisimman laajasti ja maantieteellisen rajauksen tekeminen esimerkiksi pohjoismaiseen, eurooppalaiseen tai niin sanottuun länsimaiseen tutkimukseen olisi jättänyt tutkielmani kannalta relevanttia aineistoa pois. On kuitenkin selvää, että tutkimusaineistoni on peräisin lainsäädännöllisesti, kulttuurillisesti ja poliittisesti hyvin heterogeeniselta alueelta ja maantieteellisen rajauksen tekemättä jättämisellä voi olla seurauksia tutkielmani lopputuloksen kannalta. Seuraukset voivat liittyä esimerkiksi siihen, miten sukupuoli tai väkivalta otetaan huomioon huoltoriidoissa.

On huomioitava, että kansainvälisesti tarkasteltuna Suomen lastensuojelu perustuu verrattain paljon vapaaehtoisein tukitoimiin eikä ole yhtä oikeudellisesti painottunutta, kuin monissa muissa maissa (Burns, Pösö & Skivenes 2016). Koska aineistoni artikkelit ovat kansainvälisiä, käsittelevät ne esimerkiksi Suomeen verrattuna

korostuneesti juridisiin prosesseihin liittyvää tarkastelua. Lisäksi suomalaista lastensuojelujärjestelmää pidetään lapsikeskeisenä, joka tarkoittaa muun muassa sitä, että lapsen oikeuksien, edun ja tarpeiden toteutumista pidetään tärkeinä lähtökohtina. Tällä saattaa olla vaikutuksia tutkielmani tulosten kannalta, sillä moni tutkielmani artikkeleista on niin kutsutuista ei-lapsikeskeisten järjestelmien maista, kuten Yhdysvalloista ja Australiasta. (Gilbert 2011, 252; Pösö 2017, 2.)

Aineiston haun ja rajaamisen lisäksi tutkielmani luotettavuuteen vaikuttaa luonnollisesti artikkelit, jotka aineistooni valikoituivat. Aineistoni sisälsi empiirisiä tutkimuksia, joista monissa oli haastateltu huoltoriidan eri osapuolia ja niiden parissa työskenteleviä ammattilaisia. Kuten Kuvalankan ja hänen kollegoidensa artikkelissa (2019, 69) todetaan, haastattelut sisältävät muistoja ja tulkintoja omista kokemuksista. Nähdäkseni huoltoriitojen osapuolien haastatteluja sisältävät tutkimukset voivat olla hyvinkin subjektiivisia, sillä aihealueeseen liittyy paljon erilaisia tunteita, jotka voivat myös määrittää kokemuksia. Näin ollen on muistettava, etteivät tutkielmani tulokset kaikilta osin välttämättä vastaa objektiivista todellisuutta. Myös ammattilaisia koskeissa tutkimuksissa toteutustapana oli usein haastattelu, ja asenteet ja käytäntö eivät välttämättä ole yhteneväisiä. (ks. esim. Godbout ym. 2015, 293).

Kaiken kaikkiaan tutkielmani luotettavuutta arvioitaessa on nähdäkseni tärkeää muistaa, että tarkoitukseni on tarkastella niitä lapsen edun toteutumiseen yhteydessä olevia ilmiöitä, joita huoltoriitojen yhteydessä kuvataan. Tarkoitukseni ei siis ole kuvata näiden ilmiöiden yleisyyttä, eikä tutkielmastani voi suorita päätöksiä esimerkiksi ilmiöiden esiintymisen määrästä vetää. Lisäksi vaikka olen pyrkinyt mahdollisimman tarkkaan raportointiin tulosten osalta, on inhimillisten virheiden ja väärrien tulkintojen mahdollisuus olemassa. Tämänkin vuoksi on noudatettava varovaisuutta tutkielmani tulosten tulkitsemisessa.

5 HUOLTORIITA JA LAPSEN ETU

Tässä luvussa käyn läpi tutkielmani tuloksia. Olen tiivistänyt tutkielmani tulokset viiteen eri pääteemaan, joita ovat 1. monimuotoinen väkivalta, 2. vanhempaan liittyvät tekijät, 3. vuorovaikutus ja osapuolien välinen dynamiikka, 4. lapsen osallisuus sekä 5. ammatilliset käytännöt ja rakenteelliset tekijät. Näiden teemojen varaan rakentuvien alalukujen sisällä tarkastelen sitä, miten lapsen etua kuvataan näiden teemojen sisällä sekä sitä, millaisia merkityksiä nämä teemat lapsen edun toteutumisen kannalta saavat.

5.1 Monimuotoinen väkivalta

Lapsella on oikeus turvalliseen kasvuympäristöön ja huoltoon, joka turvaa hänen hyvinvointinsa, tasapainoisen kehityksensä ja näitä tukevan kasvatuksen. Aineistoni perusteella keskeisenä tekijänä lapsen oikeuksien ja tätä kautta edun vaarantumiselle toimii väkivalta eri muodoissaan ja monessa aineistoni artikkelissa käsiteltiin väkivaltaa ja erityisesti väitteitä siitä. Kolme artikkelista käsitteli väkivaltaa pääosassa (Viljoen & Van Rensburg 2014; Kline Pruett ym. 2023; Schindeler 2019), mutta aihetta vähintäänkin sivuttiin myös useassa muussa artikkelissa (DeWolf 2021; Godbout ym. 2015; Kuvalanka ym. 2019; Rika 2021; Stolnicu ym. 2022). Väkivalta aineistoni artikkeleissa oli monimuotoista ja sisälsi ainakin henkistä väkivaltaa, kuten vieraannuttamista, pakottamista tai manipulointia, fyysistä väkivaltaa, seksuaalista väkivaltaa sekä palvelujärjestelmän väärinkäyttöä henkisen väkivallan välineenä. Valtaosa keskustelusta koski henkistä väkivaltaa, erityisesti vieraannuttamista ja palvelujärjestelmän väärinkäyttöä toista vanhempaa vastaan, sekä väitteitä väkivallasta. Esimerkiksi väkivallan fyysisiä muotoja aineistossani ei juurikaan käsitelty. Yhteistä väkivallan eri

muodoille oli se, että ne vaikuttivat kietoutuvan toisiinsa vahvasti ja niitä oli paikoin vaikeakin erottaa toisistaan tai osoittaa todeksi.

Arvioiden mukaan huoltoriitojen yhteydessä vääriä väitteitä muun muassa lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä tai muusta väkivallasta esiintyy paljon (Viljoen & Van Rensburg 2014, 262–263; Godbout ym. 2015, 286). Nämä syytökset saattavat koskea mitä tahansa väkivallan muotoa, ja pitää sisällään väitteitä sekä toiseen vanhempaan että lapseen kohdistuvasta väkivallasta. Yhteistä väkivaltaväitteille on se, että niiden totuudenperäisyyden arvioiminen on haastavaa. (Viljoen & Van Rensburg 2014, 260, 262–263; Schindeler 2019.) Siitä, kuinka suuri osa väkivaltaväitteistä on totuudenperäisiä, on erilaisia näkemyksiä. Esimerkiksi Schindelerin (2019) tutkimuksen mukaan seksuaalista väkivaltaa koskevien väitteiden esittäminen osana henkistä väkivaltaa on ainakin dokumentoitujen tapauksen osalta yleisempää, kuin itse seksuaalinen väkivalta. Toisaalta Kline Pruettin ja hänen kollegoidensa tutkimuksessa noin puolet haastatelluista huoltoriitojen kanssa työskentelevistä ammattilaisista ei uskonut, että valtaosa lapsien pahoinpitelyä koskevista syytöksistä olisi valetta (Kline Pruett ym. 2023, 383).

Lapsen hyvinvoinnin ja tätä kautta edun kannalta on erityisen vahingollista, että väkivaltasyytöksistä saattaa tulla lapsen kokemusmaailmassa totta (Viljoen & Van Rensburg 2014, 262–263; Schindeler 9–10). Schindelerin tutkimuksessa huomattiin, että 40 prosentissa yhteensä 62 tapauksesta lasta oli toisen vanhemman toimesta ohjailtu kertomaan seksuaalisesta hyväksikäytöstä. Yhteensä 10 tapauksessa arvioitiin, että ohjailu oli tarkoituksenmukainen yritys estää toisen vanhemman tapaamisoikeus. Tämän vuoksi onkin tärkeää tunnistaa riski siihen, että seksuaalista väkivaltaa koskevien väitteiden tutkiminen voi kääntyä myös lasta itseään vastaan: lapselle on haitallista osallistua toistuvasti erilaisiin väkivaltaepäilyä kartoittaviin haastatteluihin ja tutkimuksiin ja nämä voivat jopa aiheuttaa valheellisia muistoja seksuaalisesta hyväksikäytöstä. Tällöin on myös mahdollista, että väärällä mielikuvalla seksuaalisesta hyväksikäytöstä on samankaltaiset henkiset seuraukset kuin oikeasti tapahtuneella seksuaalisella hyväksikäytöllä. (Schindeler 2019, 9–10.)

Valtaosa Kuvalankan ja tämän kollegoiden (2019) transsukupuolisten tai sukupuoliepäkonformismia kokevien (TGNC) lasten vanhempien huoltoriitoja kartoittavaan tutkimukseen haastatelluista kuvasi entisen puolison taholta joko itseensä tai lapseensa kohdistuvaa pakottavaa ja manipuloivaa käytöstä. Entiset puoliset saattoivat esimerkiksi pakottaa lapsia leikkaamaan hiuksensa, kieltää muita kutsumasta lapsiaan toivotuilla sukupuolipronomineilla tai poistaa lapsen käytöstä 'väärän sukupuolen' lelut. Lapsen edun toteutumisen kannalta huomion arvoista oli myös se, että

90 % tutkimukseen osallistujista kuvasi, että lapsen hyvinvointi kärsi huoltoriidan aikana. Tämä saattoi ilmentyä sekä käyttäytymisen haasteina että fyysisinä ja psyykkisinä oireina, jopa itsetuhoisina ajatuksina. (emt. 63–66.)

Huoltoriitojen yhteydessä on tunnistettavissa myös ilmiö, jossa palvelujärjestelmää väärinkäytetään yhdessä henkisen väkivallan kanssa tai jopa henkisen väkivallan välineenä. (Schindeler 2019, 5; Kivalanka ym. 2019, 62.) Schindeler (2019, 5) kuvaakin, että palvelujärjestelmän väärinkäyttö on merkittävä huoli erityisesti lastensuojelun näkökulmasta. Lisäksi oikeudenkäyntiä saatetaan käyttää välineenä esimerkiksi kontrolloida ja manipuloida entistä puolisoa ja tämän toimintaa. Sen lisäksi, että tämänkaltaisen painostava käytös vaikuttaa suoraan sen kohteena olevaan entiseen kumpuniin, on sillä vaikutuksia myös lapsiin. Voidaan jopa väittää, että oikeusprosessilla uhkailu ja oikeusprosessi ylipäänsä ovat laillisia keinoja häiritä ja rankaista entistä puolisoa. (Kivalanka ym. 2019, 62.) On myös mahdollista, että entinen puoliso tekee esimerkiksi lastensuojeluilmoituksia ikään kuin koston välineenä (DeWolf 2021, 31). Vanhemman toiminnan lisäksi Schindelerin tutkimuksessa tunnistettiin mahdollisuus siihen, että lapsen hyväksikäyttöä kartoittavat viranomaiset itse asiassa vahvistivat perusteetonta pelkoa ja vääriä uskomuksia tapahtuneesta seksuaalisesta väkivallasta. Tällöin prosessi itsessään kääntyi haitalliseksi lapselle. (Schindeler 2019, 10–11.)

Merkittävä huoltoriitoihin liittyvä henkisen väkivallan muoto on vieraannuttaminen. Kaksi aineistoni artikkeleista käsitteli pääteemanaan vieraannuttamista ja vieraannuttamisoireyhtymää (Viljoen & Van Rensburg 2014, Kline Pruett 2023) ja lisäksi vieraannuttamista tai vieraantumiseen johtavaa käytöstä muodossa tai toisessa käsiteltiin monessa muussakin artikkelissa (Schindeler 2019; DeWolf 2021; Godbout ym. 2015; Kivalanka ym. 2019; Stolnicu ym. 2022). Vieraannuttamisesta ilmiönä välittyi aineistoni pohjalta hyvin moninainen ja monisyinen kuva, joka jakaa myös ammattilaisten keskinäiset mielipiteet erityisesti sen suhteen, kuinka osallinen lapsi itse on vieraantumiseen. Viljoenin & Van Rensburgin (2014, 263) tutkimuksessa haastatellut asiantuntijat toivat esiin lapsen roolia vieraannuttamiseen eri näkökulmista, ja esiin nousi näkemys siitä, kuinka lapsi saattaa ajautua tilanteeseen, jossa pelkää molempia vanhempiaan ja yrittää luovia näiden mieltymysten välillä. Toisaalta on mahdollista, että lapsi itsekin ajautuu aktiiviseen rooliin vanhemmasta vieraantumisessa. (emt. 2023, 263.) Vieraannuttamiseen voi liittyä myös esimerkiksi toisen vanhemman haukkumista lapselle (DeWolf 2021, 330; Kline Pruett ym. 2023, 380), ja Kline Pruettin ja hänen kollegoidensa tutkimuksessa enemmistö vastaajista oli sitä mieltä, että lapselle on aina haitallista kuulla vanhemmasta puhuttavan pahaa ja myös sitä voidaan pitää väkivallan muotona. (Kline Pruett ym. 2023, 380.) Yhteisymmärrystä oli siitä, että

vieraannuttamisen nähtiin olevan monella tavalla haitallista lapselle ja tämän kehitykselle. (Kline Pruett ym.2023, 387; Viljoen & Van Rensburg 2014, 253.)

Tutkittaessa huoltoriitojen parissa työskentelevien ammattilaisten mielipiteitä, huomattiin, että vieraannuttamiseen vaikuttaisi liittyvän monia taustatekijöitä ja esimerkiksi väkivalta tai väitteet väkivallasta ja vieraannuttaminen vaikuttivat kietoutuvan yhteen niin, että väkivaltasyytöksiin saatetaan vastata vieraannuttamissytyksillä. Toisaalta väkivaltasyytökset voivat olla myös väline vieraannuttamiselle ja väkivalta-väitteitä kuvattiin jopa lailliseksi tavaksi vieraannuttaa lapsi toisesta vanhemmasta. (Viljoen & Van Rensburg 2014, 260, 262–263; Schindeler 2019; Kline Pruett ym. 2023, 373–383.) Toisaalta syytöksiä, joiden tarkoituksena on asettaa toinen vanhempi epäedulliseen asemaan, voi esiintyä myös muista asioista, kuten vanhemman tekemästä seksiyöstä (DeWolf 2021, 312) tai vanhemman toiminnasta, jonka syytettiin vaikuttaneen lapsen sukupuoli-identiteettiin (Kovalanka ym. 2019).

Vieraannuttamisilmiön todettiin saattavan estää esimerkiksi lapsen pääsyn terapiaan, sillä vieraannuttava vanhempi joko pelkäsi tai huomasi terapian estävän vieraannuttavan käytöksen vaikutuksia lapsia. Tällöin vieraannuttamista toteuttava vanhempi saattoi joko kieltää lasta aloittamasta terapiaa tai pakottaa lopettamaan kesken. (Viljoen & Van Rensburg 2014, 270.) Vanhemmat saattavat myös tarkoituksenmukaisesti vääristellä lasten sanomisia ja tällä tavoin haitata lapsen suhdetta toiseen vanhempaan (Stolnicu ym. 2022, 5).

Vieraannuttaminen ilmiönä on perheoikeuden ammattilaisten kokemana haastava. Esimerkiksi lähes puolet Kline Pruetin ja tämän kollegoiden (2023) tutkimukseen vastanneista koki, että vieraannuttamisen arviointi on hämmentävää erityisesti silloin, jos vanhemman ja lapsen välien heikkeneminen on selitettävissä muillakin syillä. Lisäksi vieraannuttamisesta ilmiönä tekee haastavan se, että vieraannuttamisen tunnistaminen tai todistaminen on vaikeaa. Tunnistamisen ja todistamisen vaikeutta kuvaa se, että myös näennäisesti tavanomaisen ja hyväksyttävän käytöksen, kuten Godboutin ja tämän kollegoiden (2015) tutkimuksessa mainitun pitkän imetyksen, tarkoituksena saatettiin pitää vieraannuttamista. Ammattilaisilla oli myös huolta siitä, tuleeko lapsen tarpeet kohdatuksi ja tuleeko lapsen mielipide kuulluksi, eli toteutuuko lapsen oikeus osallisuuteen. (Kline Pruett ym.2023, 362, 380–387; Viljoen & Rensburg 2014, 262–263; Godbout ym. 2015, 282.)

Aineistossani puhuttiin myös todistetusti tapahtuneesta väkivallasta huoltoriitojen yhteydessä sekä lapsen oikeudesta turvalliseen kasvuympäristöön ja tätä kautta tarpeesta suojata lapsi erilaisin lastensuojelun tai oikeusjärjestelmän toimin (DeWolf

2021, 319). Kuitenkin perheoikeuden ammattilaisista vähän yli puolet ajatteli, että vaikka lapsi joutuisi todistamaan väkivaltaa ja joutuisi osaksi vieraannuttamista, ei tämä välttämättä estäisi väkivaltaisesti toimineen vanhemman huoltajuutta (Kline Pruett ym. 2023, 383). Tätä tukee myös Rikan (2021, 14) tutkimus, jonka mukaan perheväkivaltaa ei aina huomioida huoltajuudesta päätettäessä. Godboutin ja tämän kollegoiden (2015) tutkimuksen mukaan moni huoltoriitojen parissa työskennellyt haastateltava olikin sitä mieltä, että huoltajuuden arviointiin vaikuttaa vahvasti se, milaista perheväkivalta luonteeltaan on. Esiin nostettiin myös näkemys siitä, että perheväkivalta on kahdensuuntainen ilmiö, eikä entiseen puolisoon kohdistuneen väkivallan nähty tarkoittavan sitä, että ihminen olisi automaattisesti huono vanhempi eikä näin sitä nähty välttämättä esimerkiksi syyksi estää tapaamasta lasta. Ylimoitettun turvallisuushuolen nähtiin vaikuttavan lapsen hyvinvointiin, mikäli lapsen ei anneta pitää yhteyttä toiseen vanhempansa perusteettomasti. Toista näkökulmaa edustavat arvioijat puolestaan olivat sitä mieltä, että mikäli vanhempi joskus oli ollut väkivaltainen, on riski väkivallan uusiutumiselle iso ja perheväkivalta vain todistettunakin nähtiin vaikuttavan lapseen suuresti. (Godbout ym. 2015, 287–288.)

5.2 Vanhempaan liittyvät tekijät

5.2.1 Äitiys, isyys, yhteisvanhemmuus ja ensisijainen hoiva

Lapsen etu on säilyttää läheiset ja myönteiset ihmissuhteet molempiin vanhempiinsa eron jälkeenkin (ks. esim. LhL 361/1983). Äitiä on kuitenkin ajateltu pitkään lapsen ensisijaisena vanhempana ja kiintymyksen kohteena. Aineistoni perusteella vaikuttaakin siltä, että äitiä suositaan ainakin jonkin verran sekä huoltajuuteen liittyviä suosituksia annettaessa että itse ratkaisua tehdessä. Erityisesti pienten lasten kohdalla äitiä saatettiin pitää lapsen ensisijaisena huoltajana. (Godbout ym. 2015, 282; Rika 2021,10.) Vaikka äidinhoiva nähtiin useammin lapsen edun mukaisena vaihtoehtona, on vuosikymmeniä esillä ollut ajatus äidin suosimisesta huoltoratkaisua tehdessä pikkuhiljaa romuttumassa (Godbout ym. 2015, 293) ja isän merkitystä lapsen kehitykselle on alettu tunnustamaan (Enosh ym. 2017, 2042).

Yksi esimerkki äidin huoltajuuden suosimisesta liittyi Enoshin ja tämän kollegoiden tutkimukseen, jossa tutkittiin sosiaalityöntekijöitä, jotka antoivat tuomioistumelle suosituksia huoltajuudesta. Tutkijaryhmän hypoteesi oli, että perinteiset sosiaaliset normit vaikuttavat huoltajuussuosituksen antamiseen äitiä suosivasti ja tämä hypoteesi sai vahvistusta, vaikkakin myös muilla tekijöillä, kuten vanhemman toimintakyvyllä, oli merkitystä. Heidän tutkimuksensa perusteella kävi ilmi, että

sosiaalityöntekijät suosittelivat useammin huoltajuuden antamista äidille: 21 % vastaajista suositteli huoltajuuden antamista äidille tai vähintäänkin yhteishuoltajuutta silloinkin, kun äidin toimintakyky oli madaltunut. Isän saamaa huoltajuutta tai yhteishuoltajuutta suositteli vain 4 % vastaajista silloin, kun tämän toimintakyky oli madaltunut. (Enosh ym. 2017, 2039–2042.)

Pelkkien suositusten lisäksi sukupuoli saattoi vaikuttaa myös päätöksentekoon: esimerkiksi Rikan (2021, 9) tutkimuksessa osa tuomareista vaikutti näkevän äidin ensisijaisena vanhempana, ja näin huoltajuus määrättiin tälle. Itse asiassa näytti jopa siltä, että äiti menetti huoltajuutensa vain, mikäli toimi jollakin tavalla selkeästi lapsen etua vastaan. (emt. 2021, 9–10.) Myös Godboutin ja tämän kollegoiden (2015, 282) artikkeleissa tuotiin esiin, että osa tuomareista suosii äitiä huoltajuusratkaisun tekemisessä.

Aineistoni perusteella myös lapsen iän ja ensisijaisen hoivan välinen suhde oli merkityksellinen asia lapsen edun mukaisen ratkaisun arvioinnissa. Tutkittaessa tuomareiden, sosiaalityöntekijöiden ja psykologien näkemyksiä lapsen iän vaikutuksesta huoltajuusasioista päättämiseen, kävi ilmi, että monet vastaajista ajattelivat, että mikäli tietyt reunaehdot, kuten lähekkäin asuminen, olivat kunnossa, tulisi myös vauvojen ja taaperoiden viettää aikaa jaetusti molempien vanhempien luona. Tällöin lapsen edun mukaiseksi nähtiin se, että vanhemmat pystyisivät molemmat osallistumaan mahdollisimman hyvin lapsen hoitoon ja elämään ja muodostamaan näin myös kiintymyssuhteen. Toisaalta osa vastaajista koki, että erityisesti pienten lasten osalta jaettuun asumiseen tulee suhtautua varoen, sillä pienelle lapselle nähtiin olevan haitallista viettää pidempää aikaa erossa ensisijaisesta vanhemmastaan. (Godbout 2015, 282–283.)

5.2.2 Vanhemman terveys ja hyvinvointi

Vaikka en tutkielmassani käsittelekään huoltoriitaa vanhemman näkökulmasta, on tärkeää huomioida huoltoriidan vaikutukset myös vanhemman kokonaisvaltaiseen hyvinvointiin, sillä vanhempien hyvinvoinnilla on vaikutusta lapsen hyvinvointiin (ks. esim. Kuvalanka 2019, 68.) TGNC-lasten vanhempien huoltoriitoja koskevassa tutkimuksessa kartoitettiin myös vanhempien kokemia seurauksia huoltoriitatilanteissa. Suurin osa vanhemmista toi esiin, että huoltoriita kuormitti heitä ja moni kuvasi tilanteen aiheuttamaa emotionaalista ja psyykkistä stressiä. (Kuvalanka 2019, 64.) Lisäksi huoltoriidalla on monesti merkittäviäkin taloudellisia seurauksia, jotka saattavat ääripäässä myös estää toista vanhempaa lähtemään oikeusprosessiin (Kuvalanka 2019, 64; Semple 2012, 318; DeWolf 2021, 336).

Sen lisäksi, että huoltoriita oli mahdollinen uhka vanhemman ja tätä kautta lapsen hyvinvoinnille, on mahdollista, että huoltoriitaan ajautuvat vanhemmat kärsivät erilaisista psyykkisistä haasteita (Viljoen & Van Rensburg 2014, 261; Kline Pruett ym. 2023, 384), jotka voivat jo itsessään vaikuttaa lapsen hyvinvointiin (ks. esim. Santvoort, Hosman, Janssens, Doesum, Reupert & Loon 2015). Viljoen ja Van Rensburgin artikkelin mukaan vieraannuttava vanhempi voi kärsiä esimerkiksi persoonallisuushäiriöistä tai mielialahäiriöistä. Vanhempi saattaa myös elää omassa todellisuudessaan, jossa uskoo oikeasti toisen vanhemman käytöksen haitallisuuteen eikä edes tajua vieraannuttavansa lasta toisesta vanhemmasta. Tämä tekee heidän kanssaan työskentelystä entistä vaikeampaa, sillä heidän toimintansa logiikka voi olla tiedostamatonta ja perustua uskomuksiin. (emt. 2014, 261.) Myös Kline Pruettin ja hänen kollegoidensa tutkimuksen mukaan 40 % vastaajista arvioi, että vieraannuttaminen liittyy vanhemman persoonallisuushäiriöön (Kline Pruett ym. 2023, 384).

5.2.3 Vanhempaan kohdistuva stigma ja puolueellisuus

Yksi aineistostani löytämäni luokka oli vanhempaan kohdistuva stigma tai puolueellisuus. Aineistossani aihetta käsittelevät ainakin seksityötä tekeviä vanhempia koskeva artikkeli (DeWolf 2021) sekä transsukupuolisten ja sukupuoli epäkonformismia kokevien lasten, eli TGNC-lasten, vanhempien huoltajuutta koskeva artikkeli (Kuvalanka ym. 2019). Molemmissa tutkimuksissa esitettiin näkemyksiä, joiden mukaan vanhempaan kohdistuva epäedullinen ennakkoluulo vaikutti huoltajuusratkaisuun.

DeWolf (2021) tutki artikkelissaan seksityötä tekevien vanhempien huoltoriitoja, ja tuli siihen lopputulokseen, että seksityön tekemiseen liittyvä stigma ja oletukset vaikuttavat huoltajuusratkaisun tekemiseen itse asiassa enemmän kuin olemassa olevat todisteet seksityötä tekevän vanhemman vanhemmuudesta, tämän työstä ja sen vaikutuksista lapseen. Vanhemman tekemä seksityö vaikutti niin lastensuojelun arvioissa kuin oikeusprosessissa, vaikkakaan ei ainoana tekijänä. Tuomioistuimissa pääteltiin, että seksityötä tekevän vanhemman kyky tarjota lapselle vakautta, pysyvyyttä tai pohjaa tulevaisuudelle olivat alentuneita. Seksityötä tekevän vanhemman saama huoltajuus nähtiin myös riskinä lapsen fyysiselle turvallisuudelle. Seksityön tekemisen nähtiin johtavan myös lapsen vieraantumiseen vanhemmastaan. DeWolf toteaa artikkelissaan, että lapsen etua arvioitaessa huoltajuusratkaisujen tulisi aina perustua vain todisteisiin sen sijaan, että arvioijien omat ennakkoluulot seksityön tekemisestä vaikuttaisivat ratkaisuun. (emt. 335–336.)

Kuvalanka, Bellis, Goldberg ja McGuire (2019) käsittelevät tutkimuksessaan transsukupuolisten tai sukupuoli-epäkonformismia kokevien lasten (TGNC-lasten) vanhempien huoltoriitoja. Tutkimuksensa taustoitukseksi he esittelevät oikeustieteellisiä artikkeleita, jotka käsittelevät viittä oikeuden päätöstä huoltajuudesta. Huomion arvoista oli, että näistä viidestä tapauksesta vain yhdessä huoltajuus määrätään sille osapuolelle, joka vahvisti lapsen sukupuoli-identiteettiä ja tässäkin tapauksessa toisen, sukupuoli-identiteettiä vahvistamattoman, vanhemman oli todettu olevan väkivaltainen. Saman tutkimuksen mukaan 60 % TGNC-lasten vanhemmista oli kohdannut ennakolluuloja huoltoriidassaan. Osa vanhemmista koki, että heidän huoltajuutensa vietiin, koska he olivat antaneet lastensa toteuttaa omaa sukupuoli-identiteettiään. Tutkimuksessa nostettiin esille myös mahdollisuus heteronormatiivisen ajattelun vaikutuksesta lapsen edun mukaisen ratkaisun arvioinnissa. Esimerkiksi tuomarit saattoivat uskoa, että toinen vanhempi oli toiminnallaan vaikuttanut lapsen sukupuoli-identiteetin 'muuttumiseen' ja tämän vuoksi antaa huoltajuus sille vanhemmalle, joka noudatti perinteisiä sukupuoliarvoja. (emt. 2019, 56–57, 63–66.)

5.3 Vuorovaikutus ja osapuolien välinen dynamiikka

Huoltoriitaan näyttää liittyvän niin vanhempien kuin vanhemman ja lapsen välisiä vuorovaikutuksellisia tekijöitä, jotka uhkaavat vaarantaa lapsen edun toteutumisen. On tärkeää tunnistaa, että vaikka vanhemmat näennäisesti riitelisivät lapsen huollosta, tapaamisesta tai asumisesta, on taustalla usein muita tekijöitä, kuten eroon tai aiempaan parisuhteeseen liittyviä haastavia tunteita, ristiriitoja tai esimerkiksi näiden tekijöiden motivoima halu voittaa riita. Tällöin vanhempi saattaa vedota toimivansa lapsen edun mukaisesti, vaikka todellisuudessa toimintaa ohjaisivatkin omat intressit. On mahdollista, että entiseen puolisoon liittyvät negatiiviset tunteet saavat näkemään hänet väärinymmärryksellä myös huonona vanhempana ja entisen puolison teot tulkitaan lähtökohtaisesti negatiivisesti. Lasta ei myöskään välttämättä tueta suhteessa toiseen vanhempaan, vaan jopa päin vastoin. Tiivistetysti voidaan siis sanoa, että avioliittoon tai sen päättymiseen liittyvä trauma on merkittävimpiä tekijöitä korkean riskin erotilanteessa. (Stolnicu ym. 2022, 5–6, 8–9.)

Vanhempien välisen riidan vaikutuksia lapseen arvioitiin huoltoratkaisua tehdessä eri tavoin. Osa Godboutin ja tämän kollegoiden (2015) tutkimukseen vastanneista asiantuntijoista koki, että lapsen edun mukaista olisi konfliktista huolimatta lapsen säilyttää suhde molempiin vanhempiin. Osa taas arvioi, että vanhempien riitausten välien tulisi vaikuttaa huoltoratkaisuun, sillä riitatilanteessa eläminen nähtiin lapsen edun vastaiseksi. (emt. 2015, 286.)

Muita piirteitä, joita huoltoriitaan aineistossani liitettiin, olivat ainakin vanhemman joustamattomuus sekä kunnioituksen ja luottamuksen puute suhteessa toiseen vanhempaan. Voi olla, että koetusta epäoikeudenmukaisuudesta ja halusta kostaa tuli voimakkaampia toiminnan ohjaajia kuin lapsen edun mukaisen ratkaisun toteuttamisesta. Lapsen sanomisia saatettiin myös liioitella tarkoituksena käyttää niitä toista vanhempaa vastaan. Lisäksi vaikeiden käsittelemättömien tunteiden lisäksi huoltoriitojen taustalta löydettiin usein taloudellisia kysymyksiä. Huoltoriidan ratkeamisen kannalta merkityksellisenä tekijänä puolestaan pidettiin vanhemman kykyä antaa anteeksi. (Stolnicu ym. 2022, 6–8, 10; Viljoen & Van Resburg 2014, 261.)

Lapsen hyvinvointia uhkaavaan vanhempien ja lapsen väliseen vuorovaikutukseen liittyi erityisesti lojaliteettiristiriita, jota aineistossani kuvattiin useammassa artikkelissa (Viljoen & Van Rensburg 2014; Kuvalanka ym. 2019; Stolnicu ym. 2022). Aineistoni perusteella vaikuttaa siltä, että lapset ovat taipuvaisia yrittämään ratkaista vanhempien konfliktin tai vähintäänkin toimimaan niin, että konflikti lientyisi tai vanhemman olo helpottaisi (Viljoen & Van Rensburg 2014, 263; Kuvalanka ym. 2019, 63–64). TGNC- lasten vanhempien huoltoriitoja koskevassa tutkimuksessa kuvattiin tapusta, jossa lapsi jopa kuvasi jopa olevansa valmis ”palaamaan tytöksi”, jotta vanhemmalla olisi helpompaa eikä tätä syyteltäisi. (Kuvalanka ym. 2019, 63–64.)

Stolnicun ja hänen kollegoidensa (2022, 5–6) tutkimukseen vastanneet ammattilaiset kuvasivat huoltoriitoihin liittyvää ilmiötä, jossa vanhempi näennäisesti kehotti lasta olemaan yhteydessä toiseen vanhempaan, mutta lapsi ei näin voinut toimia, koska kokivat, ettei tämä toive tai kehoitus ollut aito. Sen lisäksi lapsi saattoi kokea, ettei hänellä ole oikeutta joko muodostaa tai pitää yllä läheistä ihmissuhdetta esimerkiksi vanhemman uuteen kumppaniin. (emt.) Myös Viljoenin ja Van Rensburgin (2014, 264) tutkimuksessa haastatellut asiantuntijat kuvaavat ilmiötä, jossa lapsi on siinä määrin lojaali vanhemmilleen, ettei pysty sitoutumaan esimerkiksi terapiaan. Lapsi saattoi myös kokea, että hänen on suojeltava vanhempiaan. (emt.)

5.4 Lapsen osallisuus

Kuten lapsen osallisuutta koskevassa alaluvussa 3.4 perustelin, lapsen edun toteutumisen kannalta lapsen osallisuuden toteutuminen on ensisijaisen tärkeää ja monissa aineistoni artikkelissa käytiinkin keskustelua lapsen osallisuudesta (Toros & Falch Eriksen 2021; Enosh ym. 2017; Rika 2021; Stolnicu ym. 2022; Godbout ym. 2015; Semple 2012). Toros ja Falch-Eriksen (2021) tutkivat artikkelissaan lapsen osallisuutta

lastensuojelun prosesseissa, ja yleisesti ottaen lastensuojelun sosiaalityöntekijät kokivat, että lapsen kuuleminen on ensiarvoisen tärkeää, jotta voidaan tehdä lapsen edun mukainen päätös. Lapsen osallisuuden tärkeyttä alleviivattiin muunakin, kuin vain lakisääteisenä tehtävänä, ja lapsen kokemusten, pelkojen ja tarpeiden ymmärtämistä korostettiin (emt.) Tätä tukevia havaintoja tehtiin myös Enoshin ja tämän kollegoiden (2017, 2040) tutkimuksessa, jonka mukaan lapsen mielipide oli merkittävä tekijä huoltajuussuosituksen taustalla. Toisaalta heidän tutkimuksensa mukaan kuitenkin kulttuurillinen äitiä korostava normi vaikutti lapsen osallisuuden toteutumiseen. Vaikka isän toimintakyky olisi ollut hyvä, ja lapsi olisi halunnut asua tämän kanssa, ei huoltajuutta välttämättä suositeltu isälle. Mikäli äidin toimintakyky puolestaan oli hyvä ja lapsi halusi jäädä äidin luo, sai äiti pääosin huoltajuuden. (emt. 2017, 2040–2042.) Niin ikään Rikan (2021, 14) tutkimuksessa havaittiin, että osassa tapauksissa tuomarit huomioivat lapsen mielipiteen ratkaisua tehdessään, osassa ei. Myös Semplen (2012, 326) artikkelissa käsiteltiin lapsen mielipiteen huomiointia huoltoriitaprosesseissa. Hänen tutkimuksensa mukaan suurin osa tuomareista ei mahdollisuudesta huolimatta edes haastatellut lapsia selvittääkseen heidän oman näkemyksensä ja mieltymyksensä. (emt.)

Lapsen oman mielipiteen huomiointin tärkeyden puolesta puhuu muun muassa se, että kuulluksi tuleminen voi auttaa lasta sopeutumaan päätökseen ja tämä voi ehkäistä riidan aktivoitumista uudelleen (Rika 2021, 15). Kuitenkin, kun kyse on huoltoriitatilanteesta, monet Torosin ja Falch-Eriksenin (2021) tutkimukseen vastanneet sosiaalityöntekijät kokivat, että lapset puhuvat ”vanhempiansa äänellä” tai heidän manipuloiminaan, joten lasten kanssa keskustelu heidän mielipiteensä selvittämiseksi nähtiin jopa hyödyttömäksi näissä tilanteissa. Lastensuojelun prosesseissa, joita kyseisessä tutkimuksessa oli muitakin kuin huoltoriita, lapsen osallisuutta estivät myös lapsen ikä- ja kehitystaso, lapsen kontaktit useisiin eri viranomaisiin sekä työntekijöiden resurssien puute. Osa vastaajista koki myös, ettei lapsen ole mahdollista ymmärtää omaa tilannettaan, eikä tämän vuoksi mielipiteen huomiointi ole aina mahdollista. Lisäksi vastaajat pelkäsivät, että puhumalla traumatisoivasta asiasta, kuten hyväksikäytöstä, he aktivoisivat vanhoja traumoja. Vaikka päätöksenteossa ei olisi voitu huomioida lapsen mielipidettä, moni vastaaja näki tärkeänä kuitenkin tiedottaa lasta tehdystä päätöksistä ja muista toimenpiteistä ikätasoisesti. (Toros & Falch-Eriksen 2021.)

Myös Stolnicun ja hänen tutkijakollegoidensa artikkelissa käsiteltiin lapsen osallisuuden tärkeyttä. Heidän tutkimuksessaan nousi esiin ajatus siitä, että lapselle on liian iso vastuu saada päättää esimerkiksi siitä, tapaako toista vanhempaansa, ja tällaisissa tilanteissa tulisikin aina ensisijaisesti pohtia syitä sille, miksi lapsi ajattelee tietyllä tavalla. (Stolnicu ym. 2022, 5–6.) Samankaltaisia tuloksia nostettiin esiin myös

Godboutin ja hänen kollegoidensa tutkimuksessa: osa vastaajista koki, että teini-ikäinen on kykenevä päättämään omasta tilanteestaan, eikä teini-iässä olevaa voida edes pakottaa hänen tahtonsa vastaiseen ratkaisuun. Osa vastaajista puolestaan oli sitä mieltä, ettei teini-ikäisellekään voida antaa mahdollisuutta esimerkiksi päättää, ettei tapaa toista vanhempaansa. (Godbout ym. 2015, 289.) Myös Torosin ja Falch-Eriksenin (2021) tutkimuksen perusteella lapsen iällä on merkittäviä vaikutuksia myös osallisuuteensa ja siihen, kuullaanko hänen mielipidettään.

5.5 Ammatilliset käytännöt ja rakenteelliset tekijät

5.5.1 Ammatilliset käytännöt, viranomaistoiminta, rakenteelliset tekijät

Huoltoriitojen ja lapsen edun väliseen suhteeseen vaikuttaa aineistoni perusteella erilaisia ammatillisia käytäntöjä ja rakenteellisia tekijöitä. Ensinnäkin haasteita liittyy siihen, että vanhemmat saattavat nähdä oikeudenkäynnin jopa helppona ratkaisuna riitaansa ja tämä saattaa toimia motivaationa viedä riita oikeuden ratkaistavaksi. Oikeusprosessi saattaa kuitenkin itse asiassa vain syventää konfliktia (Stolnicu 2022, 9; Martinson 2010). Onkin tärkeää huomata myös näkökulma siitä, että muiden ammatillaisen, erityisesti asianajajien, mukana olo voi olla jopa pitkittävä tekijä: voidaan jopa sanoa, että oikeusjärjestelmä itsessään pahentaa vieraannuttamisilmiötä ja esimerkiksi asianajajan läsnäolo jopa tarjoaa välineitä vieraannuttavalle vanhemmalle. (Stolnicu ym. 2022, 9; Viljoen & Van Rensburg 2014, 262, 264.) Niin ikään Schindelerin (2019, 10) tutkimuksessa tunnistettiin ilmiö, jossa terapeutin prosessi voi kääntyä itse asiassa lapselle haitalliseksi, sillä se saattaa edistää pelkoja ja vääriä uskomuksia.

Yksi aineistoni artikkeli käsitteli vanhempien sovinnollisen ratkaisun tekemistä tuomioistuimessa. Artikkelissa (Semple 2012) käsiteltiin tuomarien asemaa päätöksentekijöinä, ja käytiin pohdintaa siitä, tulisiko tuomarien ensisijaisesti pyrkiä ohjaamaan vanhempia sovinnolliseen ratkaisuun vai tehdä päätös puhtaasti lapsen edun mukaisesti. Vanhempien keskinäisen sovinnollisen ratkaisun ollessa kyseessä on ainakin teoriassa mahdollista, että vanhemmat sopivat keskenään ratkaisusta, joka ei kuitenkaan ole lapsen edun mukainen. Vanhempien sopiman ratkaisun osalta pohditavaksi tuleekin, tulisiko vanhempien välistä sopimusta lähtökohtaisesti pitää lapsen edun mukaisena, vai tulisiko sopimusta tarkastella kriittisesti ja mahdollisesti estää sen tekeminen. Lähtökohtaisesti kaiken päätöksenteon tulisi olla lapsen edun mukaista, mutta toisaalta esiin nostettiin myös ajatus siitä, että koska eron jälkeen ei enää voida oikeudellisesti hallinnoida perheen elämää, olisi sovinnollisen ratkaisun löytäminen tärkeää. Osa tutkimukseen vastanneista tuomareista oli jopa sitä mieltä, että

lapsen huoltoa ja tapaamista koskevissa asioissa vanhempien välisen hyvän yhteistyön saavuttaminen on vähintään yhtä tärkeää kuin sisällöltään hyvä sopimus. Tuomarien kesken oli eroja sen suhteen, miten he näkivät sovinnollisen ratkaisun ja lapsen edun välisen suhteen: osa hyväksyi vanhempien ratkaisun sen enempää tutkimatta, osa taas kertoi tarkistavansa sopimuksen sisällön ennen sen hyväksymistä. Yksi vastaajista kertoi, ettei hyväksy sovinnollista ratkaisua lähtökohtaisesti koskaan, mikäli perheessä on ollut väkivaltaa. (Semple 2012, 318, 325–326.)

Vieraannuttamista sekä huoltoriitoja ylipäänsä tarkasteltiin aineistossani myös laajemmasta ja erityisesti lainsäädännön uudistukseen liittyvästä näkökulmasta. Esiin nousi esimerkiksi ajatus siitä, että vieraannuttamissytyksiin vaikuttavat vanhempien tasa-arvoa painottavat lait ja lapsen edun mukaisen ratkaisun tekeminen, sillä ennen lapset jäivät automaattisemmin äidille. (Viljoen & Van Rensburg 2014, 258; Rika 2021, 5.) Lisäksi nostettiin esiin lainsäädännön merkitys lapsen edun mukaisen arvion tekemiseen: esimerkiksi lakiin kirjattu lapsen oikeus väkivallattomaan kasvuympäristöön ohjaa myös tuomareiden arviointia oikeusprosessissa (Rika 2021, 14).

5.5.2 Arvion tekeminen ja lapsen edun määrittely

Huoltoriitojen oikeusprosessiin liittyy usein iso määrä eri alojen asiantuntijoita ja viranomaisia, esimerkiksi lastensuojelu- ja oikeusviranomaisia, jotka tulkitsevat lapsen etua ja joiden näkemyksien ja tulkintojen perusteella tehdään päätöksiä. Aineistoni perusteella arviointiin liittyy sekä se, kuka arvioi, että se, millaisia sisältöjä lapsen edulle annetaan. Lähtökohta on kuitenkin lapsen edun mukaisen päätöksen tavoittelu. Esimerkiksi Rikan (2021, 9) artikkelissa tarkasteltujen asiakirjojen perusteella lapsen edun mukaiseen päätökseen pyritään poikkeuksetta. Haasteen tuo kuitenkin se, että lapsen edun arviointi ei ole yksiselitteistä. Tämä johtuu muun muassa siitä, ettei lapsen edulla ei ole selkeästi määriteltyjä reunaehtoja tai tieteellistä pohjaa. (Semple 2012, 326.) Näin arvioijan rooli voi muodostua kohtuuttomankin suureksi ja on mahdollista, että ratkaisun tekeminen perustuu lähinnä henkilökohtaisiin arvoihin ja mielipiteisiin. (Godbout ym. 2015, 273.)

Asiantuntijatiedolla on tärkeä merkitys erilaisten tilanteeseen liittyvien riskien arvioinnissa. Osana Schindelerin (2019) tutkimusta tarkasteltiin oikeusprosessiin osallistuvien asiantuntijatodistajien ja riskinarviota suorittavien viranomaisten, kuten lastensuojelun tai poliisin, roolia ja merkitystä huoltoriitaa ratkaistaessa. Haasteeksi nousi, että eri tahoja saattoi olla monta ja arviot poiketa merkittävästikin toisistaan. Lisäksi arvioijien ja todistajien taustat saattoivat olla hyvin moninaiset, ja esimerkiksi pätevyys seksuaalisen hyväksikäytön riskin arviointiin puuttua. (emt. 2019, 6–10.) Myös Enoshin ja hänen kollegoidensa (2017) tutkimuksessa huomattiin, että arvioijan

taustat vaikuttavat lopputulokseen esimerkiksi niin, että sosiaalityöntekijän korkeampi koulutus ja korkeampi ikä vaikuttivat siihen, että he todennäköisemmin suosittelivat huoltajuuden antamista äidille yhteishuoltajuuden sijasta (Enosh ym. 2017, 2040).

Schindelerin (2019) tutkimuksen mukaan erilaiset riskinarviointityökalut eivät välttämättä ole kovin toimivia. Näin ollen sekä riskin että lapsen edun arvioimisen luotettavuus saattavat kärsiä. Arvion tekemiseen vaikuttaa myös riskien ottoon liittyvän ajattelutavan muutos. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että nykyään oletetaan riskin olevan olemassa ja turvallisuus on todistettava etukäteen sen sijaan, että turvallisuus olisi oletusarvo ja mahdollinen riski olisi todistettava. Pääpaino on siis ennaltaehkäisyssä. (Schindeler 2019, 6–10.) Onkin tärkeää huomata, että riskiä arvioiva ihminen tulkitsee tilanteita omista lähtökohdistaan, ja saattaa tehdä päätelmiä, jotka eivät kuitenkaan vastaa totuutta. On myös mahdollista, että lapsen muuttunut käytös tulkitaan johtuvaksi esimerkiksi seksuaalisen hyväksikäytön uhriksi joutumisesta, vaikka todellisuudessa se johtuisikin esimerkiksi muuten vaikeasta ja stressaavasta tilanteesta. (Schindeler 2019, 8, 11.) Myös Kivalankan ja hänen kollegoidensa (2019, 67) tutkimustulokset tukivat näkemystä siitä, että huoltajuuspäätöksiä tehdään subjektiivisen arvion perusteella.

Lapsen edun arviointiin vaikuttaa se, miten lapsen etua arvioidaan ja millaisia sisältöjä sille annetaan. Huoltajuutta ja lapsen etua arvioitaessa voidaan käydä pohdintaa esimerkiksi lapsen tarvitsemasta vakaudesta tai pysyvyydestä. Vakautta voidaan tarkastella sekä pysyvien ihmissuhteiden että pysyvien fyysisten rakenteiden lähtökohdista, eli käytännössä siitä, hyötyykö lapsi ensisijaisesti pysyvistä ihmissuhteista molempiin vanhempiin vai siitä, että lapsi asuu vain toisen luona ja saa näin pysyvät fyysiset ja sosiaaliset olosuhteet, kuten kodin, koulun tai päiväkodin. Jälkimmäisessä vaihtoehdossa pitäisi aloittaa pohtimalla sitä, kumpi vanhempi on lapselle ensisijainen ja lähteä rakentamaan pysyvää elämää tämän luo. Käytännössä näkökulmat vaihtelevasti painottivat siis joko pysyvyyttä ja molempiin vanhempiin pysyvän suhteen luomista. Molemmille näkökulmille löydettiin kannatusta. (Godbout ym. 2015, 284–285.)

Aineistoni artikkeleissa määriteltiin myös muita asioita, joiden perusteella tehtiin lastensuojelun toimenpiteitä, huoltajuussuosituksia tai huoltajuusratkaisuja, eli toisin sanoen, joita pidettiin lapsen edun mukaisina ja tavoiteltavina. Tällaisia tavoitetta kuvaavia määritelmiä olivat esimerkiksi vanhemman elämäntilanteen vakaus, jatkuvuus, johdonmukaisuus ja ennustettavuus (DeWolf 2021, 319, 321–323, 327). Lisäksi tärkeiksi tekijöiksi nostettiin erityisesti äidin toimintakyky (Enosh ym. 2017,

2040), lapsen ja vanhemman välisen suhteen säilyminen (Godbout 2015, 284; DeWolf 2021, 323; Kline Pruett 2023, 391), turvallisuus ja perheenjäsenten hyvinvointi (Kline Pruett 2023, 391).

Lisäksi lapsen edun mukaisen ratkaisun arvioinnin yhteydessä puhuttiin pysyvyyden tärkeydestä (Godbout 2015, 284–285; DeWolf 2021). Kuvalanka ja hänen kollegansa (2019, 56) käsittelevät pysyvyyden ja lapsen hyvinvoinnin välistä suhdetta haitallisten vaikutusten näkökulmasta, joita syntyy lapsen viettäessä osan aikaansa sen vanhemman luona, joka ei hyväksy hänen sukupuoli-identiteettiään. He pohtivat, onko edes osa-aikainen asuminen tämän vanhemman luona lapsen edun mukaista varsinkin, kun otetaan huomioon, kuinka tärkeää perheen hyväksyntä on TGNC-lapsille. (emt.)

6 JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTAA

Tämän luvun ensimmäisessä alaluvussa käyn läpi maisterintutkielmani kannalta keskeiset johtopäätökset. Toisessa alaluvussa pohdin vielä maisterintutkielmani tekemiseen sekä sen luotettavuuteen liittyviä kysymyksiä sekä sitä, miten kuvailevan kirjallisuuskatsauksen keinoin pystyin vastaamaan tutkimuskysymykseen. Lisäksi pohdin, millaisia merkityksiä tutkielmallani on sosiaalityön käytännöille ja oman ammatillisuuteni kehittymiselle.

6.1 Johtopäätökset

Tässä maisterintutkielmassa halusin selvittää lapsen edun toteutumista huoltoriitatilanteissa sekä sitä, millaisia ilmiöitä tähän vaikuttaa. Lapsen etua lähestyin tutkielmassani sen oikeusperustan kautta. Tutkimuskysymykseni oli: ”Millaisia lapsen edun toteutumisen kannalta merkityksellisiä ilmiöitä huoltoriitoja koskevassa tutkimuskirjallisuudessa kuvataan ja millaisia merkityksiä näillä ilmiöillä on lapsen edun toteutumisen kannalta?”. Tarkastelin tutkielmassani huoltoriitatilanteita niin vanhemman toiminnan, rakenteiden kuin viranomaistyönkin näkökulmasta.

Maisterintutkielmani keskeinen tulos on, että huoltoriitoihin liittyy paljon erilaisia ja toisiinsa kietoutuvia lapsen etua vaarantavia ilmiöitä, ja kaiken keskellä kulkee arviointiprosessi, johon itsessäänkin liittyy paljon epävarmuustekijöitä. Lapsen etua vaarantavat tekijät liittyvät niin vanhemman ominaisuuksiin ja toimintaan, viranomaistyöhön kuin rakenteellisiin näkökulmiinkin. Usein kyse on myös siitä, että tehdään arviota eri oikeuksien toteutumisen välillä ja toisen oikeuden priorisointi voi ainakin näennäisesti heikentää toista. Tällainen tilanne voi olla esimerkiksi

väkivaltaväitteiden yhteydessä, kun arvioidaan lapsen oikeutta läheisiin ihmissuhteisiin tai toisaalta lapsen oikeutta suojeluun. Tutkielmani artikkeleista paikansin erilaisia lapsen edun kannalta olennaisia ilmiöitä, jotka jaoin viiteen pääkategoriaan: 1. Monimuotoinen väkivalta, 2. Vanhempaan liittyvät tekijät, 3. Vuorovaikutus ja osapuolien välinen dynamiikka 4. Lapsen osallisuus sekä 5. Ammatilliset käytännöt ja rakenteelliset tekijät.

Viranomaistoiminnan näkökulmasta voidaan todeta, että korkean riskin erot ovat isoja haasteita niin lastensuojelulle kuin oikeusjärjestelmällekin (Stolnicu ym. 2022, 2; Houston ym. 2017) ja on todettu, että esimerkiksi lastensuojelu voi olla jopa haluton puuttumaan huoltoriitatilanteisiin tämän vuoksi (Houston ym. 2017, 369). Ainakin merkittävimpiin lapsen edun toteutumista vaarantavaan ilmiöihin liittyy tyypillisesti jonkin viranomaistahon toteuttama lapsen edun arviointi. Tätä kuitenkin haastaa se, että lapsen edun käsite on hyvin avoin ja vailla yhtenäistä teoriapohjaa saaden sisältönsä yksilökohtaisen harkinnan kautta (Schindeler 2019, 6–10; Semple 2012, 326; Rätty 2015, 13; Hautanen 2010, 23; Tolonen & Linnanmäki 2020, 188; Auvinen 2006, 201–203). Näin ollen lapsen edun määrittely jättää paljon tilaa arviota tekeväälle henkilölle, jolloin on vaarana, että tämän merkitys kasvaa liian suureksi (ks. esim. Pösö 2012, 75). On todettu, että lapsen edun mukaiseen arviointiin vaikuttaa merkittävästi arvioijaan liittyvät ominaisuudet, kuten ennako-oletukset, persoona, henkilökohtaiset arvot, kulttuurilliset tekijät, kokemus ja koulutuksellinen tausta. (Godbout ym. 2015, 273; Schindeler 2019, 6–11; Kivalanka ym. 2019, 67; Dan 2018; Tolonen & Linnanmäki 2020, 188.) Näin ollen hyvinkin erilaisia päätöksiä voidaan perustella lapsen edun mukaisina (Pösö 2012, 75).

Lapsen edun arviointityötä sisältyy niin sosiaalitoimen kuin tuomioistuimenkin prosesseihin. Tutkielmani pohjalta voidaan sanoa, että viranomaisen tekemää arviointityötä voidaan pitää ikään kuin suodattimena lapsen edun toteutumisen ja sitä vaarantavien ilmiöiden välillä. Tällä tarkoitan sitä, että huoltoriitoihin vaikuttaa iso määrä lapsen etua vaarantavia ilmiöitä, mutta yhdistävänä tekijänä viranomaisen suorittamalla arvioinnilla on valtava merkitys. Lienee selvää, että esimerkiksi väkivalta vaikuttaa lapseen riippumatta siitä, miten viranomaisen tilannetta arvioi, mutta viranomaisella on kuitenkin merkittävä rooli siinä, miten tilanteessa toimitaan ja miten mahdollisiin lapsen kehitykselle vahingollisiin asioihin reagoidaan. Huoltoriitojen yhteydessä tämä voi tarkoittaa esimerkiksi sosiaalityöntekijän arviointia siitä, milloin lapsi tarvitsee lastensuojelun tukitoimia kehityksensä tueksi tai tuomioistuinprosessin kontekstissa arviointia siitä, millaisia ratkaisuja huoltoon liittyen tehdään.

Lapsen edun avoimuuden ja arviointityön epävarmuuden lisäksi tärkeä näkökulma lapsen edun toteutumisessa liittyy siihen, ettei lapsen ja vanhemman välistä etua voida täysin erottaa toisistaan. On todettu, että monet tuomarit tekevät ratkaisunsa vanhempien ehdotusten perusteella (Semple, 2012; Hautanen 2010, 93). Voidaan kuitenkin käydä keskustelua siitä, että tulisiko lapsen huolto ratkaista vanhemman tai vanhempien esittämällä tavalla, vaikkei sopimus tai ratkaisu lapsen edun mukainen välttämättä viranomaisen arvioimana olisikaan. Periaatteessa lapsen edun mukainen sopimus tulisi jättää vahvistamatta, eivätkä vanhempien vaatimukset saisi olla pääosassa (Valkama & Litmala 2006, 9–11). Toisaalta vanhempien tekemän ratkaisun vahvistaminen voisi kuitenkin mahdollistaa sen, että vanhemmat sitoutuisivat paremmin ratkaisuun eikä huoltoriita välttämättä kärjistyisi uudelleen (Valkama & Lasola 2008, 26), ja voidaankin kysyä, olisiko tämä lopulta lapsen etua parhaiten palveleva ratkaisu.

Lapsen edun päämäärä on yleisesti hyväksytty ja paljon käytetty retorinen keino, johon kaikessa päätöksenteossa tulisi pyrkiä (Pösö 2012, 75–76; Salter 2012, 180). Käytännössä tämä vaikuttaa esimerkiksi niin, että huoltoriitoihin liittyvissä prosesseissa vanhempien pitää kyetä perustelemaan vaatimuksiaan lapsen edulla, ei omilla tarkoituksiperillä (Semple 2010). Tällöin on nähdäkseni mahdollista, että omia intressejä yritetään piilottaa lapsen etuun vetoamisen alle, jonka vuoksi onkin perusteltua kysyä, hämärtääkö tämä lapsen edun käsitettä entistäkin enemmän.

Huoltoriitojen ja lapsen edun välistä suhdetta on tarkasteltava myös siltä kantilta, että viranomaisten tai muiden asiantuntijoiden, erityisesti asianajajien, läsnäolo saattaa itseasiassa pitkittää huoltoriitaa ja tehdä siitä lapsen edun kannalta entistä hankalamman ja esimerkiksi vanhempaa edustavan asianajajan toiminnan tarkoitus voi olla saada toisen vanhemman toiminta näyttämään epäedulliselta. (Stolnicu 2022.) Lisäksi järjestelmää saatetaan väärinkäyttää henkisen väkivallan välineenä esimerkiksi uhkailemalla oikeudenkäynnillä tai esittämällä toisesta erilaisia väitteitä (Viljoen & Van Rensburg 2014, 260, 262–263; Schindeler 2019; Kline Pruett ym. 2023, 373–383; DeWolf 2021, 312; Houston ym. 2017, 362) tai esimerkiksi tekemällä toisesta vanhemmasta lastensuojeluilmoituksia (DeWolf 2021, 31; Eduskunnan oikeusasiamies 2022, 9; Houston ym. 2017, 362).

Huoltoriitoihin liittyy usein väitteitä joko lapseen tai toiseen vanhempaan kohdistuvasta väkivallasta. Väkivallan todistaminen on kuitenkin usein vaikeaa ja siitä, kuinka iso osa väitteistä on totuudenperäisiä, löytyy erilaisia arvioita (ks. esim. Viljoen & Van Rensburg 2014, 262–263; Godbout 2015, 286; Schindeler 2019; Kline Pruett ym. 2023, 383; Troemé & Bala 2005, 1335; Jaffe 2008, 506–509). Väkivaltaväitteiden kohdalla

haasteena onkin se, miten voidaan osoittaa väite perättömäksi ja millaisia todisteita perättömän väitteen tueksi tarvitaan, sillä on muistettava, ettei väkivallan olemassaoloa voida kieltää, vaikkei todisteita olisi tai vaikka väitteet olisi esitetty huoltoriidan aikana (Jaffe 2008, 506–509, myös Hautanen 2010, 26–27). Tällöin kaikki perustuu arviointiin, jonka suorittaa usein jokin viranomaistaho. Kuten aiemmin esitin, arviointiin liittyy paljon kysymyksiä ja haasteita, ja tästä voi seurata lapselle tilanne, jossa perätön väkivaltaväite arvioidaan virheellisesti todelliseksi, eikä lapsi tällöin välttämättä voi tai halua ainakaan tavanomaisesti pitää yhteyttä vanhempansa. Lisäksi on huomioitava se, että toistuvat kuulustelut ja tutkimukset voivat luoda jopa valemuis-toja ja tätä kautta vaikuttaa samaan tapaan, kuin tapahtunut väkivalta (Schindeler 2019, 9–10). Jos taas väkivaltaväite arvioidaan virheellisesti perättömäksi, voi lapsi joutua altistumaan väkivallalle jatkossakin. Näiden tekijöiden vuoksi on perusteltua sanoa, että väkivalta huoltoriidoissa on riski lapsen edun toteutumiseksi muun muassa lapsen hyvinvoinnin, turvallisen kasvuympäristön sekä läheisten ihmissuhteiden vaarantuessa riippumatta siitä, onko kyseessä perätön väite, totuudenperäinen väite tai todistettu tapahtuma.

Myös vieraannuttaminen on väkivallan yksi muoto, joka vaarantaa osaltaan lapsen edun toteutumista huoltoriidoissa. Vieraannuttamisen, kuten muunkin väkivallan, tunnistaminen tai todistaminen voi olla vaikeaa (Kline Pruett ym. 2023, 362, 380–387; Viljoen & Rensburg 2014, 262–263; Godbout 2015, 282). Mikäli lapsi tai lapsen toinen vanhempi vastustaa lapsen menemistä toisen vanhemman luo, on viranomaisen tehtävä arviota siitä, mitä vastustamisen taustalla on. Vieraannuttaminen ilmiönä yhdistää monta edellä kuvaamaani ilmiötä ja viranomaisten on kyettävä tasapainoilemaan monen eri näkökulman välillä. Yhtäältä on tärkeää huomioida mahdolliset väitteet väkivallasta tai muusta kaltoinkohtelusta, lapsen oma mielipide ja oikeus molempiin vanhempiin mutta toisaalta on myös huomioitava mahdollisuus siihen, että kyse todella on toisen vanhemman toteuttamasta vieraannuttamisesta. On kuitenkin myös tärkeää huomata riski sille, että viranomaisen arvioi jonkin toiminnan olevan vieraannuttamista tilanteessa, jossa väkivaltaa tai muuta lapsen hyvinvointia vahingoittavaa toimintaa todellisuudessa on. Tällöin riskinä on se, että lapsen hyvinvoinnin todellisuudessa vaarantava tilanne selitetään vieraannuttamisella. Näin ollen on mielestäni perusteltua sanoa, että vieraannuttaminen ilmiönä vaarantaa lapsen edun toteutumisen ainakin kahdensuuntaisesti.

Mikäli väkivaltaväitteeseen liittyy todisteita, ei tilanne silloinkaan ole ongelmaton: väkivaltaa ei välttämättä huomioida oikeuden ratkaisuihin ja huolto voidaan antaa väkivaltaisellekin vanhemmalle (Kline Pruett ym. 2023, 383; Rika 2021, 14; Enosh ym. 2017, 2039). Tällä on monia seurauksia lapsen hyvinvoinnille niin lyhyellä kuin

pitkälläkin aikavälillä. Väkivaltaväitteitä sisältävissä huoltoriidoissa haasteeksi tulee se, miten voidaan tunnistaa tapahtunut väkivalta, puuttua siihen ja ennaltaehkäistä sen tapahtuminen uudelleen kuitenkin niin, ettei lasta traumatisoida itse prosessissa tai suojella niin sanotusti varmuuden vuoksi. Selvää kuitenkin on, että väkivaltaväitteet huoltoriidoissa vaarantavat lapsen edun toteutumisen, sillä ne riskeeraavat sekä lapsen oikeuden turvalliseen ja väkivallattomaan kasvuympäristöön että tasapainoiseen kehitykseen ja hyvinvointiin. Lisäksi väkivaltaväitteet ovat potentiaalinen uhka oikeudelle molempiin vanhempiin.

Lapsen edun toteutumiseen huoltoriitojen yhteydessä vaikuttaa myös huoltoriidan taustalla olevat tekijät, kuten vanhempien käsittelemättömät tunteet eroon tai parisuhteeseen liittyen. Voidaankin jopa väittää, että usein huoltoriidan taustalla itse asiassa on muita tekijöitä, ja huoltoriita on vain oire niistä. Lisäksi huoltoriitaan voi liittyä esimerkiksi vanhemman psyykkisiä haasteita tai persoonallisuushäiriö, jotka itsessään jo voivat olla lapselle haitallisia ja vaikuttaa tämän hyvinvointiin ja kehitykseen. Tällöin myös koston halu voi johtaa lapsen edun tavoittelun edelle. (Stolnicu 2022, 5–6, 8–10; Viljoen & Van Resburg 2014, 261; Kline Pruett ym. 2023, 384; Häkkänen-Nyholm 2010, 503; Neff & Cooper 2004, 102.)

Lapsen edun ja huoltoriitojen yhteydessä on tärkeää tarkastella myös vanhempaan liittyvää puolueellisuutta tai jopa stigmaa. Tällaisia vanhempaan liittyviä tekijöitä voi olla esimerkiksi vanhemman sukupuoli tai ammatti. Vaikuttaa siltä, että sukupuolen merkitys huoltoriidoissa olisi hiljalleen vähenemässä, mutta sukupuolella on silti vaikutusta. (Godbout 2015, 282; Rika 2021, 9–10.) Tämä voi liittyä esimerkiksi siihen, että äiti nähdään ensisijaisena kiintymyksen kohteena ja hoivaajana erityisesti pienille lapsille huolimatta siitä, ettei ensisijainen kiintymyssuhde välttämättä muodostu äidin ja lapsen välille (Ludolph & Dale 2012). Mikäli lapsen huoltoa ei arvioida yksilöllisesti eikä ratkaisu perustu faktoihin, on riskinä, ettei ratkaisu ole tosiasiallisesti lapsen hyvinvointia ja kehitystä tukeva ja näin tämän edun mukainen. Lapsen huolto saatetaan myös määrätä vanhemmalle, jonka käytös lasta kohtaan on vahingollista (Kovalanka ym. 2019, 56–57).

Lapsen edun toteutumisen kannalta merkityksellistä on se, että lapsen oikeus osallisuuteen toteutuu (ks. esim. De Godzinsky 2014). Lapsen osallisuus on hyvin vahva oikeus ja periaate, mutta tutkielmani perusteella vaikuttaa siltä, huoltoriitalanteissa lapsen oikeus osallisuuteen on vaarantunut niin lastensuojelun kuin tuomioistuimenkin prosesseissa erityisesti pienten lasten kohdalla (Godbout ym. 2014, 189; Toros & Falch 2021; Rika 2021, 15; De Godzinsky 2014; van Bijleveld ym. 2015). Näyttää siltä, että lapsen osallisuutta pidetään lähtökohtaisesti tärkeänä, mutta silti

käytännössä lapsen mielipidettä ei välttämättä kysytä tai huomioida. (Toros & Falch-Eriksen 2021; Rika 2021, 15; Semple 2012, 326; Vis ym. 2012, 13–19.) Lapsen osallisuuden toteutumisen kannalta merkittäväksi nousi myös keskustelu siitä, onko lapsi ylipäänsä kykenevä määrittelemään omaa etuaan tai sanoittamaan omia toiveitaan (Godbout ym. 2015, 289; Stolnicu ym. 2022, 5–6; Toros & Falch-Eriksen 2021, Vis ym. 2012, 13–17). Lisäksi sekä aineistossani että aiemmassa tutkimuskirjallisuudessa kuvattiin ilmiötä, jossa lapsen osallisuus estetään suojelun nimissä (Toros & Falch-Eriksen 2021; Vis ym. 2012, 13–19; Birbaum & Saini 2012; Biljeveld ym. 2015, 137).

Tutkielmani perusteella on lapsen oikeudet ja tätä kautta lapsen edun toteutuminen vaarantuvat monella tapaa. Taustasyyt tälle liittyvät niin rakenteellisiin tekijöihin, viranomaistoimintaan, lapsen edun käsitteen määrittelemättömyyteen kuin vanhempien ominaisuuksiin ja toimintaan. Tutkielmani perusteella erityisesti ammattilisten käytäntöjen kontekstissa olisikin syytä pohtia keinoja sille, miten 1. Viranomais-toimintaa ja erityisesti arvioimista kehitettäisiin vastaamaan huoltoriitojen problematiikkaan, 2. Estettäisiin järjestelmien käyttö väkivallan välineenä, 3. Tuettaisiin vanhempia parisuhteeseen ja eroon liittyvien hankalien tunteiden käsittelyssä niin, että voitaisiin välttää huoltoriitatilanteen syntyminen ja 4. Kehitettäisiin lapsen edun käsitteelle yhtenäisempää teoriapohjaa, johon lapsen etua arvioivien tahojen olisi helppompaa perustaa päätöksensä.

6.2 Pohdinta

Toteutin maisterintutkielmani kuvailevan kirjallisuuskatsauksen keinoin. Tein kirjallisuushakuja systemaattisesti ja mahdollisimman tarkasti, mutta on mahdollista, että aiheen kannalta relevantteja tutkimuksia jäi katsaukseni ulkopuolelle. Tämä voi joutua esimerkiksi käytetyistä hakusanoista. On huomattava, että katsaukseni sisältyi keskenään eri tavalla toteutettuja tutkimuksia ja niissä käytettiin erilaisia menetelmiä. Lisäksi monet aineistoni tutkimukset kartoittivat ihmisten mielipiteitä ja kokemuksia, eivätkä näin välttämättä ole suoraan verrannollisia käytännön kanssa. Edellä kuvatut tekijät vaikuttavat osaltaan tutkielmani lopputulokseen, eikä tutkielmani perusteella ole pääteltävissä esimerkiksi eri ilmiöiden yleisyyttä.

Tutkielmani tarkoituksena oli saada kokonaiskuva lapsen edusta huoltoriitatilanteissa, ja koen, että kuvaileva kirjallisuuskatsaus mahdollisti tämän lopputuloksen hyvin. Koska aineistoni artikkelit olivat menetelmiltään ja tavoitteiltaan keskenään erilaisia, mahdollistui se, että pystyin tarkastelemaan niin vanhempien ja ammattilaisien kokemuksista kuin asiakirjojenkin kautta tuotettua tietoa. Toisaalta

kansainvälisen aineiston käyttämisellä oli mahdollisesti vaikutuksia siihen, että monet aineistoni artikkelit olivat näkökulmiltaan korostuneen juridisia ja tämä ei välttämättä ole suoraan sovellettavissa suomalaiseseen kontekstiin.

Lapsen edun käsitteen saamasta kritiikistä huolimatta on muistettava, että käsitteellä on myös vahvuutensa sen mahdollistaessa tilanne- ja yksilökohtaisen harkinnan ja arvioinnin toteuttamisen (Auvinen 2006, 2020). Tutkielmani perusteella tulisikin pohtia sitä, miten voimme varmistua, että tämä yksilöllinen harkinta mahdollistaisi tosiasiallisesti lapsen edun mukaisen ratkaisun eikä olisi liian alisteinen esimerkiksi muiden osapuolten näkökulmille tai arviointiprosessin heikkouksille. Sosiaalityön ammatillisten käytäntöjen kannalta olisikin nähdäkseni erityisen tärkeää kiinnittää huomiota arvioinnin prosessiin ja ammatilliseen itsereflektioon. On tärkeää tiedostaa, että arvioinnin taustalla vaikuttaa paljon niin persoonaan, kokemukseen, kulttuuriin, resursseihin kuin koulutukseenkin liittyviä tekijöitä. Jatkossa olisikin nähdäkseni tärkeää tutkia ja kehittää arviointikäytäntöjä, jotta voisimme paremmin saavuttaa lapsen edun mukaisen ratkaisun. Sosiaalityön käytännöissä merkittävä ydinkysymys liittyy myös oikeuksien väliseen ristiriitaan ja siihen, miten näitä arvioidaan.

Arviointiprosessiin liittyvien tekijöiden lisäksi tutkielmani perusteella nostaisin ammatillisten käytäntöjen kannalta merkittäväksi näkökulmaksi huoltoriidan kannalta erityisten ilmiöiden, kuten huoltoriitoihin liittyvien sukupuolittuneiden asenteiden tai väkivallan tunnistamisen, sekä erityisesti niiden kietoutumisen eri ilmiöiden tasolle huoltoriitojen yhteydessä. Sosiaalityön asiantuntijoina meidän olisi tärkeää tunnistaa nämä ilmiöt ja esimerkiksi mahdollisuus siihen, että palvelujärjestelmää käytetään väkivallan välineenä. Meidän tulisi myös pyrkiä vahvistamaan keinoja lapsen osallisuuden tosiasialliselle toteutumiselle, sillä sen lisäksi, että lapset haluavat osallistua, se vahvistaa heidän hyvinvointiaan ja saattaa auttaa heitä sitoutumaan ratkaisuun. Myös huoltoriitojen osalta olisikin tärkeää tutkia ja kehittää lapsen edun toteutumista tukevia palveluita ja käytäntöjä.

Jo kandidaatintutkielmani pohjalta minulla oli jonkin verran tietoa lapsen edusta ja huoltoriidoista, mutta maisterintutkielmani syvensi tätä tietoa ja toi monia uusia näkökulmia. Tutkielmani tekemisen aikana huomasin kiinnittäväni huomiota tutkielmani ilmiöihin myös omassa työssäni. Koen, että tutkielmani aihepiiriin syventyminen toi lisäarvoa ja kehitti ammatillista identiteettiäni myös käytännön työhön ja erityisesti huoltoriitaan liittyvien ilmiöiden tunnistamisen ja arvioinnin sekä lapsen osallisuuteen liittyvän keskustelun osalta. Koen, että monet tutkielmani aihepiiriin kuuluvista ilmiöistä, kuten eri oikeuksien välinen ristiriita tai toiseen vanhempaan kohdistuvat lastensuojeluilmoitukset, puhututtavat myös käytännön työssä. Lisäksi

käytännön työni lastensuojelun avohuollon kotoutumisvaiheen tiimissä asettaa poh-
timaan erilaisia kulttuurisia ja uskonnollisia kysymyksiä liittyen niin lapsen etuun,
huoltoriitoihin kuin näiden yhdistelmäänkin.

7 LÄHTEET

- Apiainen, R., Åstedt-Kurki, P., Palonen, M., & Kylmä, J. (2018). Sateenkaariperheiden äitien kokemuksia perheensä elämästä ja siihen yhteydessä olevista tekijöistä - integratiivinen kirjallisuuskatsaus. *Sosiaalilääketieteellinen Aikakauslehti*, 55(3). <https://doi.org/10.23990/sa.74423>
- Appel, A. E. & Holden, G. W. (1998) The Co-Occurrence of Spouse and Physical Child Abuse: A Review and Appraisal. *Journal of Family Psychology*, 12(4), 578–599.
- Auersperg, F., Vlasak, T., Ponocny, I., & Barth, A. (2019). Long-term effects of parental divorce on mental health - A meta-analysis. *Journal of psychiatric research*, 119, 107–115. <https://doi.org/10.1016/j.jpsychires.2019.09.011>
- Auvinen, M. (2006) *Huoltoriidat tuomioistuimissa*. Helsinki: Suomalainen lakimiesyhdistys.
- Black, T., Saini, M., Fallon, B., Deljavan, S., & Theoduloz, R. (2021). The intersection of child welfare, intimate partner violence and child custody disputes: Secondary data analysis of the Ontario incidence study of reported child abuse and neglect. *Journal of public child welfare*, 15(4), 473-486. <https://doi.org/10.1080/15548732.2020.1751770>
- Bream, V. & Buchanan, A. (2003) Distress among children whose Separated or Divorced Parents cannot Agree Arrangements for Them. *The British Journal of Social Work*. 33(2), 227-238.

- Bucci, M., MD, Marques, S. S., Oh, D., & Harris, N. B., MD. (2016). Toxic Stress in Children and Adolescents. *Advances in pediatrics*, 63(1), 403-428.
<https://doi.org/10.1016/j.yapd.2016.04.002>
- Burns, K., Pösö, T., & Skivenes, M. (2016). *Child welfare removals by the state: A cross-country analysis of decision-making systems*. Oxford University Press.
<https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780190459567.001.0001>
- CRC (2023) Concluding observations on the combined fifth and sixth reports of Finland. Haettu 9.8.2023 osoitteesta
https://um.fi/documents/35732/0/CRC_C_FIN_CO_56_52903_E+%283%29.d/f/9f19613d-5f18-4e33-cd8f-e06e60a5f1c1?t=1685706415853
- Dan, B. (2018). The child's best interest: Ethical guide or ideology? *Developmental medicine and child neurology*, 60(1), 4. <https://doi.org/10.1111/dmcn.13608>
- Daniel Shuttleworth, P. (2023). What matters for child participation - The role of valuation-based dialogical participation for children living in kinship care in England. *Children and youth services review*, 149, 106959.
<https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2023.106959>
- De Godzinsky, V. (2014) *Lapsen etu ja osallisuus hallinto-oikeuksien päätöksissä*. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksia 267. Helsinki: Tammerprint Oy.
- DeWolf, J. E. (2021). Sex Workers and the Best Interests of their Children: Issues Faced by Sex Workers Involved in Custody and Access Legal Proceedings. *The Windsor yearbook of access to justice*, 37(2), 312-336.
<https://doi.org/10.22329/wyaj.v37i1.7280>
- Eduskunnan oikeusasiamiehen ratkaisu EOAK/4063/2022, päivätty 15.12.2022, oma aloite hankalista huoltoriidoista. Haettu 11.5.2023 osoitteesta
<https://www.oikeusasiamies.fi/r/fi/ratkaisut/-/eoar/4063/2022>
- Enosh, G., Nouman, H., & Sharon, O. (2017). Between professionalism and traditional social norms: Social workers' parental custody recommendations. *British Journal of Social Work*, 47(7), 2032-2048.
 doi:<https://doi.org/10.1093/bjsw/bcw062>

- Falconer, R., & Shardlow, S. M. (2018). Comparing child protection decision-making in England and Finland: Supervised or supported judgement? *Journal of social work practice*, 32(2), 111-124. <https://doi.org/10.1080/02650533.2018.1438996>
- Fomby, P., & Osborne, C. (2010). The influence of union instability and union quality on children's aggressive behavior. *Social science research*, 39(6), 912-924. <https://doi.org/10.1016/j.ssresearch.2010.02.006>
- Fotheringham, S., Dunbar, J. & Hensley, D. (2013). Speaking for Themselves: Hope for Children Caught in High Conflict Custody and Access Disputes Involving Domestic Violence. *Journal of Family Violence*. 28(4), 311–324.
- Gilbert, N., Parton, N., & Skivenes, M. (2011). *Child protection systems: International trends and orientations*. Oxford University Press.
<https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199793358.001.0001>
- Godbout, E., Parent, C., & Saint-Jacques, M. C. (2015). Positions Taken by Judges and Custody Experts on Issues Relating to the Best Interests of Children in Custody Disputes in Québec. *International journal of law, policy, and the family*, 29(3), 272-300. <https://doi.org/10.1093/lawfam/ebv007>
- Grady, Melissa D., Yoder, Jamie & Brown, Adam (2018) Childhood Maltreatment Experiences, Attachment, Sexual Offending: Testing a Theory. *Journal of Interpersonal Violence*, 14(1), 1–35
- Harman, J. J., Kruk, E., & Hines, D. A. (2018). Parental Alienating Behaviors: An Unacknowledged Form of Family Violence. *Psychological bulletin*, 144(12), 1275-1299. <https://doi.org/10.1037/bul0000175>
- Hautanen, T. (2010) *Väkivalta ja huoltoriidat*. Tampereen yliopisto. Sosiaalitutkimuksen laitos. Väitöskirja.
- Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P. (2009) *Tutki ja kirjoita*. Hämeenlinna: Kariston Kirjapaino Oy.
- Holt, S., Buckley, H., & Whelan, S. (2008). The impact of exposure to domestic violence on children and young people: a review of the literature. *Child abuse & neglect*, 32(8), 797–810. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2008.02.004>

- Hotari K., Oranen. & Pösö T. (2013) Lapset lastensuojelun osallisina. Teoksessa Bardy, Marjatta (toim). *Lastensuojelun ytimissä*. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 117– 132.
- Houston, C. & Bala, N. & Saini, M. (2017) Crossover Cases of High-Conflict Families Involving Child Protection Services: Ontario Research Findings and Suggestions for Good Practices. *Family court review* 55 (3), 362–74.
- Häkkinen-Nyholm, H. (2010). Lapsen vieraannuttaminen toisesta vanhemmasta erotilanteessa. *Duodecim*, 126(5), 499 –505. Haettu 1.6.2023 ositteesta <http://www.terveysportti.fi/xmedia/duo/duo98659.pdf>
- Jaffe, P. G., Johnston, J. R., Crooks, C. V., & Bala, N. (2008). CUSTODY DISPUTES INVOLVING ALLEGATIONS OF DOMESTIC VIOLENCE: TOWARD A DIFFERENTIATED APPROACH TO PARENTING PLANS. *Family court review*, 46(3), 500-522. <https://doi.org/10.1111/j.1744-1617.2008.00216.x>
- Johnson, N. E., Saccuzzo, D. P., & Koen, W. J. (2005). Child Custody Mediation in Cases of Domestic Violence: Empirical Evidence of a Failure to Protect. *Violence against women*, 11(8), 1022-1053. <https://doi.org/10.1177/1077801205278043>
- Kangasniemi, M., Utriainen, K., Ahonen, S., Pietilä, A., Jääskeläinen, P., & Liikanen, E. (2013). Kuvaileva kirjallisuuskatsaus: Eteneminen tutkimuskysymyksestä jäsenettyyn tietoon/Narrative literature review: from a research question to structured knowledge. *Hoitotiede*, 25(4), 291.
- Kline Pruett, M., Johnston, J. R., Saini, M., Sullivan, M., & Salem, P. (2023). The use of parental alienation constructs by family justice system professionals: A survey of belief systems and practice implications. *Family court review*, 61(2), 372-394. <https://doi.org/10.1111/fcre.12716>
- Krutzinna, J. (2022). Who is “The Child”? Best Interests and Individuality of Children in Discretionary Decision-Making. *The International journal of children's rights*, 30(1), 120-145. <https://doi.org/10.1163/15718182-30010005>
- Kuvalanka, K. A., Bellis, C., Goldberg, A. E., & McGuire, J. K. (2019). An exploratory study of custody challenges experienced by affirming mothers of transgender

- and gender-nonconforming children. *Family court review*, 57(1), 54-71.
<https://doi.org/10.1111/fcre.12387>
- Lange, A., Visser, M., Scholte, R., & Finkenauer, C. (2022). Parental conflicts and posttraumatic stress of children in high-conflict divorce families. *Journal of child & adolescent trauma*, 15, 615-625.
- Lastensuojelun keskusliitto (i.a.) Lapsen oikeudet. Sopimuksen syntyhistoria. Haettu 14.5.2023 osoitteesta <https://www.lapsenoikeudet.fi/lapsen-oikeuksien-sopimus-turvaa-lasten-ihmisoikeudet/lasten-oikeudet-sopimuksessa/>
- Laurila, N. (2019) *Lapsen etu väkivaltaväitteitä sisältävissä huoltoriidoissa*. Jyväskylän yliopisto. Yhteiskuntatieteiden- ja filosofian laitos. Kandidaatintutkielma.
- Linnanmäki, K. (2019) *Lapsen etu huoltoriidan tuomioistuinsovittelussa*. Helsingin yliopisto. Oikeustieteellinen tiedekunta. Väitöskirja.
- Ludolph, P. & Dale, M. (2012) Attachment in Child Custody: An Additive Factor, Not a Determinative One. *Family Law Quarterly*, 46(1), 1-40.
- Lux, G., & Gill, S. (2021). Identifying coercive control in Canadian family law: A required analysis in determining the best interests of the child. *Family court review*, 59(4), 810-827. <https://doi.org/10.1111/fcre.12540>
- Martinson, D. J. (2010). ONE CASE-ONE SPECIALIZED JUDGE: WHY COURTS HAVE AN OBLIGATION TO MANAGE ALIENATION AND OTHER HIGH-CONFLICT CASES. *Family court review*, 48(1), 180-189.
<https://doi.org/10.1111/j.1744-1617.2009.01297.x>
- Muukkonen, T. & Vaitomaa, J. (2021). Johdanto vaativaan erotyöhön ja Turvassa-hankkeenkehittämistyöhön. Teoksessa Vaitomaa J., Muukkonen T. & Rautio S (toim.), *Vaativan erotyön käsikirja* (9-17). Ensi- ja turvakotien liitto.
- Nambiar P. P., Jangam, K. V., Jose, A., & Seshadri, S. P. (2022). Predictors of behavioral and emotional issues in children involved in custody disputes: A cross sectional study in urban Bengaluru. *Asian journal of psychiatry*, 67, 102930.
<https://doi.org/10.1016/j.ajp.2021.102930>

- Neff, R., & Cooper, K. (2004). Parental conflict resolution: Six-, twelve-, and fifteen-month follow-ups of a high-conflict program. *Family Court Review*, 42(1), 99–114. <https://doi.org/10.1177/1531244504421008>
- Oudesluys-Murphy, A. M., Diderich, H. M., Dechesne, M. & Buitendijk, S. (2015) Violence against women: do not forget their children! *The Lancet*, 385, 1505.
- Parkatti, A., Tammelin, M., University, T., Yhteiskuntatutkimus, & tutkimuskeskus, T. (2020). *Digitalisoitunut työ - Systemaattinen kirjallisuuskatsaus finanssialan työn digitalisoitumisesta*.
- Peltonen L., Haavisto V., Heinonen H. & Elonheimo H. (2022): *Suomalaisen sovittelun tila ja mahdollisuudet*. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 2022:30. Haettu 9.8.2023 osoitteesta <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-012-7>
- Pösö, T. (2012) Lapsen etu, oikeudet ja näkökulma moraalisisina kannanottoina. Teoksessa H. Forsberg & L. Autonen-Vaaraniemi (toim.), *Kiistanalainen perhe, moraalinen järkeily ja sosiaalityö* (s.75–97). Tampere: Vastapaino.
- Pösö, T., & Enroos, R. (2017). The Representation of Children's Views in Finnish Court Decisions Regarding Care Orders. *The International journal of children's rights*, 25(3-4), 736-753. <https://doi.org/10.1163/15718182-02503009>
- Rika, S. (2021). Accommodating the 'Best Interests of the Child' in Custody Disputes in the Indonesian System/s of Family Law. *International journal of law, policy, and the family*, 35(1), . <https://doi.org/10.1093/lawfam/ebab011>
- Räty, Tapio (2015) *Lastensuojelulaki – käytäntö ja soveltaminen*. Helsinki: Edita.
- Räty, Tapio (2023) *Lastensuojelulaki – käytäntö ja soveltaminen*. Helsinki: Edita.m
- Saini, M., Black, T., Godbout, E., & Deljavan, S. (2019). Feeling the pressure to take sides: A survey of child protection workers' experiences about responding to allegations of child maltreatment within the context of child custody disputes. *Children and youth services review*, 96, 127-133. <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2018.11.044>
- Salminen, A. (2011). Mikä kirjallisuuskatsaus? Johdatus kirjallisuuskatsauksen tyyppeihin ja hallintotieteellisiin sovelluksiin. Vaasan yliopiston julkaisuja,

Opetusjulkaisuja 62, Julkisojohtaminen 4. Vaasa. Haettu 11.5.2023 osoitteesta https://www.uwasa.fi/materiaali/pdf/isbn_978-952-476-349-3.pdf

Salo, S., tiedekunta, Y., Sciences, F. o. S., Jyväskylä, U. o., yliopisto, J., & Psykologia. (2011). *Parisuhdeongelmat ja lasten psyykinen hyvinvointi: Kaksi tutkimusnäkökulmaa*. Jyväskylän yliopisto.

Salter, E. K. (2012). Deciding for a child: A comprehensive analysis of the best interest standard. *Theoretical medicine and bioethics*, 33(3), 179-198. <https://doi.org/10.1007/s11017-012-9219-z>

Santvoort, F. v., Hosman, C., Janssens, J., Doesum, K. v., Reupert, A., & Loon, L. v. (2015). The impact of various parental mental disorders on children's diagnoses: A systematic review. *Clinical Child and Family Psychology Review*, 18(4), 281-299. <https://doi.org/10.1007/s10567-015-0191-9>

Schindeler, E. (2019). Assessing allegations of child sex abuse in custody disputes. *Children australia*, 44(1), 5-12. <https://doi.org/10.1017/cha.2018.50>

Semple, N. (2010) "Whose Best Interests?: Custody and Access Law and Procedure." *Osgoode Hall Law Journal* 48.2 (2010) : 287-336. <https://doi.org/10.60082/2817-5069.1109>

Semple, N. (2012). Judicial settlement-seeking in parenting disputes: Consensus and controversy. *Conflict resolution quarterly*, 29(3), 309-332. <https://doi.org/10.1002/crq.21041>

Sinkkonen, Jari (2004) Kiintymyssuhdeteoria - tutkimuslöydöksistä käytännön sovelluksiin. *Duodecim*, 120(15), 1866-1873.

Sinkkonen, J. (2018) Lapsen vieraannuttamisella toisesta vanhemmasta on kauaskantoiset seuraukset. *Lääketieteellinen aikakauskirja Duodecim*, 134(5), 465-470.

Sovittelutoimintaa edistävän työryhmän suositukset (2023) Sovittelun tilanne ja kehittämistarpeet oikeusministeriön hallinnonalalla. Oikeusministeriön julkaisuja, Mietintöjä ja lausuntoja 2023:18. Helsinki: Oikeusministeriö.

- Stolnicu, A., De Mol, J., Hendrick, S., & Gaugue, J. (2022). Healing the Separation in High-Conflict Post-divorce Co-parenting. *Frontiers in psychology, 13*, 913447. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.913447>
- Ten Brummelaar, M. D. C., Harder, A. T., Kalverboer, M. E., Post, W. J., & Knorth, E. J. (2018). Participation of youth in decision-making procedures during residential care: A narrative review. *Child & family social work, 23*(1), 33-44. <https://doi.org/10.1111/cfs.12381>
- THL (2020) Lastensuojelun käsikirja. Lapsen asema erotilanteessa. Haettu 10.5.2023 osoitteesta <https://thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/tyoprosessi/erityiskysymykset/lapsen-asema-erotilanteessa>
- THL (2023) Lastensuojelun käsikirja. Lapsen osallisuus. Haettu 5.8.2023 osoitteesta <https://thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/tyoprosessi/lapsen-osallisuus#otsikko2>
- THL (2023) Lastensuojelun käsikirja. Lastensuojelun avohuollon tukitoimet. Haettu 10.08.2023 osoitteesta <https://thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/tyoprosessi/lastensuojelun-avohuolto/lastensuojelun-avohuollon-tukitoimet>
- THL (i.a.) Vaativat erotilanteet ja eron jälkeinen väkivalta. Haettu 13.5.2023 osoitteesta <https://thl.fi/fi/web/vakivalta/tyon-tueksi/vaativat-erotilanteet-ja-eron-jalkeinen-vakivalta>
- Tolonen H. & Linnanmäki, K. (2020) Lapsenhuoltolain lähtökohdat ja uudistetut säännökset. Teoksessa H. Tolonen & K. Linnanmäki (toim.) *Uudistunut lapsenhuoltolaki* (s. 11-296). Liettua: Balto print.
- Toros, K., & Falch-Eriksen, A. (2021). "I do not want to cause additional pain ..." – child protection workers' perspectives on child participation in child protection practice. *Journal of Family Social Work, 24*(1), 43-59. doi:<https://doi.org/10.1080/10522158.2020.1833396>
- Trocme, N., Bala, N. (2005) False allegations of abuse and neglect when parents separate. *Child abuse & Neglect, 29*, 1333 – 1345.

- Tuomi, J., & Sarajarvi, A. (2018). *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi* (Uudistettu laitos.). Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- Tutkimuseettinen neuvottelukunta (2023). Hyvä tieteellinen käytäntö. Haettu 1.7..2023 osoitteesta <https://tenk.fi/fi/tiedevilppi/hyva-tieteellinen-kaytantomtk>
- Valkama, E., & Lasola, M. (2008). *Lasten huoltoriidat hovioikeuksissa*. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos.
- Valkama, E. & Litmala, M. (2006). *Lasten huoltoriidat käräjäoikeudessa*. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 224. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos.
- Valtioneuvosto (2018) Hallituksen esitys HE 88/2018 VP. Helsinki: Valtioneuvoston kanslia.
- van Bijleveld, G. G., Dedding, C. W. M., & Bunders-Aelen, J. F. G. (2015). Children's and young people's participation within child welfare and child protection services: A state-of-the-art review. *Child & family social work*, 20(2), 129-138. <https://doi.org/10.1111/cfs.12082>
- Viljoen, M., & van Rensburg, E. (2014). Exploring the Lived Experiences of Psychologists Working With Parental Alienation Syndrome. *Journal of divorce & remarriage*, 55(4), 253-275. <https://doi.org/10.1080/10502556.2014.901833>
- Vilkka, H. (2023). *Kirjallisuuskatsaus metodina, opinnäytetyön osana ja tekstilajina*. Art House.
- Vis, S. A., Strandbu, A., Holtan, A., & Thomas, N. (2011). Participation and health - a research review of child participation in planning and decision-making. *Child & family social work*, 16(3), 325-335. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2206.2010.00743.x>
- Vis, S. A., Holtan, A., & Thomas, N. (2012). Obstacles for child participation in care and protection cases-why Norwegian social workers find it difficult. *Child abuse review (Chichester, England : 1992)*, 21(1), 7-23. <https://doi.org/10.1002/car.1155>

WHO (i.a.) Violence prevention alliance. Definition and typology of violence. Haettu 29.7.2023 osoitteesta <https://www.who.int/groups/violence-prevention-alliance/approach>

YK:n Lapsen oikeuksien komitea (2011) Yleiskommentti nro 13. Lapsen oikeus olla joutumatta minkäänlaiset väkivallan kohteeksi.

Ängarne-Lindberg T. & Wadsby M.(2009) Fifteen years after parental divorce: mental health and experienced life-events, *Nordic Journal of Psychiatry*, 63:1, 32-43, DOI: 10.1080/08039480802098386

LAIT JA SOPIMUKSET

Avioliittolaki 1929/234.

Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 1983/361. Annettu Helsingissä 8.2.2019.

Laki riita-asioiden sovittelusta ja sovinnon vahvistamisesta yleisissä tuomioistuimissa 2011/394. Annettu Helsingissä 29.4.2011.

Yhdistyneiden kansakuntien yleismaailmallinen ihmisoikeuksien julistus. (1948).

Yleissopimus lapsen oikeuksista. Hyväksytty YK:n yleiskokouksessa 20.11.1989.

Lastensuojelulaki 2007/417. Annettu Helsingissä 13.4.2007.

Perustuslaki 1999/731. Annettu Helsingissä 11.6.1999.

Sosiaalihuoltolaki 2014/1301.

LIITTEET

Liite 1: Tutkimuksen aineisto

Artikkeli Maa	Aihe Teoria Menetelmä	Tavoite Riippuva muuttuja	Tutkimuksen tulos
DeWolf, J. E. (2021). Sex Workers and the Best Interests of their Children: Issues Faced by Sex Workers Involved in Custody and Access Legal Proceedings. <i>The Windsor yearbook of access to justice</i> , 37(2), 312-336. https://doi.org/10.22329/wyaj.v37i1.7280 (Kanada)	Artikkelissa tarkastellaan huoltoriitoja, joihin sisältyy väitteitä toisen vanhemman tekemästä seksityöstä. Tutkimuksen aineistona on Ontariossa tehtyjä lastensuojelun (yht. 19) ja perheoikeuden (yht. 8) päätöksiä noin kymmenen vuoden ajalta 2010–2020. Tutkimus on laadullinen.	Tutkimuksen tarkoituksena oli tarkastella vanhemman tekemän seksityön vaikutusta huoltoriidoissa. Riippuva muuttuja: vanhemman toiminta	Seksityöhön ja -työntekijöihin liittyvällä stigmalla näyttää olevan painoarvo huoltajuusratkaisuissa sen sijaan, että arvioitaisiin, miten seksityön tekeminen oikeasti näyttäytyy lapsen elämässä.
Enosh, G., Nouman, H., & Sharon, O. (2017). Between professionalism and traditional social norms: Social workers' parental custody recommendations. <i>British Journal of Social Work</i> , 47(7), 2032-2048. doi: https://doi.org/10.1093/bjsw/bcw062 (Israel)	Artikkelissa tarkastellaan sosiaalityöntekijöiden suosituksia huoltoriitatilanteissa. Tutkimuksessa toteutettiin kokeellinen kyselytutkimus, johon vastasi 120 sosiaalityöntekijää Israelista. Tutkimus toteutettiin vinjettien avulla. Vinjetit oli johdettu tosielämän tapauskuvauksista, ja sosiaalityöntekijät vastasivat niiden perusteella kysymyksiin. Tutkimus on määrällinen.	Tutkimuksen tarkoituksena oli tarkastella sosiaalityöntekijöiden näkemyksiä huoltoriitoihin liittyvistä suosituksista. Riippuva muuttuja: vanhemman toiminta	Tutkimuksen perusteella huoltajuussuosituksia tehtiin enemmän äideille kuin isille.

<p>Godbout, E., Parent, C., & Saint-Jacques, M. C. (2015). Positions Taken by Judges and Custody Experts on Issues Relating to the Best Interests of Children in Custody Disputes in Québec. <i>International journal of law, policy, and the family</i>, 29(3), 272-300. https://doi.org/10.1093/law-fam/ebv007</p> <p>(Kanada)</p>	<p>Artikkelissa tarkastellaan ammattilaisten näkemyksiä huoltajuusjärjestelyihin liittyen. Tutkimuksessa haasteltiin 27 ammattilaista (tuomaria, sosiaalityöntekijää ja psykologia).</p> <p>Tutkimus on laadullinen</p>	<p>Tutkimuksen tarkoituksena oli tarkastella eri alojen ammattilaisten näkemyksiä huoltoriitoihin liittyvistä kysymyksistä ja tarkastella sitä, millaisia yhteyksiä vastauksilla ja vastaajien taustalla oli.</p>	<p>Analyysin perusteella arvioijan sosiaalisella ryhmällä ei ollut suurta merkitystä huoltoriitoihin liittyviin näkemyksiin lukuun ottamatta teinien osallisuutta koskevia näkemyksiä.</p>
<p>Kline Pruett, M., Johnston, J. R., Saini, M., Sullivan, M., & Salem, P. (2023). The use of parental alienation constructs by family justice system professionals: A survey of belief systems and practice implications. <i>Family court review</i>, 61(2), 372-394. https://doi.org/10.1111/fcre.12716</p> <p>(USA)</p>	<p>Tutkimusta varten 1049 ammattilaista vastasi vieraannuttamista koskevaan kyselyyn. Vastaajat olivat muun muassa oikeusviranomaisia, sosiaalityöntekijöitä ja psykologeja.</p> <p>Tutkimus on määrällinen.</p>	<p>Tutkimuksen tavoitteena oli tarkastella perheoikeuden ammattilaisten näkemyksiä vieraannuttamisilmiöstä ja siitä, miksi lapsi on haluton pitämään yhteyttä toiseen vanhempansa.</p>	<p>Ammattilaisten mielipiteet vieraannuttamisesta ilmiönä ovat moninaisia, vieraannuttaminen kuvautuu monisyisenä ilmiönä.</p>
<p>Kuvalanka, K. A., Bellis, C., Goldberg, A. E., & McGuire, J. K. (2019). An exploratory study of custody challenges experienced by affirming mothers of transgender and</p>	<p>Artikkeli käsittelee transsukupuolisten ja tai sukupuoliepäkonformismia (gender-nonconforming) kokevien lasten vanhempien huoltoriitoja, näkökulmana on tarkastella lapsen sukupuoli-</p>	<p>Tutkimuksen tarkoituksena oli selvittää, miten TGNC-lasten huoltoon liittyvät huoltajuusriidat kehittyivät ja millaisia haasteita vanhemmat kohtasivat.</p>	<p>Vanhempi, joka tukee lapsen sukupuoli-identiteettiä, joutuu monesti kokemaan erilaisia haittoja sekä entisen puolison että oikeusjärjestelmän taholta. Myös lapsen tilanne näissä huoltoriidoissa on monesti vaikea. Tarvittaisiin</p>

<p>gender-nonconforming children. <i>Family court review</i>, 57(1), 54-71. https://doi.org/10.1111/fcre.12387 (USA)</p>	<p>identiteettiä tukevan vanhemman asemaa huoltoriidoissa. Tutkimus toteutettiin haastattelemalla kymmentä transsukupuolisen tai sukupuoli-epäkonformismia (TGNC) kokevan lapsen vanhempaa.</p> <p>Tutkimus on laadullinen.</p>	<p>Lisäksi tarkoituksena oli saada tietoa siitä, miten huoltoriidat vaikuttavat TGNC-lapsiin erityisesti, kun tiedetään, että perheen hyväksyminen on ensiarvoisen tärkeää TGNC-lapsille.</p>	<p>paremmin koulutettuja ammattilaisia ja sosioemotionaalista ja oikeudellista apua huoltoriitojen keskellä eläville.</p>
<p>Rika, S. (2021). Accommodating the 'Best Interests of the Child' in Custody Disputes in the Indonesian System/s of Family Law. <i>International journal of law, policy, and the family</i>, 35(1). https://doi.org/10.1093/law-fam/ebab011 (Indonesia)</p>	<p>Artikkeli käsittelee oikeuden päätöksiä lapsen huoltajuuteen liittyen. Tutkimuksessa tutkittiin 31 perheoikeuden ratkaisua.</p> <p>Tutkimus on laadullinen.</p>	<p>Tutkimuksen tavoitteena oli tutkia tuomareiden huoltosuosituksia ja niiden perusteluita sekä sitä, miten niissä oli huomioitu lapsen etu.</p>	<p>Tutkimuksen mukaan huoltajuuksia määrättiin sekä äidille että isälle riippuen tilanteen yksityiskohdista. Päätöksissä huomioitiin psykologiset ja sosiaaliset vaikutukset lapsiin. Lapsen ääntä ei kuitenkaan aina kuultu, eikä esimerkiksi perheväkivaltaa aina huomioitu.</p>
<p>Schindeler, E. (2019). Assessing allegations of child sex abuse in custody disputes. <i>Children Australia</i>, 44(1), 5-12. https://doi.org/10.1017/cha.2018.50 (Australia)</p>	<p>Tutkimuksessa tarkastellaan huoltoriitoja, joihin sisältyy entistä kumppania koskevia syytöksiä lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä. Tutkimuksessa tarkastellaan erityisesti viranomaisten roolia näissä tilanteissa. Tutkimuksessa analysoitiin 62 seksuaalisia väkivaltaväitteitä sisältävien huoltoriitojen oikeudenkäyntien asiakirjoja.</p>	<p>Tutkimuksen tarkoituksena oli tuoda esiin niitä haasteita, joita seksuaaliväkivaltaväitteitä sisältävien huoltoriitojen oikeudenkäyntien asiakirjoissa kuvataan.</p>	<p>Tutkimuksessa tunnistettiin väkivaltaväitteet yhdessä järjestelmän väärinkäytön ja henkisen väkivallan kanssa. Lisäksi huomiota kiinnitettiin lapsen edusta arviota tekevän ammattihenkilön taustaan.</p>

	Tutkimus on laadullinen.		
<p>Semple, N. (2012). Judicial settlement-seeking in parenting disputes: Consensus and controversy. <i>Conflict resolution quarterly</i>, 29(3), 309-332. https://doi.org/10.1002/crq.21041</p> <p>(Kanada)</p>	<p>Artikkelissa tarkastellaan sovinnollisen ratkaisun löytymistä huoltoriitatilanteiden oikeusprosesseissa. Artikkelissa pohditaan myös lapsen edun ja aikuisten tekemien sopimusten välistä suhdetta. Artikkelia varten on haastateltu 10 perheoikeuden tuomaria ja 18 muuta perheoikeuden ammattilaista.</p> <p>Tutkimus on laadullinen</p>	<p>Artikkelin tarkoituksena oli selvittää ja toisaalta myös problematisoida oikeusprosessin aikana tapahtuvaa sovinnon tekemistä lasten huoltoriidoissa.</p>	<p>Tutkimuksen tulos on, että sovinnollista ratkaisua pidetään tärkeänä ja ensisijaisena tuomarin päätöksentekoon verraten.</p>
<p>Stolnicu, A., De Mol, J., Hendrick, S., & Gague, J. (2022). Healing the Separation in High-Conflict Post-divorce Co-parenting. <i>Frontiers in psychology</i>, 13, 913447. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.913447</p> <p>(Belgia)</p>	<p>Artikkelissa tarkastellaan, miten ammattilaisten kokemus ja osaaminen edistävät parempaa ymmärrystä vaativissa erotilanteissa. Tutkimusta varten haastateltiin kahdeksaa ammattilaista.</p> <p>Tutkimus on laadullinen.</p>	<p>Artikkelin tarkoituksena on koota ja tuottaa ymmärrystä vanhemmuudesta vaativissa erotilanteissa.</p>	<p>Tutkijat erottelivat neljä eriteemaa liittyen vaativan eron jälkeiseen yhteisvanhemmuuteen:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Elinikäinen vanhemmus. 2. Lapsen edun mukainen toimiminen. 3. Ristiriitojen hallinta. 4. Erosta toipuminen
<p>Toros, K., & Falch-Eriksen, A. (2021). "I do not want to cause additional pain ..." -child protection workers' perspectives on child participation in child protection</p>	<p>Artikkelissa tarkastellaan lastensuojelun työntekijöiden näkemyksiä lasten osallisuudesta lastensuojelun prosesseissa. Tutkimukseen osallistui 106 lastensuojelun työntekijää, jotka vastasivat</p>	<p>Tutkimuksen tarkoituksena oli selvittää lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden näkemyksiä ja käsityksiä lasten osallisuudesta lastensuojelussa.</p>	<p>Lastensuojelun työntekijät kokivat, että lapsen mielipiteen selvittäminen oli tärkeää lapsen edun mukaisen ratkaisun löytämisessä. Mielipiteen selvittämisen esteinä olivat kuitenkin:</p>

<p>practice. <i>Journal of Family Social Work</i>, 24(1), 43-59. doi: https://doi.org/10.1080/10522158.2020.1833396</p> <p>(Viro)</p>	<p>tutkimukseen verkossa. Kysymykset olivat avoimia.</p> <p>Tutkimus on laadullinen.</p>		<ol style="list-style-type: none"> 1. Lapsen ikä- ja kehitystaso. 2. Huoltoriitatilanteissa koettiin, että lapset oli usein ohjailtu puhumaan vanhemman tahdon mukaisesti. 3. Ajan puute. 4. Lapsen mielipiteen näkeminen epäolennaisena.
<p>Viljoen, M., & van Rensburg, E. (2014). Exploring the lived experiences of psychologists working with parental alienation syndrome. <i>Journal of Divorce & Remarriage</i>, 55(4), 253. doi: https://doi.org/10.1080/10502556.2014.901833</p> <p>(Etelä- Afrikka)</p>	<p>Artikkelissa tarkastellaan psykologien kokemuksia vieraannuttamissyndroomasta. Tutkimuksessa syvähaastateltiin kahdeksaa psykologia.</p> <p>Tutkimus on laadullinen.</p>	<p>Tutkimuksen tarkoituksena oli kartoittaa psykologien kokemuksia vieraannuttamisoireyhtymästä.</p>	<p>Haastatteluiden perusteella oli paikannettavissa kaksi pääkategoriaa: yleinen ymmärrys vieraannuttamissyndroomasta sekä kokemukset sen kanssa työskentelystä. Tutkimuksen perusteella vieraannuttamisoireyhtymällä on erittäin haitallisia seurauksia sekä lapsille että ilmiön parissa työskenteleville psykologeille.</p>